

ՄԻՈՆ

ԱՊՐԻԼ

ՄԱՅԻՍ

ՅՈՒՆԻՍ

ԹԻՒ 4 - 5 - 6

1997

ՄԻՈՒՆ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ
ՀԱ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1997	Ա.ՊՐԻԼ - ՄԱՅԻՍ - ՅՈՒՆԻՍ	Թիւ 4 - 5 - 6
1997	April - May - June	No. 4 - 5 - 6

SION

VOL. 71

A MONTHLY OF RELIGION LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor : His Beatitude The Armenian Patriarch Of Jerusalem

St. James Press , Jerusalem

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՇԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷԶՄԻԱՇԻՆ

SUPREME PATRIARCH

CATHOLICOS

OF ALL ARMENIANS

MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

ՋԱՏԿԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ՝

ԿԵԱՆՔԻ ՈՒՂԵՑՈՅՑ

*«Եթէ Քրիստոսի Հետ յարութիւն առիք,
ուրեմն փնտռեցէք վերնայինը, հոն՝ ուր
Քրիստոս կը նստի, Աստուծոյ աջ կողմը: Ձեր
խոհերը սկսեցէ՛ք վերնային բաներու վրայ և
ոչ թէ այն բաներու վրայ որոնք աստեանական
են և երկրային» (ԿՈՂ. Գ. 1-2):*

Փառք Քեզ, Յարուցեալ Փրկիչ մեր, որ անգամ մը ևս մեր կեանքի ընթացքին մեզ դէմ յանդիման դրիք Քու հրաշագան և անճառելի Յարութեան դիմաց, Ջատկի տօնի այս առաւօտուն: Չարին ներգործութիւնը և մահուան սարսափը այսօր հեղ մը ևս նահանջեցին մեր գիտակցութեան մէջ, որովհետեւ վերստին ներշնչեցիր մեզի անմահութեան յոյսն ու հաւատքը Քու Յարութեան իրողական, թէև անբացատրելի ճշմարտութեան ներթափանցումով մեր կեանքի ըմբռնումին և ապրումներուն մէջ:

Այսօր աշխարհի բոլոր քրիստոնէական եկեղեցիներուն մէջ պայծառօրէն կը շողայ պատկերն այն աննախընթաց և գերահրաշ դէպքին, որով օր մը, շուրջ երկու հազար տարիներ առաջ, Քու երկրաւոր մարմինդ իր մէջ ամփոփող գերեզմանը, ծանր, անշարժելի ֆարով դոնփակ և Հոռմէական քանակի լեգէոնական զինուորներով պահպանուած՝ յանկարծ բացուեցաւ և դատարկուեցաւ դառնալով թափուր ու անբովանդակ շիրիմ, որովհետեւ դուրս Դուն եկար անկէ և որպէս լոյս՝ պայծառաշող վերածագեցար մարդկային պատմութեան թատերաբեմին վրայ:

«Ձէ աստ, այլ յարեա՛ւ...»:

Այսօր հայ ժողովուրդի զաւակներս, մեր մայր հայրենիքին թէ աշխարհի չորս ծագերուն կ'ողջունենք մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի յաղթանակը անյաղթահարելի նկատուած մահուան վրայ: Այսօր քրիստոնեայ ուրիշ ազգերու և ժողովուրդներու հետ

միասին մեկն ալ յարութիւն կ'առնեն մեր Փրկչին հետ, մեր մէջ վերակենդանացնելով գաղափարն ու յոյսը, հաւատն ու կամքը անմահութեան:

Ս. Պօղոս՝ Յարուցեալ Փրկչի յետ-յարութեան երևման ծնունդ եղող Առաքեալը՝ վերյիշեցնելով մեզի մեր վերստին ծննդեան՝ մկրտութեան՝ խորհուրդով անմահական կեանքը ժառանգած ըլլալու շնորհը, կը հրաւիրէ մեզ, որ իբրեւ *"որդիք յարութեան"* վերաքրիւնդացնենք մեր մէջ քրիստոնէական հաւատքի և կեանքի իսկատիպ պատկերը և քանզի յարութեան խորհուրդով ըմբռնուած կեանքի շաւիղը:

Այսօր մեկն կոչուած ենք վերստին զգալու որ Քրիստոսի հետ միասին մեկն է որ յարութիւն կ'առնենք, այսինքն՝ յարութեան գաղափարով կ'ըմբռնենք և կ'իրագործենք մեր կեանքը: Աւելի պարզ բառերովը նոյն ինքն Պօղոս Առաքեալին՝ հրաւիրուած ենք այսօր *"փնտռելու վերինը"*, *"վերնայինը"*:

Ի՞նչ ըսել կ'ուզէ Առաքեալը Կողոսացիներուն ուղղուած իր այս խօսքերուն մէջ:

— Մարդ էակը, որ համադրոյթն է գոյութեան մարմնեղէն և հոգեղէն տարրերու, իր մէջ գերակշռութիւն պէտք է տայ իր անձին ու կեանքին մէջ *"վերնային"*, հոգեւոր անանցելի, անմեռանելի տարիներուն և երևոյթներուն և ոչ թէ տիրապետուած մնայ մարմնեղէն, նիւթային տարրերու ազդեցութեամբը: Քրիստոս որ մեր մարմինը զգեցաւ, մարդու կատարեալ բնութիւնը իւրացուց, մեր փրկութեանը սիրոյն, չմնաց հողին մէջ բանտուած, այլ յարութիւն առաւ յաւիտեանական կեանքին ճշմարտութիւնը բանալով մեր գիտակցութեան մէջ և անոր կարելիութիւնը փաստելով մեր կեանքին համար: Ան որ մարդ է, Աստուծոյ պատկերով ստեղծուած, Քրիստոսի հաւատով լուսաւորուած և կենսաւորուած՝ չի կրնար ինքզինք և իր կեանքը ըմբռնել սոսկ երկրաւոր, հողեղէն գոյութեան մը սահմաններուն մէջ պարփակուած էակի գոյավիճակ: Այս երկրի ու աշխարհի մէջ կ'ապրի, բայց աստեանական և ժամանակաւոր գոյութեան սահմաններէն անդին կ'անցնի ու մասնակից կը դառնայ յաւիտեանական կեանքին: Եթէ մարդ էակի աստեանական կեանքին մէջ անտեմականին գիտակցութիւնը կորսուի, եթէ անոր մէջ մահէն անդին անմահ կեանքին գաղափարը անհետի, մարդը խոտի կը վերածուի:

Այդ հաւատով էր որ Քրիստոսի Առաքեալները և անոնց հետևորդները ապրեցան իրենց կեանքը և այդ կեանքը վերածեցին յարութեան յաւերժաբարբառ քարոզի:

Այդ հաւատով՝ զրահուած՝ և իրենց շրջապատէն, պետական, ազգային և կրօնական իշխանութիւններէն արհամարուած, հալածուած և յաճախ մահուան դատապարտուած քրիստոնեաները յաղթեցին իրենց մահասփիւռ հալածողներուն և դահիճներուն իրենց Տիրոջ՝ Յարուցեալ Փրկչին օրինակովը, իրենց մարմնին մահացումով «մա'հը կոխելով», մահուան երկիւղը փարատելով և անմահութեան, յարութեան շունչը տարածելով: Քրիստոնեաներու այդ շարքին, մեր հայ ժողովուրդի գաւակները եղան առաջին գծի այն հաւատացեալները, որոնք Քրիստոսի յարութիւնը ըրին իրենց կեանքի ուղեցոյցը: Դարեր շարունակ, մահուամբ այնքան յաճախաբար այցելուած և սպառնացուած այս ժողովուրդը երգեց.

*«Փա՛ռք յարութեան քո Տէր,
Ոչ դադարեցայց օրհնել զՔեզ
Ջամենայն աւուրս կենդանութեան իմոյ»:*

Եւ մինչև այսօր շարունակեց, ու ներկայիս կը շարունակէ, երգել որ իր ամբողջ կեանքին մէջ չդադրեցաւ ու պիտի չդադարի օրհնել Յարուցեալ Փրկիչը:

Դարաւոր մեր կեանքը Հայաստանի մէջ թէ այլ ուրեք եղաւ Յարութեան գաղափարին, հաւատքին և տեսիլքին հաւատարիմ կեանք մը: Եւ այսօր ալ չի կրնար չըլլալ: Որովհետև հայութեան լինելութեան հետ է շաղախուած մահուան վրայ յաղթանակ տանելու կենսափիլիսոփայութիւնը իր որոշադրիչ ներգործութեամբը մեր կեանքին մէջ:

Մարդիկ, ան-ֆրիստոնեայ և հակաֆրիստոնեայ ոյժեր, միշտ փորձեցին դադարեցնել յարութեան երգը մեր շրջներուն վրայ, յարութեան երթը մեր կեանքին մէջ: Ո՛չ ցեղասպանութեան փորձը թուրքին կողմէ և ոչ ալ Խորհրդային Ռուսիոյ տարիներու բռնութիւնը Խորհրդային Իշխանութեանց կրցան շիջեցնել մեր հոգիներուն մէջ յարութեան հուրը և անմահութեան շունչը:

Այսօր, Հայաստան աշխարհի, Արցախի և արտասահմանի հայ ժողովուրդի կեանքի այս նոր դարձումներին, ազատութեան և անկախութեան բարիքներով վերստին օժտուած մեր նոր Հանրապետութեան շրջանին, մենք կոչուած ենք նոր վերարժևորումով կեանքի կոչելու յարութեան զօրութիւնը մեր նոր կեանքին մէջ:

Ի՞նչ է Քրիստոսի Յարութեան բարոյական դասը մեր այսօրուան կեանքին համար: Ի՞նչ պէտք է ըլլան մեր պարտաւորութիւնները որպէս հետևութիւն մեր յարութեանական հաւատքին:

Հետևելով Ս. Պօղոս Առաքեալի ուսուցողութեան՝ յարութեան կեանքը յատկանշուած է *"վերնային բաներուն"* վրայ մեր ուշադրութիւնը սևեռելու կենսափիլիսոփայութեամբ: Ան որ անմահութեան կը հաւատայ՝ չի կրնար գոհանալ, բաւականանալ զուտ մարմնական, հողեղէն արժէքներով: Յարութեան հաւատալ՝ կը նշանակէ մասնակից դառնալ Անմահ Աստուծոյ անմահական կեանքին, անանց արժէքներու նուիրելով մեր կեանքը, աստուածախօս առաքինութիւններու ճամբով, սէրը և բարութիւնը ճառագայթելով մեր կեանքին մէջ: Ատոր համար անմահութիւնը վայելած կ'ըլլանք նոյնիսկ այս երկրաւոր և աստեղական կեանքին մէջ եթէ *"վերնային"* անմահութիւնը ներգործութիւնը զգանք և ապրիմք մեր կեանքին ու գործին մէջ:

Քրիստոս Յարութիւն առավ մեզի տալու համար անմահութեան բարիքները: Առաքեալը կ'ուսուցանէ. — *«Որպէս Աստուծոյ ընտրեալ և Աստուծոյ սիրուած ու սրբուած անձեր, Հագուեցէ՛ք գթասիրութիւնը, ողորմութիւնը, քաղցրութիւնը, խոնարհութիւնը, հեզութիւնը, համբարատարութիւնը: Հանդուրժող եղէք իրարու հանգէպ, ներողութեամբ և շնորհով վարուեցէ՛ք իրարու հետ երբ մէկը միւսին դէմ տրտուելջ ունենայ, ինչպէս Աստուած Քրիստոսի միջոցաւ մեզի ներում շնորհեց, այնպէս և դուք ներող եղէք: Եւ այս բոլորէն վեր (Հագուեցէ՛ք) սէրը որ իր մէջ կը խտացնէ ամէն ինչ»* (ԿՈՂ. Գ. 12-14):

Ասո՛նք են Յարութեան հաւատացող մարդուն կեանքի զենքերը: Ան որ ասոնցմով կը սպառազինուի անմահական կեանքի պտուղները վայելած կ'ըլլայ աստեանական կեանքին մէջ և Քրիստոսի Յարութեան շունչը տարածած կ'ըլլայ իր շուրջը:

Մեր ազգը, ուրիշ ազգերու նման, նիւթապաշտութեան, երկրապաշտութեան թատր դարձած այս դարուն, կարիքն ունի հոգեկան վերանորոգման, անմահական կեանքի երջանկասփիւտ սկզբունքներուն վերակենդանացումովը իր ազգային կեանքին մէջ:

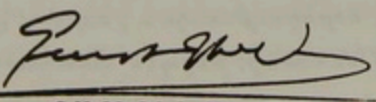
Կոչ կ'ուղղենք մեր սիրեցեալ ժողովուրդին որ իր մէջ յարութիւն տայ Յարուցեալ Փրկչի անմահացուցիչ ուսուցումներուն, որոնց հետ միախառնուած է մեր հայ ժողովուրդի Սրբազան Հայրերու հարազատ և կենդանարար աւանդութեան դարաւոր ժառանգութիւնը Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ մէջ մարմնաւորուած: Վերագտնենք մեր իսկատիպ քրիստոնէական նկարագիրը և վերակենդանացնենք յարուցեալ ազգի կերպարը մեր ողջ գոյութեամբը և աստուածահաճոյ ու հայրենաշէն կեանքովն ու գործունէութեամբը:

Այս տարի, որպէս այդ վերակենդանութեան առիթ և միջոց, մեր Ս. Եկեղեցւոյ պաշտօնական հիմնադրութեան 1700-ամեակի շրջագծին մէջ, Հայաստանի և արտասահմանի մեր հաւատացեալներուն ուշադրութեանը կը յանձնենք մեր հայրենիքի սիրտին վրայ, մեր Հանրապետութեան մայրաքաղաք Երևանի մէջ կառուցուող Մայր Եկեղեցին, որուն շինարարութեան աշխատանքները արդէն իսկ սկիզբ առած են: Զիպարտանա՞նք միայն մեր հայրերու կառուցած ճարտարապետականօրէն գեղատեսիլ եկեղեցիներուն անցեալի փառքովը: Յարութեան հաւատքը անցեալին մէջ չէ պարփակուած: Կենդանի է՝ ան մեր ժողովուրդի հոգիին մէջ այսօր, ինչպէս էր երէկ և պիտի ըլլայ միշտ: Էականը նորոգելն է այդ հաւատքին գիտակցութիւնը և ներգործութիւնը մեր այսօրուան կեանքին մէջ:

Նոր կառուցուող Մայր Եկեղեցին (*Քաթետրալը*), մեր Հաւատքի Հօր՝ Ս. Գրիգոր Հոռաւորչի անունով մկրտուելիք և մեր առաջին քրիստոնեայ թագաւորին *Տրդատ Արքայի* և առաջին քրիստոնեայ թագուհիին՝ *Աշխէն Արքայուհիին* անուններով կոնկրետ մատուցներով նոխացած՝ պիտի ըլլայ յարութեան նոր իմն շարական, քարեղէն լեզուով ու քարածայն երաժշտութեամբ հնչող հաւատքի նոր զանգակատուն:

Մեր իղձն է և կոչը որ *ամէն մէկ Հայ իր բաժինը ունենայ* մեր հաւատքի յարութեան շունչ այս նոր իրագործումին մէջ: Կը հաւատանք որ այդ մասնակցութեամբ մեր մէջ մեր քրիստոնէական սուրբ հաւատքն է որ պիտի վերակերտուի և պիտի վերակերտէ մեր Ազգն ու Հայրենիքը Յարուցեալ Փրկչի փառքին և Անոր հայազարմ ժողովուրդի պայծառութեան համար:

Ողջ լերուք ի Տէր, զօրացեալք շնորհօք Սուրբ Հոգւոյն, և յաւէտ օրհնեալ ի Մենջ. ամէն:

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

30 Մարտ 1997

Ս. Էջմիածին

Ա Ղ Օ Թ Ք

Ինչպես մարդկային մարմինը կարիք ունի խնամքի, մանաւանդ սնունդի, այնպես ալ մեր հոգին կարիքը ունի սնունդի: Այդ սնունդը հաւատքն է: Ըստ Պօղոս Առաքեալի, չտեսնուած բաներուն ստուգութիւնը: Հաւատքին արտայայտութեան կերպն է աղօթքը որով կ'ակնկալենք դրախտը որուն մարդկային աչք չէ տեսած, մարդկային ականջներ չեն լսած, մարդու սրտին մէջ չէ ինկած, բայց Աստուած պատրաստած է իր սիրելիներուն, աշխարհի գոյութեան գալէն առաջ:

Ի՞նչ է աղօթքը:

Աղօթքը Աստուծոյ հետ յարաբերիլ է. մեր արարչին հետ ի հաղորդութեան ըլլալն է: Այս պատճառաւ մեր հաւատքի զօրագլուխը, Յիսուս պատուիրեց՝ «յամենայն ժամ աղօթս առնել եւ մի ձանձրանալ»․ ղուկ. ԺԸ.1: Կամ «յամենայն ժամ աղօթս արարէք»․ ղուկ. ԻԱ.36: Յիսուս իբրեւ Աստուծոյ որդի պէտք չունէր աղօթելու, բայց ինք օրինակ տուաւ մեզի միշտ աղօթքի կենալու. ցերեկները կը քարոզէր իսկ գիշերը կ'առանձնանար ու կ'աղօթէր, վասնզի «հանէր զգիշերն ի գլուխ յաղօթսն»․ ղուկ. Զ.12:

Իբրեւ բանաւոր էակ, մտածելու կարողութեամբ եւ ազատ կամեցողութեամբ ստեղծուած, մեր արարիչը կը փնտռենք: Բայց դժբաղդութիւն է որ Աստուծմէ գտնուիլ չենք ուզեր, մեր մեղքերուն, մոլութիւններուն մէջ շարունակելու համար մեր կեանքը: Բարեկամներու միջեւ յարաբերութիւնները կրնան խզուիլ, երբոր միմեանց հանդէպ վստահութիւնը նուազի: Աստուած սակայն, գթած է ու ողորմած, չի կամիր անառակացեալ ռեւէ մէկուն կորուստը. այլ զդառնալն նորա ի չար ճանապարհէն եւ զկեալն: Շատեր եթէ իրենց մարմինը կերակրելին ինչպէս իրենց հոգին, ապահովաբար սովամահ ըլլային... : Շատեր կան որոնք աղօթելու բարի սովորութիւնը կորսնցուցած են կամ, մեքենաբար Տէրունական աղօթքը կ'արտասանեն կամ, սխալ կ'աղօթեն. հաւաքական աղօթքի ատեն ցուցամոլութեան համար, իսկ առանձնական, հայցողական աղօթքի միջոցին, անհետեթ խնդրանքներ ներկայացնելով Աստուծոյ:

Այդպիսի սխալ աղօթելու կարեւոր օրինակը Յիսուս բացատրեց պատմելով Փարիսեցիին ու Մաքսաւորին առակը. ղուկ. ԺԸ.10: Երկու մարդիկ տաճար ելան աղօթելու, մէկը Փարիսեցի, միւսը մաքսաւոր: Փարիսեցին ինքնիրեն այս աղօթքը կ'ընէր. – Աստուած իմ, գոհութիւն քեզի որ ես նման չեմ ուրիշ մարդոց, ինչպէս յափշտակողները, անիրաւներն ու շնացողները եւ կամ ինչպէս այս մաքսաւորը. այլ շաբաթը երկու անգամ պահք կը պահեմ, իմ ստացուածքներէս ըստ օրինի, տասանորդ կուտամ: Իսկ մաքսաւորը մէկ կողմ կեցած, աչքերը երկինք չէր բարձրացներ, այլ կուրծքը կը ծեծէր ու կ'ըսէր. – Աստուած ներէ ինձի, մեղաւորիս: Ասիկա անելի արդարացած իր տունը վերադարձաւ քան թէ միւսը, ըսաւ Յիսուս:

Ինչպէս ամէն տղայ իր հօր տան մէջ խնամք, ապահովութիւն ու պաշտպանութիւն կը վայելէ, կ'ստանայ, առանց ռեւէ փոխարինութեան, այնպէս ալ ամէնքս, Աստուծոյ արարչագործած աշխարհին մէջ, սնունդ ամէն բարիք կը վայելենք, նախախնամող մեր խնամար Զօրմէն: Ուստի հարկ է որ աղօթելու ատեն, Աստուծոյ միշտ խնդրանքներ ներկայացնելէ առաջ, գոհութիւն եւ փառք մատուցանենք այն բոլորին համար որ առատօրէն կը բաշխէ, ինչպէս օրինակ առողջութիւն, ապահովութիւն, խաղաղութիւն որոնց միջոցաւ մեր առաքելութիւնը, մեր գործերը կը յաջողցնենք: Պէտք է աղօթենք ամենօրեայ մեր գործունէութենէն եւ մեղաւորութեան գիտակցութենէն ետք, թողութիւն խնդրելու համար: Այս մասին Սաղմոսներուն մէջ հիանալի աղօթքներ կան ինչպէս օրինակ, դուն ով Տէր կեանքի աղբիւրն ես, եւ քեզմով միայն, քեզ կրնամ ճանչնալ: Դու ես աղբիւր կեանաց եւ լուսով երեսաց քոց տեսանմբ զքեզ: Կամ Ողորմեա ինձ Աստուած ըստ մեծի ողորմութեան քում, ըստ բազում գթութեան քո, քաւեայ զանօրէնութիւնս իմ:

Պօղոս Առաքեալ թէ Հռովմէացոց ԺԲ.12 եւ թէ Կողոսացոց թուղթերուն մէջ Դ.2 կը պատուիրէ «աղօթից ստեպ կացէք»: Նպատակը անշուշտ, ինչպէս կը կարդանք Ղուկասու Աւետարանին մէջ ԻԲ.40 «յաղօթս կացէք չմտանել ի փորձութիւն»:

Քարոզիչներ կը յայտնեն թէ աղօթքը բանալի է երկնքի ողորմութեան դռները բանալու, կամ եւնարան է երկրէ երկինք բարձրանալու համար: Հաւատքի հերոսներ, եկեղեցւոյ հայրեր, հաւատքով եւ ճշմարտութեամբ աղօթողներ եղած են պատմութեան ընթացքին:

Այս կապակցութեամբ **ՍԻՈՆ**-ի ընթերցողներուն կը ներկայացնենք մեր եկեղեցւոյ հայրերէն ու մատենագիրներէն Յովհաննէս Գառնեցիի աղօթքները: Շաբաթուան ամէն մէկ օրուան համար աղօթք մը շարադրած է:

Ո՞վ է Յովհաննէս Գառնեցի: Ապրած ու գործած է տասներկու երորդ դարու վերջը եւ տասներեք երորդ դարուն միջեւ կէսը:

Ծնած է Գառնի քաղաքին մէջ: Փոքր տարիքին, կուսակրօն քահանայութեան կոչուած եւ մօտակայ Գեղարդի վանքին կամ ուխտին անդամակցած:

Իր օրերը պահքով, աղօթքով եւ ճգնութեամբ անցնելով, հրաշագործութիւններ կատարած հիւանդներու վրայ ձեռքը կը դնէր ու կը բժշկէր: Շրջագայութիւններ կատարած է, Երուսաղէմ ուխտի երթալով ապա Կիլիկիա եւ ի Հռոմկայ, Կոստանդին Բարձրբերդցի կաթողիկոսին մօտ մնացած, մինչեւ իր մահը եւ հոն ալ թաղուած: Կիրակոս Գանձակեցի պատմիչը հետեւեալ տեղեկութիւնը կուտայ իր մասին:

Նա յանապատ տեղիս բնակէր եւ անգրադապէս խօսէր ընդ Աստուծոյ. տուեալ զինքն ազգի ազգի ճգնութեան, պահոց եւ աղօթից, գետնատարած անկողնօք եւ անհանգիստ աշխատութեամբ, շրջելով ի տեղուցէ ի տեղի եւ լուսաւորելով զպատահեալսն: Տուաւ նմա եւ շնորհք բժշկութեանց, զի միայն ձեռն դնելով բժշկէր զբազում ախտաժէտս: (1)

Յովհաննէս Գառնեցի մատենագրական գործեր ձգած է որոնց ցանկը կարելի է գտնել Հայ մատենագրութեան հմուտ, Գերշ.Տ. Նորայր Արքեպսկ. Պողարեանի Հայոց Մատենագրութեան գրքին մէջ: (2)

Ահաւասիկ Յովհաննէս Գառնեցիի ամէնօրեայ աղօթքները, աւելի հասկնալի ընծայելու համար, աշխարհաբարով ներկայացուած:

Գահիրէ

Զաւէն Արքեպսկ. Զինչիներան

1. Կիրակոսի վարդապետի Գանձակեցւոյ. Համառօտ Պատմութիւն վեցերորդ, Ս.Ղազար 1865 էջ 201.

2. Նորայր Եպսկ. Պողարեան. Հայ Գրողներ. Երուսաղէմ Տպարան Սրբոց Յակոբեանց. 1971 էջ 286-287.

Ա Ղ Օ Թ Ք

Կիրակնօրեայ

Աղօթք երկնաւոր մեր Հօր, երանելի Յովհաննէս Գառնեցիէ շարադրուած:

Աստուած յափտեցական եւ ստեղծիչ տիեզերքի, ամենակարող զօրութեամբդ, սկիզբէն ստեղծեցիր երկինքն ու երկիրը. այսօր լոյսը գոյացուցիր հրամայելով եւ բաժնեցիր լոյսը խաւարէն: Ահաւասիկ տեսակ տեսակ անօրէնութեամբ խաւարեալս, կ'աղաչեմ քեզ, Տէր իմ եւ Աստուած իմ, բարերար եւ բազումողորմ, ողորմութեանդ լոյսը ծագեցուր վրաս, հեռացնելով ինծմէ չարին մութ խորհուրդները, որով կը կործանիմ եւ կորստեան անդունդը կ'իյնամ եւ տարակուսելով կը տատանիմ:

Դու Տէր, հզօր ես եւ կարող ամենայնի, անստուեր լոյս, աղբիւր անսպառելի բարիքներու, պարգեւատու կենդանութեան, Սուրբ Հոգւոյդ սրբարար շնորհներուն փայլքը ցոլացուր մէջս մաքրելով սիրտս ու հոգիս մեղքերուս մթութենէն եւ ամէն տեսակ աղտեղութենէ որոնցմէ գրաւուելով չեմ կրնար նայիլ Աստուածային լոյս պատուիրաններուդ եւ արդարացման ճանապարհը շարունակել: Ամենատես աչք եւ անքուն պահապան նոր Իսրայէլի որ հրեշտակներէն կը պաշտօնաւ եւ անդունդներուն կը նայիս, քաղցրութեամբ նայէ ապիկար ծառայիդ որ մեղքերու փոսին մէջ ինկած եմ եւ միեակս դուրս գալու ոչ կամք ոչ ալ զօրութիւն ունիմ, օգնական ալ չունիմ որ ձեռնառու ըլլայ ինծի ազատելու համար տարակուսանքներէս: Դուն ով Տէր որ նոյնիսկ անարգները կը մեծարես, ինծի պաշտպան եւ այցելու եղիր. ազատէ զիս, կ'աղաչեմ, անբաւ չարութեան խորերէն քու աննահանջելի հրամանաւդ. որովհետեւ ոչ մէկ բան կրնայ արգիլել ամենակարող զօրութիւնդ: Ողորմած Տէր, Աստուածային սուրբ հոգիդ ղրկէ նաեւ ինծի, որը ջուրերուն վրայ շրջելով կը կենդանագործէր արարծներդ, որպէսզի արգասաբեր դարձնէ մտքիս ամլութիւնը: Աղօթքներս հաճոյական ընդունելութիւն թող գտնեն բարձրելոյդ կողմէ. արդէն առանց Ս. Հոգւոյդ օգնութեան չեմ կրնար գիտնալ թէ ինչ պէտք է հայցեմ: Որովհետեւ նա է որ կը քննէ Աստուծոյ խորքը. գիտէ մեր կարիքները աւելի լաւ քան թէ մենք կրնանք իմանալ կամ հայցել հաւատքով եւ ստանալ քեզմէ առատութեամբ նաեւ մեր մեղքերուն թողութիւն: Բարեբանեալ, զիս մի վաներ, փրկութեանս օրուան ուխտին մէջ չմնացի, ոչ ալ օրէնքներդ պահելու ճանապարհին զգուշացայ. հապա մոլորութեան իշխանին խրատին անսալով, շեղեցայ երկնագնաց պողոտայէդ դէպի փշախեղդ մեղքերու եւ մահուան մացառները: Այլ դու խնամակալ, որ բարերարելէ չես ձանձրանար ոչ ալ ողորմելէ, Ս. հոգւոյդ հրահանգով անդրդուելի պատուիրաններուդ մէջ հաստատէ զիս որպէսզի ընթացքս ուղղեմ առ քեզ որ պարգեւիչ ես կենաց եւ փրկութեան: Արդ, ով կարող եւ մարդասէր Տէր, երկնի եւ երկրի գոյութեան գալէն առաջ, պատրաստեցիր արքայութիւնդ որպէսզի արդարներդ զայն ժառանգեն. սրբէ զիս անօրէնութենէ եւ արժանի ըրէ անոնց բոլորին հետ երկինքի արքայութեանդ, հոն եւս գոհութեամբ փառաւորելու համար ամենազօր Տէրութիւնդ, յափտեանս յաւետինից. ամէն:

Ա Ղ Օ Թ Զ

Երկուշաբթի Աւուր

Բարերար եւ ամենակալ, յոյս եւ ապաւէն բոլոր տարակուսեալներու, Տէր իմ եւ Աստուած իմ, արարիչ ստեղծուածներուն եւ չստեղծուածներուն եւ նախախնամող բոլորին, այսօր քու հրամանով ջուրերը բաժնեցիր, քաղցրերը վեր իբրեւ ամպ որպէսզի տեղան երկրի վրայ, աղբիւրներ բխին. գետեր հոսին նաեւ աղի ջուրեր ըլլան: Աշխարհը անսահման իմաստութեամբ ստեղծեցիր, անջրպետ հաստատեցիր որպէսզի օդ ըլլայ, փոխադարձ տուրեառութեամբ որպէսզի ջուրերը մշտնջենապէս կարենան հաղորդուիլ իրար հետ ամբողջ աշխարհին եւ մարդոց օգուտին համար, քանի որ արարչագործեցիր որպէսզի աստուածութեանդ երանաւէտ փառքը վայելենք: Արդ, ես իբրեւ ստորին ջուր, աղտոտած եւ ճահճացեալ զանազան մեղքերով, ապականած բազմատեսակ անօրինութեամբ, կը պաղատիմ քեզի, արարիչ իմ եւ յոյս, բարեգութ կամքով, ստորիջեալ միտքս բարձրացնելով, մաքրագործէ ամպերու ջուրերուն մաքրութեամբ եւ քաղցրութեամբդ իմ նեխութեանս դառնութիւնը վանէ ինձմէ, որպէսզի հաճոյ լինիմ Աստուածութեանդ կամքին եւ գովեմ անբաւ շնորհներուդ փառքը: Անօրէնութեանս առատութեան մի նայիր, ես որ գթութեանդ անգամ արժանի չեմ, մի նողկար ինձմէ յանցանքներուս զազրութեան համար որոնցմով շաղախուած եմ, այլ մօտեցիր ինձ անպատմելի գթութեամբ եւ ողորմէ ինձ ըստ բազում ողորմութեան քում որովհետեւ քաղցր ես բոլոր անոնց համար որոնք կ'աղաչեն քեզ եւ կ'ապաւինին քու մարդասիրութեանդ: Ով Տէր, գթութեանդ անձրելը եւ առատագեղ ողորմութեանդ ցօղը անձրելէ սրտիս մէջ վասնզի չարութիւններու սաստիկ ցանկութեանց եւ անօրէնութեան տապէն երաշտացած բարութեան պտուղի բերք չունիմ. ոռոգելով պարարտացուր մարդասիրութեանդ շնորհովը որպէսզի արդիւնաւոր ըլլամ եւ արժանի մշտնջենաւոր կեանքին:

Լսէ ինձի բարերար, քաւէ զիս անյիշաչար, եւ արժանի ըրէ ծառադ լուսէ օթարաններուդ, երկրի եւ երկնքի մէջ կամքդ կատարող բոլոր սուրբերուդ եւ սիրելի անունդ պաշտողներուն հետ. որպէսզի անոնց հետ անլուելի օրհնաբանութեամբ փառաբանեմ Հայրդ, Որդիդ եւ Սուրբ Հոգիդ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Ա Ղ Օ Թ Ք

Երեքշաբթի Աւուր

Արարչագործ Աստուած եւ ամենախնամ, այսօր գթութեամբ երկրի վրայի ջուրերը ժողվեցիր ծովերուն խորքը, ցամաքը ջուրերէն զատեցիր եւ զայն զարդարեցիր զանազան բոյսերով եւ ծաղկագեղ վայելչութեամբ եւ տեսակ տեսակ պտղաբեր ծառերով: Իսկ ես անձնաւոր երկիր, փոխանակ բարեբոյս սերմերու առաքինագործ արգասիքներուն, մեղքերու փուշ բուսցուցի հոգւոյս խոցոտորիչ եւ փոխանակ բերքերու քաղցրութեան, անօրէնութեան պտուղներ գոյացուցի:

Բայց դուն, ով անոխակալ Տէր, քաղցրութեամբ նայէ քու ստեղծածիդ եւ անտես մի ըներ ձեռակերտդ: Խլէ ինձմէ չարութեան տատասկներն ու անօրէնութեան արգասիքները որոնք ես միայն պտղաբերեցի եւ վերստին մտքիս ու կամքիս մէջ սերմանէ հոգւոյս համար բարին ու օգտակարը որպէսզի սիրով եւ կամաւորապէս յօժարիմ բարին ընտրել: Անօրէնութիւններս գլխէս աւելի վեր բարձրացան եւ մեղքերու տրտմաշաղախ ջուրերը ծածկեցին անձս եւ ահա քեզ, բարեգութ Տէր կը պաղատիմ, զիս իբրեւ ցամաք երկիր երեւցուր եւ նորոգէ սիրտս որպէսզի կանուխ եւ ուշ բարի պտուղներ բուսցնեմ: Բանաւոր երկիր էի որը զարդարեցիր բնաբոյս առաքինութեամբ, բայց սատանային հրատապ հրապոյրներէն ցամաքեցաւ, ինչպէս որ խոտը կը ցամքի սաստիկ տաքէն եւ հոգւոյս ծաղիկները թօթափեցան, առաքինութեան ճիւղերը գօսացան եւ բարութեան բողբոջները խամրեցան:

Ահա երկրպագելով կ'աղաղակեմ առ քեզ, պարգեւիչ կենաց, մարդասէր խնամքներուդ ցօղը անձրեւէ իմ վրաս որովհետեւ խեցիի նման չորցաւ զօրութիւնս եւ տանիքի վրայի խոտին նման ցամքեցայ. նորոգէ զիս նախկին շնորհներու պայծառութեամբ:

Զիս իբրեւ վայելուչ այգի ստեղծած էիր, օրէնքներու ցանկապատով եւ պարիսպով որպէսզի քաղցրութեան ողկոյզ պտղաբերեմ եւ հաճոյ ըլլամ այգետիրոջ Աստծոյս, իսկ ես ապստամբ կամքով, արհամարհեցի օրէնքներդ, խոպանացայ չար ընթացքով եւ բազմօրինակ անօրէնութեան, խաղող դառնութեան պտղաբերեցի:

Եւ արդ, մարդասէր Տէր, խնայէ ինձի գթութեամբ, հզօր աշովդ տնկած այգիդ դարմանէ, կեանքի օրէնքներուդ մէջ վերստին ամրացուր զիս, հեռացուր ինձմէ չարութեան բաղձանքները որոնք կը ճիւղաւորուին մէջս:

Որպէսզի առաքինութեան գործերով առատացած արժանանամ օրհնուիլ քեզմէ եւ անպատմելի բարիքներդ վայելեմ երկինքին մէջ արդարներուն հետ եւ գոհութեամբ փառաւորեմ ամենագօր տէրութիւնդ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Ա Ղ Օ Թ Ք

Զորեքշաբթի Աւուր

Ստեղծիչ երկնից անհամար լուսաւորներուն, ճարտարապետ աշխարհի ամենիմաստ տան. այսօր կարգեցիր երկնքի հաստատութեան լուսաւորները, արեգակը, լուսինն ու աստղերու բոլորը որպէսզի օրերը, ամիսներն ու տարիները իրարմէ բաժնեն:

Արդ, կ'աղաչեմ քեզ Աստուած կենարար, քու հոգեծիր շնորհներով հաճոյական պարգեւներով շարժէ միտքս եւ կամքս, որպէսզի քեզ սիրեմ ամբողջ սրտովս եւ ուղղէ ընթացքս անհերքելի զօրութեամբ որպէսզի հրամաններով ճանապարհէն անխոտոր ընթանամ: Կապուած եմ յանցանքներուս շղթաներով, ազատէ զիս ամենակալ:

Ինկած ըլլալով կը տատանիմ գաղտնօրէն որսացողին կորստեան աղբերուն մէջ, դուրս հանէ զիս բարեգութ: Խաւարային գործերու անելանելի բանտին մէջ կաշկանդուած կը տանջուիմ. ծագեցուր վրաս շնորհիդ լոյսը. փրկէ զիս խնամակալ, որպէսզի ազատիմ, անվախճան կեանք ժառանգելու համար: Դու ես յոյս իմ եւ ապաւէն, դու ես փրկութիւն, ամենամեղ անձս քեզ ակնկալելով կ'սպասէ: Ինչպէս որ եղջերուն աղբիւրներու ջուրերուն կը փափաքի, այնպէս ալ մարդասէր Տէր, կը պապակիմ քեզի համար: Ողորմութեանդ ծարաւի եմ, սովէն տառապեալս յագեցուր, խոզերուն տրուած եղջիրներէն կը կերակրուիմ, երկնաւոր հացդ ջամբէ ինձ: Մեղքերու եւ մահուան դառնութեան մրուրը ըմպելով, չարաչար կը տագնապիմ, կեանքի բաժակդ մատուակէ ինձ:

Մահուան իշխանին անկարեկից աւազակներէն մերկացած կը դողամ, խնամքներով զգեստներով ծածկէ զիս: Աներեւոյթ թշնամիին թունաւոր նետերէն վիրաւորուած եմ, բժշկէ հարուածներս: Զիս անախտ ծառայ ըրէ որպէսզի գովերգեմ քեզ եւ արժանի ըլլամ երկնային անմահական սեղանի ուրախութեան, անոնց հետ որոնք քեզ սիրեցին ի բոլոր սրտէն ու պահեցին պատուիրաններդ: Անոնց հետ փառաւորելու համար ամենագութ մարդասիրութիւնդ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Ա Ղ Օ Թ Ք

Հինգշաբթի Աւուր

Ով Տէր, արարչական գութով վերստին ծնունդ կուտաս արարածներուդ եւ կը խնամես քաղցրութեամբ, Աստուած իմ, այսօր ամենազօր հրամանադ ջուրերուն մէջ շնչաւոր կենդանիներ եւ զեռուներ հանցեցիր, նաեւ կէտծուկեր, թեւաւոր թռչուններ եւ Աստուածային օրհնութեամբդ հրամայեցիր որ երկրի վրայ աճին ու բազմանան:

Արդ կ'աղաչեմ, անփոփոխելի, անքննելի տէրութիւն, զիս ալ օրհնէ ամենակալ ձեռքդ ստեղծուածս որպէսզի առաքինութեան գործերու ծննդաբեր ըլլամ: Հոգեւոր կեանքի հունտը հոն, մտքիս խորը դրոշմած ես. զօրացուր զիս որպէսզի անցնեմ կենսաբեր խորհուրդով ողորմութեանդ եւ շնորհներուդ միջոցաւ որոնք կը բաշխես բոլորին եւ չես նախատեր. դուն նոյնն ես միշտ, տարիներդ չեն պակսիր. ձեռքդ կը բանաս, ամենքին կարիքները կը հոգաս անպակտ գանձերդ: Տէր, բարութեան գործերէն ամուլ եւ անբեր մի թողուր զիս. բազում յանցանքներուս համար, տառապեալս անտես մի ըներ խնամքդ: Լսէ ինձի, բարի գործերէ աղքատացալ, անաստեցի կենարար պատուիրաններդ, ինձի հաճելի բաներու ետեւէ եղաւ: Արարչութեանդ մէջ զիս կենդանի տաճար յարդարեցիր եւ ես անձս ատելի դեւերու քնակարան դարձուցի: Լուսազգեստ պատմուծան հագուեցուցիր ինձ, հոգեւոր վերածննդեան համար, իսկ ես մեղքի եւ մահուան խաւարային զգեստ դրի վրաս: Մարմնեղէն սիրտ տուիր ինձի որպէսզի ամէն ատեն պատուիրաններուդ մասին մտածեմ, իսկ ես անօրէնութեան խորհուրդներու աման դարձուցի զայն: Ականջներ տուիր որպէսզի պատուիրաններդ լսեմ, իսկ ես ականջներս բացի բանասրկոյն հրապուրներուն միայն: Լեզու տուիր ինձի որպէսզի օրհնութեան գործիք ըլլայ, իսկ չարաշար վարուելով անիրաւութեան զէնք դարձուցի զայն: Մտքիս մէջ առ աքինութեան բարի սերմեր սերմանցիր, իսկ ես դժոյզակ մոլութեան փուշեր բուսցուցի հոն: Բարիքներ պարգևեցիր որպէսզի անոնցմով յափտեանական կեանք շահիմ, անմտութեամբս զուր տեղ վատնելով, ինձի համար կորուստ ստացալ: Տիրական իշխանութեամբ եւ փառքով պատուեցիր զիս, իսկ ես կամովին անձս յանձնեցի մեղքերու ծառայութեան: Այժմ քեզ ապաւինելով կ'աղաչեմ, ով բարեգութ, քաւ յանցանքներս եւ նորոգէ զիս ողորմութեանդ շնորհներով: Չարութիւն ցանկալով ժանգոտեցալ, հալոցներուդ բովին մէջ դիր զիս եւ սիրող կրակով մաքրէ զիս: Աշխարհիկ ցանկութիւնները զիս հեռացուցին քեզմէ. կարկառէ ամենազօր աջդ եւ մօտեցուր զիս քեզի: Փոխանակ մշտնջենաւոր եւ անանց փառքի, ժամանակաւոր եւ ապականացուն սիրեցի, Տէր, մի թողուր զիս առանձին որպէսզի ցանկութիւններէս չխաբուիմ: Անբերութեայ թշնամիին թունաւոր նետերը տեղացին վրաս, ամբողջեան վահան եղիր ինձ համար եւ ապաւնէ որպէսզի ապրեցնես զիս: Չար խորհուրդներ անդոհեցին հոգիս, անողջանալի հարուածներով, մօտեցիր գթութեամբ եւ բժշկէ զիս ամենահմար: Անգութ խառատիւրները մերկացուցին զիս եւ վէրք վէրքի վրայ աւելցուցին որովհետեւ արդարութեան զրահը չհագուեցալ, ոչ ալ գլխուս վրայ փրկութեան յոյսին սաղաւարտը դրի, ոչ հաւատքի վահանը առի, ոչ ալ Աստուծոյ խօսքին սուրը, քայց դուն ով հօգօր եւ ամենակալ տէր, առ զէնքդ ու ասպարդ եւ փութա ինձ օգնէ. խորտակէ հպարտացեալ բռնաւորին զօրութիւնը եւ ըսէ ինձի թէ փրկութիւնդ ես եմ: Անձս տրտում է մինչեւ ի մահ, միայնաբէ ծառայ: Երախտաւորիդ հանդէպ ապերախտ գտնուեցալ, անբարկանալի բնութիւնդ բարկացուցի, քայց դուն անյիշաշար, իմ անօրէնութեանս համեմատ մի հատուցաներ ինձի, ալ ողորմութեամբդ քաւէ զիս: Անդունդէն որուն մէջ ընկղմած եմ, քեզի կ'աղաղակեմ, ինչպէս Յովնան ի փոր կէտ ծուկին, հանէ զիս խաւարի վիհէն, վերբերելով յափտեանական կեանքի յոյսին: Կորստեան մեղքերու անդունդին մէջ խորասուզած եմ, մօտեցուր ամենազօր աջդ եւ փրկէ զիս: Կը տանջուիմ հաճապազ խղճահար, որովհետեւ քաղցրագութ Տէր, դառնացուցի քեզ, անցնելի տանջանքներու խորհուրդները, լեռնացեալ վախազդու ալիքներով կը հողմակոծեն զիս, քարերար եւ անոխակալ, հօգօր այցելու, օգնէ ինձի եւ հանդարտեցուր մտքիս խռովութեան մրկեալ ալիքները, գթութեանդ ցօղով:

Անօրէնութիւններուս բազմութիւնը, գետերու պղտոր հեղեղներուն նման ողողեցին զիս մեղուցեալս, քայց դուն մարդասէր, կամքիդ քաղցրութեան հողմը փչէ եւ ցամքեցուր իմ չարութիւններուս հոսանքը, ողորմութեամբդ քաւէ անօրէնութիւններս եւ զիս անունդ սիրողներուն հետ յօսակից ըրէ, որպէսզի անոնց բոլորին հետ փառաւորեմ անոխակալ մարդասիրութիւնդ, այժմ եւ միշտ եւ յափտեանս յափտենից. ամէն:

Ա Ղ Օ Թ Ք

Ուրբաթի Աւուր

Հապէս բարի եւ ամենակարող զօրութիւն Աստուած յաւիտենական. այսօր հրամայեցիր աշխարհին, եւ հանեց անասուններ, սողուններ եւ տեսակաւոր գազաններ. բնութեամբ բարի ըլլալով չհանդուրժելով, հողէն մարդը ստեղծեցիր տիեզերքի արարչապետիդ պատկերով եւ նմանութեամբ եւ զայն կացուցիր բոլոր ստեղծուածներուն տէր եւ իշխան, զգուշացնելով զայն պատուիրանդ պահելու, որպէսզի վայելել տուած բարիքներդ ձրի եւ անփոխարէն քու առատութենէդ: Եւ արդ տէր իմ եւ Աստուած իմ, զիս հողս անարգութեան, այսպիսի անկշռելի բարութեամբ բարգաւաճեցուցիր. ինքս կեանքի թշնամիին հրապոյրներուն անսալով, կենարարիդ պատուիրանները հետտեցի, օտարացայ զիս ստեղծող Աստծոյս նմանութենէն: Եղծեցի հոգւոյս կերպարանքին գեղեցկութիւնը, տեսակ տեսակ անօրէնութեամբ եւ չզարհուրեցայ:

Զիս պերճացուցիր իմացական կարողութեամբ որպէսզի խորշիմ չարէն եւ ընտրեմ բարին իսկ ես անմտութեամբ չարին յօժարեցայ: Անձնիշխան կամքով բարձրացուցիր զիս Աստուածութեանդ նմանութեան. իսկ ես մարմնոյս կերքերուն ծառան ըլլալով, հաւասարեցայ անբան անասուններուն: Ինձի տուած լոյս հրամաններդ լքեցի որոնցմով կրնայի ուղղուիլ երկնքի օթեւանին, խաւարը ընտրելով ինկայ կորստեան անելանելի վիհին մէջ:

Բայց դուն մարդասէր ու երկայնամիտ տէր, բոլորովին մի բարկանար ինձ եւ ոյս մի պահեր յաւիտեան, որովհետեւ սկիզբէն քուկդ եմ, դու ես Տէրս եւ Աստուածս: Գթա քու ձեռակերտիդ վրայ եւ նորոգէ մեղքով խանգարուած բարերարութեանդ պատկերը Աստուածեղէն շնորհներուդ միջոցաւ: Միտքս լուսաւորէ որպէսզի ճամբաս ուղղեմ եւ օրէնքներուդ շաղէն ընթանամ: Սանձէ երկրաբար թաղձանքներս եւ անբան կիրքերուս բռնութիւնը սուրբ երկիւղովդ: Հոգիս վառէ Աստուածութեանդ սիրով որպէսզի օրհնութեան պատարագ մատուցանեմ ըստ բարերարութեանդ հաճութեան: Իմ փրկութեանս թշնամիին ձեռքը մի թողուր զիս, անիկա զիս պիտի տանի արտաքին խաւարին. հապա բարեգթութեամբդ այցելէ եւ փրկէ զիս: Աներեւոյթ վիշապին թոյնէն զարնուեցայ եւ անմեռ մահը կը մնայ իմ առջեւ միշտ. գթա ինձի, օրհնեալ եւ ամենողորմ, մօտեցուր ինձի քու երկնապարգէն շնորհներուդ ապաքինիչ դեղը որպէսզի ապրիմ եւ փառաւորեմ անպատմելի մարդասիրութիւնդ, այժմ եւ անվախճան յաւիտեանս. ամէն:

Ա Ղ Օ Թ Ք

Ծառաթօրեայ

Աստուած ամենակարող, անբաւելի եւ անպատմելի, անաշխատ բնութիւն եւ անտկարանալի զօրութիւն. այսօր հանգչեցար բոլոր գործերէդ օրհնելով զանոնք կանխագիտութեամբք եւ ամենիմաստ խորհրդով: Արդ ես, մեղքերու ծնունդս, ինկած եմ հոգիիս վնասակար դառն ցաւերու ախտին մէջ որ արդիւնքն է խաւարի իշխանին մահաձին հովը վրաս փշելուն. հանգիստ չունիմ դժնդակ տանջանքներէս:

Բայց դուն, ամենագոր, ապաքինէ հոգւոյս անբժշկելի հիւանդութիւնը աննահանջելի հրամանաւդ եւ հանգչեցուր զիս ահագին տանջանքներէս որոնք մահուան դուռը հասցուցին զիս, որովհետեւ ըստ ամենայնի կարող ես եւ հզօր, ոչինչ կայ քեզ համար անհնար:

Երկնաւոր բաներու հանդէպ սէրս եւ մարմնական հեշտանքներու բաղձանքը կը գերեզմարեմ միտքս, չարաչար վիշտով զիս ծառայ կը դարձնեն զգալի եւ սնոտի երեւոյթներու, դու ու դադար չեն տար ինծի, չեն թողուր որ մտածեմ, խոկամ այս կիրքերէն ազատուելու:

Ահա կ'աղաչեմ քեզ, տէր բարերար դուն որ բոլորին կը փրկես, կը թեթեւցնես նեղութեան մէջ եղողներուն վիշտերը, տուր որ ելք գտնեմ այս տառապանքներէն որպէսզի ազատութիւն ունենամ ընթանալու մշտնջենաւոր կեանքին եւ անանց հանգիստին, ուրկէ մերժուած եմ ցաւեր ու հեծութիւններ:

Հովերէն շարժուելով յանցանքներուս ալիքները, սատանային հրապոյրներէն, մարմնոյս նաւակը կը հողմակոծեն, սպառնալով անգերծ տանջանքներու խաւար անդունդին մէջ խորասուզել զիս: Իսկ դու բարեգութ, փրկէ զիս ամենագոր աջովդ եւ հասցուր զիս երկնային լուսէ օթարաններու խաղաղութեան նաւահանգիստ ուր ամբարուած կը պահուին ամէն տեսակ բարիքներու գանձեր եւ անգբաղ բերկրութիւն:

Մի թողուր զիս, Տէր Աստուած իմ որ անձնասպան ըլլամ, մի թողուր որ ըստ ապակա-
նած բնութեանս, ստորաքար ըլլամ անցաւոր ու սնոտի բաներու համար ու կամքիս ուզած սխալները գործեմ. մի հեռացներ ինձմէ շնորհներուդ եւ ողորմութեանդ նպաստները, անօրէնութեանս համար, այլ սովորական մարդասիրութեանդ համաձայն, խնայէ ինծի, ստեղ-
ծածներէդ մին եմ եւ եւ հեծութեամբ կ'աղաղակեմ առ քեզ:

Լսէ ինծի, անոխակալ, գթ'ա մարդասէր, ներէ անյիշաչար, ողորմէ բազմամեղ անձիս, ըստ մեծ ողորմութեանդ, հրաշագործէ բարութեամբ, սուրբ անուանդ փառքին համար եւ քաւութիւն տուր մեղքերուս ամենաբաւական շնորհներուդ միջոցաւ, որովհետեւ քաղցր ես դու ով Տէր եւ գթութիւնդ անբաւ է: Կ'աղաչեմ քեզ մարդասէր, մի մատներ զիս դժոխային գազաններուն որոնք կոկորդները բացած կուզեն կեղեքել հոգիս ահարկու ժանիքներով. բազկիդ զօրութեամբք զարկ անոնց, անողջանալի հարուածով եւ մահաբեր վտանգէն ազատէ քու ծառադ որովհետեւ դու ես կեանք իմ եւ փրկութիւն եւ քեզմէ կ'ակնկալեմ օգնութիւն ամէն ատեն: Տարակուսելով կը վարանիմ մեղքերուս բազմութեան համար, մանաւանդ երբ աչքերուս առջեւ պատկերացնեմ անաշառ դատաստանը, անպիտան գործերու համար յանդիմանութիւնը, անդարձներուն, մեղաւորներուն համար սոսկալի պատիժը, անշէշ կրակը, անմահ որդը եւ յալիտեանական դատապարտութիւնը:

Որովհետեւ իմ միջոցներովս չեմ կրնար մեղքերուս բեռը թօթափել վրայես եւ ազատիլ արժանահաս պատիժէն, այս պատճառաւ կ'աղաղակեմ առ քեզ, մարդասէր, գործակից եղիր ինձ որպէսզի ետ դառնամ անօրէնութեան ընթացքէս դիմելով քեզ ամբողջ մտքովս, զօրութեամբս եւ սրտառու զղջմամբ թողութիւն եւ շնորհ գտնեմ քեզմէ եւ ողորմութեամբք արժանի ըլլամ բոլոր սուրբերուդ եւ արդարներուդ հետ մշտնջենաւոր հանգստեան, երկնքի արքայութեանդ մէջ, անոնց հետ փառաւորելու, անլուելի գոհաբանութեամբ, ամենագոր տէրութիւնդ, յալիտեանս յալիտեմից. ամէն:

ՎԱՐՂԱՆԱՆՑ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԸ

«Գիտակցուած մահը անմահութիւն է,
չգիտցուած մահը մահ է»
Եղիշէ

Թուականներ կան պատմութեան մէջ, որոնք իրենց անջնջելի կնիքը կը ձգեն այդ ժողովուրդի հոգեբանութեան վրայ: Այդ թուականներէն մին է Վարդանանց հերոսամարտը, որ 451 թուին, կարեւոր դարձակէտ մը եղաւ հայոց պատմութեան մէջ:

Հինգերորդ դարու կիսուն, Վարդանանց հերոսամարտը պայքարն էր հայ ժողովուրդին ընդդէմ պարսիկ աշխարհակալութեան, որ կը ծրագրէր իրեն հպատակ ազգերը, ընդ որս են հայերը, կրօնափոխ ընելով, ձուլել զանոնք պարսիկ ազգին մէջ:

Վարդանանց պատերազմը ազգային ահեղ գոյամարտ մըն էր, ուր պիտի վնոուէր հայ ազգին նակատագիրը:

Հայ գրերու գիւտով, քրիստոնէութիւնը հայացած էր Հայաստանի մէջ եւ ուժեղ արմատներ նետած էր: Հայ եկեղեցին հզօր հոգեւոր բարոյական ուժ մըն էր, որուն տկարացումը պիտի տկարացնէր նաեւ հայ ժողովուրդի գոյատեւելու թափը: Յագկերտ Բ. քրիստոնէութիւնը խափանելով, պիտի հետապնդէր հայ ազգին ձուլումը պարսիկ ազգին մէջ: Հայ ազգը կը գգար ահաւոր վտանգը որ կը սպառնար իր գոյութեան: Հայ ազգի արի որդիները, գլխաւորութեամբ ֆաջարի Վարդանի, ընտրեցին «Գիտակցուած մահը» քան ազգութեան թափումը:

Վարդանանց մարտիկները, չփնտոնեցին ոչ նիւթական շահ, փառք կամ անցաւոր տիտղոսներ, այլ անոնք մարտիրոսացան, հայ ժողովուրդի գոյատեւման խորանին առջեւ: Թէեւ ռազմականօրէն պարտուեցանք, սակայն տարինք բարոյական աննուանելի յաղթանակ մը, որ պահեց մեր գոյութիւնը մինչեւ օրերս:

Այս բարոյական յաղթանակն էր, որ եղաւ հայ ժողովուրդի հոգեւոր բարոյական դրամագլուխը եւ զէնքը, ամէն անգամ որ, հայ ժողովուրդի գոյութիւնը վտանգի տակ էր:

Վարդանանց աննուան ոգին, մեզ գօտապնդեց, ֆաջալերեց եւ առաջնորդեց յաղթանակներու: Արցախի ազատագրական հերոսական պայքարը, Վարդանանց հերոսամարտի վերյառնումն է: Հայ ժողովուրդի պատմութիւնը չեղաւ դիւրանցանելի սարահարթ մը, այլ փոթորկալից ելեւէջներով լեցուն գոյապայքար մը: Յագկերտներ միշտ եղան հայոց պատմութեան մէջ, բայց բռնի ուժը միշտ չէ որ յաղթանակով պսակուեցաւ, այլ բարոյական ուժը, կորովը, ան է որ պահեց հայ ժողովուրդը այդ նակատագրական պահերուն եւ երաշխիք մը եղաւ մինչեւ մեր օրերը իր գոյատեւումին:

Դարերու ընթացքին, շատ մը ազգութիւններ անհետացան պատմութեան թատերաբմէն, որովհետեւ հակառակ իրենց հզօր տնտեսական եւ ռազմական ուժին, գուրկ էին հոգեւոր բարոյական դրամագլուխէ, եւ այդ եղաւ իրենց անկման պատճառը:

Վարդանանց հերոսամարտը եղաւ հայ ժողովուրդի ներքին անառիկ բերդը, որ պահեց հայ ժողովուրդը ապահով եւ ուժեղ: Վարդանանց հերոսամարտը ինքնաբոլի ընթոստութիւնն է ընդդէմ խօսքի եւ կրօնքի ազատութիւնը ճնշելու ձեռնարկած բռնակալութեան: Հայ ժողովուրդը երբեք չընդունեց Վասակներու «խոհեմ», «հեռատես» ֆաղափականութիւնը, անոր մէջ տեսնելով իր պարտութիւնը եւ անհետացումը:

Վարդանանց հերոսամարտը, դարերու երկայնքին, ոգեւոյից հայ ժողովուրդը ազգասիրութեամբ, եկեղեցասիրութեամբ եւ ազատասիրութեամբ: Յագկերտ Բ., հակառակ իր հզօր ռազմական ուժին, չկրցաւ հայ ժողովուրդի հոգիէն ջնջել ֆրիստոնէութիւնը եւ ազատասիրութիւնը: Իր յաղթանակը ժամանակաւոր էր, որովհետեւ ան չէր հիմնուած զօրաւոր քարոյական եւ հոգեւոր

հիմերու վրայ: Ամէն տարի, կը տօնախմբենք Վարդանանց հերոսամարտի անձնագոհ նահատակներու յիշատակը, անոնք դարձած են խորհրդանիշը եւ ներշնչարանը անթիւ սերունդներու:

Թող ամբեռ մնայ, Վարդանանց նուիրեալ քաջամարտիկներու սրբազան յիշատակը. ամէն:

ԱՆՈՒՇԱԽԱՆ Ծ. ՎՐԻ. ԶԳԱՆԵԱՆ

ԽԱԶԸ ԵՒ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Անոնք՝ որ կը կարծեն՝ թէ Քրիստոնէութեան մէջ հանգստաւետ ու խաղաղ կեանք մը պիտի գտնեն, աշխարհի հոգերէն ու նեղութիւններէն ազատ, ամենամեծ սխալը կը գործեն:

Կա՞յ արդեօք՝ ֆրիստոնեայ մը, որ մտածէ եւ ըսէ նման աննշտութիւն մը:

Յիսուսի կարճատեւ կեանքին ու գործունէութեան մասին հրատարակուած քիւրաւոր հատորներու մէջ չենք կարդացած տող մը, ուր գրուած ըլլայ, թէ ֆրիստոնեայ հաւատացեալները, խաչեալ եւ յարուցեալ Փրկչին մօտ պիտի գտնեն երկրային բարիքներով ու երանութիւններով գեղուն՝ ուրախ ու անխռով կեանք մը:

Քրիստոս ինքը՝ ոչ մէկ ժամանակ եւ ոչ մէկ առիթով չ'ոգեւորեց իր հետեւորդները դիւրին ու դուրեկան խոստումներով:

Զկանչեց զանոնք տօնախմբութիւններու, խրախմանքներու եւ հոգեսպառ վայելքներու:

Զպարգեց անոնց կեանքին առջեւ, մեծ յաջողութիւններու եւ փառահեղ յաղթանակներու գեղաճաճանչ հորիզոնները:

Բացայայտօրէն ըսաւ, անոնք որ հաւատարմութեամբ կը փախն իր ճանապարհէն, պատրաստ պէտք է ըլլան

յոգնատանջ պարտականութիւններ ստանձնելու, արիւնոտ պայքարներ մղելու եւ հոգեկան բարձրագոյն պատնէշներու վրայ զոհելու եւ զոհուելու:

Եւ Յիսուս տուաւ առաջին գերազանց օրինակը անձնուրացութեան եւ դիւցազնական զոհողութեան:

Իր անձնագոհողութիւնը սկսաւ ծնունդէն ու տեւեց մինչեւ իր երկրային ուղեւորութեան վախճանը:

Զոհողութիւն մը, որ աստուածային շողարձակում տուաւ Գողգոթայի արիւնաներկ բլուրին վրայ իր մարդկային կերպարին:

Զոհողութիւն մը, որ բացաւ մարդը մեծութեան եւ յաւերժութեան տանող յուսանաճանչ ճանապարհը:

Խաչը բերաւ յարութիւնը, խաչէն ծնաւ անմահութիւնը եւ խաչը դարձաւ յաւերժալոյս յաղթութիւններու խորհրդանիշը:

Շատեր կ'ուզեն յարութիւնը, կ'ուզեն սակայն՝ առանց խաչի զոհողութեան: Կ'ուզեն փրկութիւնը՝ բայց Փրկչը չեն ուզեր:

Եւ շատ շատեր կը գտնեն խաչը՝ առանց սակայն յարութեան:

Յիսուս օրինակելի հեգութեամբ,

օրինակելի խոնարհութեամբ եւ օրինակելի աղատութեամբ, քանի որ միայն ու փշոտ անապատներէն, առանց փորձութիւններէ գայթեմու եւ ողջունեց երկինքի փառքը:

Թէեւ Իր գործունէութիւնը կեանքին չափ նուազ ու կարճ տեւեց, բայց իր հոգեկան եւ ֆիզիքական տառապանքները բազում ու բազմատանջ եղան:

Որպէս կատարեալ մարդ եւ կատարեալ Աստուած Նաչին վրայ ցուցաբերեց Իր առաքելական գործին վստահութիւնը եւ սրբութիւնը մարտիրոսական կեանքով:

Թէեւ Նաչին վրայ բեւեռեալ՝ պահ մը փարիսեցիներուն եւ դպիրներուն աչքին երեւցաւ Մեծ Պարտեալի մը նուաստութեամբ, եւ Գողգոթայի ողբերգութիւնը թուեցաւ շատերու հասարակ խաչելի մը պարագան, բայց խաչելութեան յաջորդող ժամերուն տեսարանը եւ ժողովուրդին տպաւորութիւնը յեղաշրջուեցաւ, երբ երկիրն ու երկինքը շարժային ցնցումներու ենթարկուեցան . . .:

Նաչին վրայ՝ ամենամեծ ու ամենաբարձր սէրը՝ հանդիպեցաւ սեւ ու ժերու ատելաւոր կիրքերուն, եւ յաղթեց:

Աստուածավախ փրիստոնեան, որ յարութեան եւ Յարուցեալին կեանքը կ'ապրի, երբեք չի միտքի բռնարտութեան անապատներէն, չի կորսնցներ իր փառքիւնը, չի տկարանար անոր հաւատքը, չի ստուերածեք իր յոյսերուն հեռանկարը եւ գիտէ, որքան խաւարակուռ ըլլայ գիշերը, արեւածագը պիտի չուշանայ իր լոյսը եւ չեմութիւնը տարածելու երկրի տարածքին:

Գողգոթան դարձաւ անմահութեան խորհրդանշիչ մեծերկրային յարութեան:

Մարդուն մեծագոյն ու վերջին թշնամին, որ մահն է, բարեպաշտ փրիստոնեան կը դիմագրաւէ գայն հերոսավայել փառքեամբ եւ ունի անպարտելի կամքը անգործութեան մատնելու

մեղքի բռնակալին սաղարմենները:

Այ մահը՝ չափաքերն ոչ մէկը այն հաւատացեալներէն, որոնք յաւիտեանակա-նութեան պրիսմակէն կը նային Յարուցեալ Փրկչին, որ ելաւ գերեզմանէն անմահութեան լուսապսակը նակտին:

Եթէ Գողգոթայի անմեղ դատապարտեալ յարութիւն չառնէր եւ իր ետեւ չթողուր թափուր գերեզմանը, մահուան դժնետեսիլ ներկայութիւնը՝ իրապէս դող ու սարսափ պիտի պատճառէր մահկանացու մարդուն:

Որքան ալ ժամանակակից անհաւատները պնդեն եւ մեծաքերան յայտարարեն, թէ փրիստոնէութիւնը պատրանքի եւ յոռետեսութեան կրօնքն է, Նաչը եւ Յարութիւնը պիտի չզաղրին փրիստոնեայ հաւատացեալներու հոգիները ոգեւորել:

Նաչին շուրջին տակ եւ Յարութեան լոյսին մէջ ծաղկեցաւ փրիստոնէական փառաքելութիւնը եւ շնորհիւ բոլոր դարերու հաւատացեալ փրիստոնեաներու եռանդուն պայքարին, Քրիստոս կը մնայ պաշտելի առաջնորդը հոգիներու փրկութեան:

Այս ուղղափառ հաւատքն է, որ երկու հազար տարիէ ի վեր յարաճուն ծաղկում եւ բարգաւաճում տուած է Քրիստոնէութեան:

Յոյս մըն է մեծահրաշ ու գեղանահան, որ յաւիտ պիտի չջնջուի եւ շիտակ առաջնորդութիւն պիտի տայ մարդկային նակատագրին:

Երբ կայ թափուր գերեզմանէն հա-նգայթող լոյսը եւ ամենուրեք կը զօղանջեն եկեղեցիներու զանգակները, եւ մարդիկ կը տօնախմբեն Փրկչին յարութեան յաղթանակը աշխարհաշարժ ոգեւորու-թեամբ, երկիրն ու երկինքը պիտի չզաղրին զիրար ողջագործել:

Որքան ատեն սակայն, Զատիկը չենք տօնել հաւատքով եւ Յիսուսի յարութիւնը

չենք ապրիր քաղցր յուզումներով, մեղին ներկայութիւնը պիտի զգանք մեր ամէն քայլափոխին:

Փրկչին հրաշալոյս յարութեան ուրախառիթ տօնակատարութիւնները, հայրենասէր հայերու մտածումը կը սեւեռեն այս ճակատագրական օրերուն՝ հայրենի եղբարախո ժողովուրդին մարտիրոսական կեանքին վրայ:

Երկու հազար տարի առաջ, եթէ չարագործ մարդիկ խաչեցին Քրիստոսը եւ կը շարունակեն մերօրեայ անաստուածները կրկին խաչել Զայն, ի՞նչ անուն կրնանք տալ այն հայակործան սեռութեան, որոնք հայրենիքին անկախութիւնը կը վտանգեն ներքին խրտումներով, շարունակական ցոյցերով ու բողոքներով մենատիրական տենչերէ խթանուած, պատրաստելով հայրենի ժողովուրդին համար խաչելութեան արիւնոտ Գողգոթաներ, որոնց ընտիր ու հերոս գաւակները ձիւնածածկ լեռներու լանջին

կը պաշտպանեն հայրենիքին սահմանները, բարբարոս ներխուժողներու վայրագ յարձակումներուն դէմ:

Անոնց համար, որ դաւադիր գործունէութեան լծուած են հայրենի կառավարութեան դէմ եւ կը պայքարեն առաւել վտանգել՝ արդէն իսկ վտանգուած ժողովուրդին ապահովութիւնը, Փրկչին յարութեան հրաշքը՝ պաղ ու պարզ դէպքի մը արձագանգը կը բերէ անոնց ականջին:

Իշխանատենչութիւնը այն աստիճան վարագուրած է անոնց ներքին եւ արտաքին տեսողութիւնը, որ չեն նկատեր ահաւոր թշնամին, որ մղոն մը հեռուէն գոհունակութեամբ կը դիտէ ու կը լրտեսէ իրենց հայրենաբանդ շարժումները եւ կը սպասէ անշուշտ, որ լաւագոյն պատեհութեամբ վնռական յարձակումի ձեռնարկէ եւ հայրենի ժողովուրդին տառապանքը դարձնէ առաւել ողբերգական:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔԶՆՅ. ՏԻԻԼԿԵՐԵԱՆ

Ա Ս Տ Ո Ւ Ա Ծ

ԱՆՎԻՇՏ ԵՒ ԱՆԱՅԼԱՅՐԼ ԹԷ

ՏԱՌԱՊՈՂ ՈՒ ՎՇՏԱՀԱՐ

Եկեղեցական պատմութեան մէջ, մանաւանդ Հայրապետներու գրած աստուածաբանական վերլուծութիւններու մէջ յաճախ կը հանդիպինք,

«Ամենակալ, Անայլայլ, Անմերձեանալի, Անհասանելի, Անփոփոխելի, Անվրդովելի, Անսասանելի և Անխախտելի» ստորոգելիներու կամ հանգամանքներու որոնք վերագրուած են Աստուծոյ:

Վերոյիշեալ բառերը շատ գեղեցիկ են, բայց ոչ ամբողջական կամ կատարեալ արտայայտիչը, աստուածային Իսկութեան կամ Էութեան: Բառեր և լեզուներ՝ միջնորդ և փոխադրական սպասարկուներ են, մտածում մը արտայայտելու կամ նկարագրելու համար: Հակառակ մարդկային գրական բառագիտութեան բազմադիմի ըլլալուն, մարդիկ տակաւին անկարող են զիրար հարազատ և իսկական կերպով ճանչնալ և հասկնալ: Կարծես թէ բառերը անբաւարար և երկդիմի, մշուշապատ և անորոշ են: Այս եղած է պատճառը հաւատացեալներու աղանդական և հատուածական բաժանումներուն:

Ինչու:

Որովհետեւ Բրիստոնէական եկեղեցին իր սկզբնական շրջանին, որքան ալ, վկայեց իր հաւատքն ու իր Յիսուս Բրիստոսը, կեանքով և ապրումով, պարտաւոր էր նաեւ ցուցաբերել իր Աստուածը, իր Փրկիչը և իր Հաւատքը գիրով, գրականութեամբ և բառերու միջոցաւ:

Հակառակ Յունական հարուստ, ճոխ և իմաստասիրական նուրբ և զգայական գրականութեան և լեզուաբանութեան, Աստուած չէր կրնար լման և կատարեալ կերպով բացատրուիլ Հելլենական բարձրագոյն գրականութեամբ: Որովհետեւ Աստուած Կեանք է, շարժում է և ապրումի Գոյացութիւն է, բառը և լեզուն անբաւարար են բացատրելու «ըմբռնողութեան համար յաւէտ Անիմանալին»:

Այս անճառելի և անչափելի Մեծութիւնը որ սահմանումէ գեր ի վեր է ու կանոնի ներքեւ չպարունակուիր, բառերն ու գիրերը, լեզուն և գրական խօսքերը պէտք չէ կանոնական և վճռական սեպուին կամ փաստագրութիւն (dogmatic) նկատուին: Որովհետեւ գիրն ու գրականութիւնը, էութիւն մը, իսկութիւն մը, ճշմարտութիւն մը և ապրում մը կը

Ջանան բաժատրել և մեկնաբանել, ուրեմն՝ գիրն ու բառը, խօսքն ու ծառը ոչ թէ *հրեն* են յայտնաբերութիւնը, իսկութիւնը և էութիւնը, այլ՝ *հրենը* մէջ կը պարունակեն այն ինչ որ կը նշանակէ կամ ի յայտ գալ կ'ուզէ:

Գրական բառերու այս երկդիմի իմաստը, սրտածառ եղաւ որ սկզբնական հինգ դարերու շրջանին հաւատքի հայրերը իրարու սիրտ կոտորոն և զիրար բանադրեն, և շատ մը սուրբ և արժէքաւոր գրական բանաստեղծութիւններ այրուին և ոչնչանան:

Այս եղած է պատճառը որ կարգ մը հաւատացեալներ «Ամենակալ, Անայլայլ կամ Անխախտելի» աստուածային ածականներու մէջ տեսնեն միայն անզգայ և անտարբեր Աստուած մը հանդէպ մարդ-արարածներու: Աստուածաբաններէն ոմանք՝ մեծարելու համար զԱստուած, կը ջանան զԱստուած անկարեկիր ցոյց տալ հանդէպ մարդկութեան: Այսինքն մարդ-արարածը ազդեցութիւն չկրնար գործել Աստուծոյ վրայ: Զէ՛ որ Աստուած ամենակալ է ու Անխախտ:

Իսկ անդին, ուրիշ անձ մը, տեսնելով մարդկային տառապանքն ու կսկիծը և շարունակող ցաւը, այս անձն ալ զԱստուած անզգայ, անհոգ և ցուրտ նկատելով ինքզինք աստուածամերժ կը հռչակէ:

Այս բոլոր գաղափարները տեղի կ'ունենան և ծնունդ կ'առնեն երբ ենթական՝ մտածող անձը, միայն բնագանգական կերպով կը մօտենայ մեծ Իրականութեան--Աստուծոյ, առանց ապրումի փորձառութեան: Մարդ՝ կեանքը *ապրելով* կը սորվի՝ և ոչ միայն *մտային* հասկացողութեամբ: Ապրումն է որ կը լուսաւորէ մարդկային ներաշխարհը, կը սրբագործէ հասկացողութիւնը և կը սրէ բանականութիւնը: Մարդ՝ կեանքի ապրումի հալոցին մէջ կը ստանայ վկայականը որ զինք վերելքի սանդուղին ունաւախտակին վրայ կը դնէ:

Մարդ՝ որքան մագլցի այս սանդուղն ի վեր, այնքան առաւել կը լայնայ իր հորիզոնը ու նաեւ իր ըմբռնումը: Երբ այդ սանդուղին վերելքն է, զինք կը հասցնէ Գողգոթայի սարը, հոն կը տեսնէ ոչ թէ *անտարբեր* Աստուած մը, անզգայ Արարիչ մը կամ անկարեկիր Խնամակալ մը, այլ՝ Յիսուսը, Յայտնիչը Հօր Աստուծոյ, Թարգմանը Ճշմարտութեան և Կեանքի ու մարմնացեալ Չգացում և Ըմբռնում որ կը միաձուլէ աստուածայինն ու մարդկայինը Սիրոյ ճառագայթարձակ շողերու մէջ:

*****

Աստուած Ինք անիմանալի է և անհասկնալի չէ, այլ *չեզուաբանօրէն* չենք կրնար բացատրել զԱյն որ *կեանք* մը, *ապրում* մը և փորձառութիւն մըն է: Վերոյիշեալ ժխտական բառերը ոչ թէ հեռացնելու են զԱստուած մարդոց ըմբռնումէն, այլ՝ մարդոց խթանշան մը և գրգիռ մը

ըլլալու են Քասկնալու զԱստուած և Ճանչնալու ոչ թէ բնագանցական մեթոտով որ է մտային ու մտաւորական միայն, այլ՝ միաճուլելով աստուածային հոգեկանը մարդկային մարմնականին հետ ինչպէս Պէնտէկոստէին օրը և այլակերպման լերան վրայ, որպէսզի մարդ ունենայ գէթ նմոյշ մը այն մեծ Իրականութենէն զոր կը կոչենք Աստուած: Այս երկնային և աստուածահրաշ գիտութեան և ճանաչման համար Յիսուս ըսաւ.-

«Այս է յաւիտենական կեանքը, որ Ճանչնան Քեզ (*հասկնան, գիտնան, նոյնաճառութիւն*) միայն ճշմարիտ Աստուածդ, ու Յիսուս Բրիստոս զոր Դուն ղրկեցիր»:-Յով. ԺԷ. Թ:

Ոչ-փորձառական, այլ՝ մտաւորական մօտեցումը դէպի Աստուած, պատճառ եղած է որ մարդ անգիտանայ իր Արարիչը և ինքզինքը լիութեամբ ու երեսի վրայ թողուած խորհի:

Աստուած՝ կեանքի և գոյութեան որպէս մեծագոյն Իրականութիւն, պիտի ճանչցուի միայն ա՛յն ատեն, երբ մարդ-արարածը ինքզինքը զիջի իր Տիրոջ, իր Արարչին և իր գոյութեան Նախապատճառին հետ հաղորդուելով ունենայ *փորձառական* գիտութիւն:

Ջոր օրինակ՝ արեւելէն այցելու մը կու գայ և իր հետ կը բերէ շատ տարօրինակ երեւոյթով պտուղ մը: Այս նորատեսիլ պտուղը շօշափել և հոտոտել կուտայ իր բարեկամներուն և յետոյ կը կեղուէ և կուտէ զայն: Պտուղը ուտելէն վերջ, այս արեւելցի բարեկամը, համարձակութիւնը կունենայ հարց տալ այս պտուղը շօշափողներուն և հոտոտողներուն թէ այս արտասովոր պտուղը ո՞ր պտուղին համը ունի:

Կրնա՞նք երեվակայել ներկաներուն ծիծաղը կամ բարկութիւնը: Ինչպէ՞ս կարելի էր համը գիտնալ երբ պտուղը ուտողը միայն ինքն էր: Նոյնպէս է նախեւ աստուածային մեծ Իրականութիւնը: Բոլոր անոնք որոնք կուգեն գիտնալ և ճանչնալ զԱստուած միայն իմացականօրէն և մտաւորականօրէն իրենց ճանաչումը՝ շօշափելիութեան և հոտոտելիփի սահմանէն անդին չանցնիր: Միայն կեղեւը շօշափած կ'ըլլան, իսկ միջուկը, կամ մանաւանդ համը բնաւ չեն կրնար գիտնալ: Այս դասակարգի հաւատացեալներու համար, Աստուած կը մնայ անգիտենալի, անմերձենալի և ընթոնողութեան համար յաւիտ անիմանալի: Աստուած ոչ թէ Ի՛նքն անիմանալի և անըմբռնելի կ'ուզէ մնալ, այլ՝ որովհետեւ մարդ-արարածը Աստուած չէ համտեսած, չէ յարաբերուած և իր կեանքի ապրումի փորձառութենէն զԱստուած ներս չէ ընդունած, Աստուած ա՛յդ մարդուն համար անիմանալի և անըմբռնելի կը մնայ:

Աստուած զանազան կերպերով կը ջանայ ինֆզինֆ յայտնել և մատչելի ընել իր արարածներուն.

1.--Տիեզերքի կարգապահութեամբ և օրէնքներովը:

2.--Մարդկային պատմութեան մէջ իր միջամտութեամբը:

3.--Իր Բայլափոխին ետին թողած Ոտնահետքերովը:

4.--Իր տառապանքով՝ նոյնացնելով ինֆզինֆը իր Որդւոյն Յիսուսի և միանալով ու նոյնանալով հողածին մարդուն հետ, համտեսեց ցաւ ու կսկիծ, անօթութիւն ու տառապանք--«Էլոի, Էլոի, լամա սասաֆղանի»ով:

\$\$\$\$\$\$\$\$\$

Հին Կտակարանի մատենագիրները, հակառակ իրենց ազգայնամոլական և կարգ մը հակադրական երկասիրութեանց և մարգարէութեանց, դասական ու նուիրական կրօնի հաւատալիքներու մէջ, կը կանգնին որպէս հեղինակաւոր անձեր, որոնք անբաղդատելիօրէն մեծ են ու խոր, Բան իրենց դարաշրջանի բոլոր հեթանոս իմաստասէրները:

Որովհետեւ Հին Կտակարանի Մարգարէներն են որ կը ճառեն աստուածային հոգեյոյզ զգացումները (pathos) և կ'ապացուցանեն թէ Աստուած խոշոր սառնալեռ մը չէ այլ զգայուն և խօսուն Քնարերգակ:

Յոյն մատենագիր և իմաստասէր Արիստոտել, իր խոր և ներաւտեսական հայեացքով զԱստուած կը կոչէ.

«Անզգածութիւն, անվշտակրելի, անհոգ և անալլալլ (impassible)»:

Ոչ թէ Աստուած նուաստացնելու համար, այլ՝ մեծարելու համար: Յոյն իմաստասիրական մտածողութիւնը չէր կրնար ըմբռնել թէ անփոփոխ և անալլալլ Աստուած մը ինչպէս կրնայ հոգեյոյզ տրամադրութիւններու ենթարկուիլ: ՆախաՔրիստոնէական կրօններու մէջ Ապոլլոն (Appollo) ոչ թէ *հ'ն'հ'* կենթարկուէր ցաւի, այլ՝ ի'նք մարդիկը կենթարկէր ցաւի և տառապանքի:

Հին Կտակարանի մարգարէաշունչ մատենագիրները Աստուծոյ վերագրեցին ոչ միայն անսահման իմաստութիւն և ամենակարողութիւն, այլ նաեւ՝ անսահման աստուածային կարեկցութիւն և միջամտութիւն առ մարդ:

Ծննդոց երկասիրութեան վեցերորդ գլխուն մէջ կը կարդանք -

«Տէրը երկրի վրայ մաքուր ստեղծելուն զղջաց, ու իր սրտին մէջ տպւումեցաւ»:

Գրաբառ թարգմանութեան արտայայտութիւնը շատ աւելի տպաւորիչ

է ու կենդանի.

*«Եւ ստրջացաւ Աստուած զի տարար զմարդն ի վերայ
երկրի, և մտախոհ եղեւ ի սրտի Իւրում»:*

«Աստուած ստրջացաւ»: Այսինքն, սրտին մէջ ցաւ զգաց: Աստուած
«խոցուեցաւ», վշտացաւ, տրտմեցաւ ու ցաւեցաւ:

Այս հակադրական եղելութիւնն է որ Յոյն իմաստասէրներ չկրցին
բնագանցական կերպով ըմբռնել: Սակայն Հին Կտակարանի տառապեալ
մարգարէները, որոնց համար Աստուած միայն *գաղափար* մը կամ
տեսութիւն մը չէր, այլ՝ կեանքի խոր *փորձառութիւն* և *իրականութիւն*,
յաւերժական դարերու համար դրոշմեցին ու կնքեցին թէ Աստուած պաղ
«սառնալեւ» մը չէ, այլ՝ Իր ամենակարողութեամբ ու անսահման իմաս-
տութեամբ, է նաեւ զգացում և մտախոհութիւն:

Իսկ երբ հասաւ ժամանակը և ի յայտ եկաւ Քրիստոս, յաւիտենական
Հօր, լրի՛ւ Յայտնութիւնը, երկնային լուսապայծառ, շողշողուն,
լուսաճաճանչ ու փողփողուն ծագեալ Լոյսը, յայտնաբերեց զԱստուած
որպէս ճշմարտութիւն, ճամբայ, Կեանք ու մանաւանդ Սէր, Քաղցրութիւն
և Ներում: Նախամարդուն և Յոյն իմաստասէրին համար անհաւատալի և
տարակարծիք (paradox) Արարիչը եղաւ վեհափառօրէն «Հայր երկնա-
ւոր»ը:

Ասիկա ցնցիչ հարուած մը եղաւ մարդկային իմաստասէր *ներուն* ու
ոչ իմաստասիրութեան: Մարդկային իմաստասիրական ընդվզումը և
յարակարծիքը՝ Աստուծոյ վերագրելու զգայնութիւն և զգայակցութիւն
պատճառը այն էր, որ Աստուած կը կարծուէր բնակիլ Ողիմպիական Լերան
վրայ և Իր զուարճութիւններու ընթացքին, մարդկային ցաւն ու տառա-
պանքը Զինք չէր կրնար վրդովել, Աստուած պէտք էր ըլլալ անայլայլ և
անփոփոխ:

Երբ կը կարդանք յաւերժական Աւետարանը, հոն՝ Մագեալ Արեգակն
Արդարի, Յիսուսի խօսքերը ոչ թէ կը բանան մատենագրական սփանջելի և
հրաշալի մագաղաթ մը, այլ՝ ճենճերող աստուածային Սիրտ մը, ուր ցաւ և
տառապանք, սէր և քաղցրութիւն զիրար կը համբուրեն և կը ցուցաբերեն
«անմատչելիօրէն Հեռաւորը» որպէս «անընդմիջելիօրէն Մերձաւոր» և
հասկնալի կ'ընեն Աստուած նոյնիսկ մանուկներու:

1.--Անառակ Որդին

2.--Ղազարոսի Գերեզմանը

3.--Յիսուսի մուտքն ի երուսաղէմ

4.--Յիսուսի ուղեւորութիւնը դէպի Էմմաուս

5.--Յիսուսի «Զիս կը սիրե՞ս» Հարցումը Պետրոսին

Յիսուսի ծնունդն ու մարդեղութիւնը որ հայերէն լեզուի մէջ

«Աստուածայայտնութիւն» կը կոչենք, իսկութեան մէջ շատ խորախորհուրդ և ճշմարիտ է: Ուստի, մենք որպէս արարած, զԱստուած կը ճանչնանք Յիսուսի ապրումով ու Անոր փարոզներուն և մարդոց հետ իր ունեցած յարաբերութիւններուն և իր շեշտներուն միջոցաւ: Քրիստոս՝ իր այս աշխարհի ապրումի շրջանին, իր փարոզները համեմեց կարգ մը պատմութիւններով և առակներով: Համաշխարհային հիացումի արժանացող «Անառակ Որդին» առա՛կ էր թէ պատմութիւն, չենք գիտէր: Սակայն մէկ բան շատ լաւ կրնանք գիտնալ, ու ա՛յդ աստուածային ՍԷ՛Ն ու գործովն է: Քրիստոսի այս պատմութիւն մէջ զգայուն սրտերը թէ՛ կ'արտոսրեն՝ և թէ՛ հոգեկան զմայլումի վերացումով մինչեւ Յոդ երկինք կը յափշտակուին:

Յիսուս որպէս Բնաբերգալ՝ չկարենալով բացատրել Հայր Աստուածը բառական սահմանումով, նկարեց *Զայն* երաժշտական ձայնի պաստառին վրայ ու մեզ ներկայացուց ու նկարագրեց կենդանի, ապրող, կարեկից և յոյսով ակնկառոյց սիրող Հօր մը, որ յաւերժօրէն սպասումի մէջ է վերադարձող և ապաշխարող իր որդւոյն:

Աշխարհի Զ. կրօնական հաւատալիքի Աստուածը, նկարագրուած է այսֆան բաղցր, այսֆան սիրող և այսֆան փնոյշ: Ոչ թէ միայն իր "Անառակ Որդւոյն" առակով, այլ՝ նաեւ "փարիսեցի" ու անսէր իր երեց որդւոյն: Կարդանք միասին այն աղերսը որ Հայրը կուղղէ իր երեց որդւոյն.

«Իսկ հայրը դուրս ելլելով՝ կ'աղաչէր անոր»: Այսինքն, կը պաղատէր որ իր երեց որդին ներս գայ ու մասնակցի պարի և ուրախութեան: «Աղաչել» բառը աղօթել ալ կը նշանակէ: Անգլերէնի մէջ (besaught) բառը պաղատանք և աղերսանք կը նշանակէ:

Արդեօք այսֆան բացատրութիւն և նկարագրութիւն բաւ չէ՞ հաւատալու թէ մեր Հայրը, երկնի և երկրի Արարիչը, աներեւոյթներու Յօրինիչը սառնակոյտ մը չէ, անզգայ ոյժ մը չէ, այլ՝ սիրող, տառապող և իր ըմբոստ արարածին վերադարձը սպասող անճառ Բաղցրութիւն և անսպառ Սէր է:

Յիսուս միայն առակներով կամ պատմութիւնով չբացատրեց Հայր Աստուածը, այլ՝ իր կեանքի ապրումովը, իր անձնուրացութեամբը, իր կենդանարար ձեռքերը բորոտներուն և հիւանդներուն վրայ դնելովը, մանուկները և երեխաները իր գիրկը առնելովը, իր ծոմապահութեամբ և ապա անօթենալովը և հառաչանքով ու լալովը երբ դէմ առ դէմ գտնուեցաւ իր սիրած բարեկամին (Ղազարոսի) մեռած մարմնին:

Չգալ և զգացումները յայտնել ոչ թերութիւն է ու ոչ ալ նուաստութիւն, այլ՝ մարդկայնութիւն: Երբ Յիսուս լացաւ Ղազարոսի գերեզմանին, Ան լացա՛ւ, որովհետեւ տեսաւ մահուան յաղթութիւնը կեանքին վրայ, ու այն ալ իր սիրելի բարեկամին պարտութեան պարագային: Յիսուս չկարենալով հանդուրժել չարին այս յաղթանակը, պարտութեան մատնեց մահը որովհետեւ ինքն է կենարար Կեանքը, ճշմարտութիւնն ու Ճամբան:

Յիսուս լացաւ, ոչ որովհետեւ Ղազարոս մեռած էր, այլ՝ լացաւ որովհետեւ իր շուրջը գտնուողները բոլորն ալ կուլային, և ինք մասնակից եղաւ անոնց լացին, ինքզինքն նոյնացո՛ւց իր մարդ արարած բարեկամներուն: Յայտնեց համայն մարդկութեան և աշխարհի, թէ ինք Ապողոն մը չէ՛, նախանձոտ աստուած մը չէ՛ և ոչ ալ Մովսէսի վրէժխնդիր Աստուածը:

Յիսուս՝ ճշմարիտ աստուածայայտնութեան Վարդապետն էր, որ եկած էր մարդաշխարհ ոչ թէ կորսնցնելու, այլ՝ *սպրեցնելու*: Յիսուս՝ մեր մարդկային բնութեան բովանդակ էութիւնն էր: Որուն ճարտարապետն ու յօրինողը նոյն ինքն էր: Մենք մեր զգացումները և յոյզերը իրմէ ժառանգած ենք ու ոչ թէ անբան կաւէ կամ ցեխէ: Յիսուս էր տուիչը մեր կաւ մարմինին զգայնութիւն, իմացականութիւն և բանականութիւն:

Ճարտարապետ Յիսուս՝ երբ կայնած էր Ղազարոսի գերեզմանին առջեւ, շրջապատուած լացող բազմութեան մէջ, իր ստեղծած մարդկային զգայնութիւնը, շարժեց ու թրթռացուց այն մեծ ու յաւիտենական զգացումները որուն համաչափութեամբ յօրինուած էր մարդկութիւնը: Յիսուս լացաւ, համահաւասար հետը, լացողներուն: Որովհետեւ իր առաքելութեան արշալոյսին, խնդացած էր հետը, խնդացողներուն Կանաքաղաքին հարսնիքին: Ու որպէս խրախուսիչ և խանդավառող, փոխակերպած էր ջուրը գինիի երկարաձգելու համար մարդկային ծիծաղն ու խնդակցութիւնը:

Յիսուս լացաւ, վերջին անգամ ըլլալով: Լացաւ ոչ թէ որովհետեւ իր շուրջիները կուլային, այլ՝ որովհետեւ *պիտի* լայի՛ն ապագային: Յիսուս լացաւ ովսանաններու արձագանգներու և փառաբանութեան ծափերու մէջ: Փառքի ու պատիւի ճակատագրական բարձրագոյն մէկ րոպէին երբ բոլոր Երուսաղէմի բազմութիւնը կ'ուզէր Ձինք թագաւոր տեսնել:

Յիսուս լացաւ վերջին անգամ Երուսաղէմ Բաղաբին ու անոր մէջի բնակիչներուն համար: Որովհետեւ յաւերժական պրիսմակէն կը դիտէր ապագան ու կը տեսնէր պատահելիք եղեւնը ու Հռոմէական կատաղութիւնը որ պիտի ջարդէր հազարաւորներ ու խաչէր տասը հազարաւորներ, առանց խնայելու մանուկին կամ ծերին, յղիին կամ հիւանդին:

Յիսուս, ծնեալ Հրեայ ժողովուրդէն, սնած Հրեայ պատմութեան

երազներով ու դիեցուած այդ ազգին մշակոյթով. չէր կրնար Ինֆզինֆ անջատել ու ապրիլ որպէս միջազգային մարդ: Սկզբնաւորութիւն մը, ծնունդ մը և ծագում մը անհրաժեշտ էր Իրեն, որ Իր երկնային առաքելութիւնը սկսի: Ու այդ առաքելութիւնը աստուածային կանխամտածումով վիճակուեցաւ Հրեայ Ժողովուրդին որ աշխարհի մէջ ամենահարուստն էր իր մարգարէներով ու աստուածայայտնութեամբ:

Յիսուս եկած էր իրեններուն, քարոզած էր իրեններուն, անարգուած էր իրեններէն ու որպէս Իր ազգին դաւաճանող, խաչուած էր իրեններէն: Սակայն, հակառակ այս բոլոր կարծեցեալ ժխտական եղելութեանց, Յիսուս *սիրած* էր իրենները: Յիսուս որպէս նշան և նշանակ, յարգանքի ու Իր ցեղածին ծագումին, ցուցուց հայրենասիրական սէր ու ցաւ և յայտնեց Իր տառապանքն ու վիշտը Իր ազգին անխուսափելի եղեռնին որուն զոհ պիտի ըլլար Հրեայ ազգը իրենց ազգային մոլեռանդութեան պատճառաւ: Մայրայեղ մոլեռանդութեան բազինին ողջակիզելով իրենց ազգութիւնը, տաճարը ու հայրենիքը:

Ա.ԼՊԷՌՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

ԱՐՏԱՔՍՄԱՆ ԿԻՐԱԿԻՆ

Բ. Կիրակի Մեծի Պահոց, Քառասնորդաց

Մեծ Պահոց, քառասնորդաց շրջանին մէջ կը գտնուինք, եւ այսպէս, իւրաքանչիւր կիրակին իր յիշատակութեան խորհրդաւոր անունը ունի. 1- Առաջին՝ Բուն Բարեկենդան, 2- Երկրորդը՝ Արտաքսման Կիրակին, 3- Երրորդը՝ Անառակի Կիրակին, 4- Չորրորդը՝ Տնտեսի Կիրակին, 5- Հինգերորդը՝ Դատաւորի Կիրակին, 6- Վեցերորդը՝ Գալստեան Կիրակին, եւ ապա Ծաղկազարդ, Աւագ Ծաբաթ եւ վերջապէս հրաշափառ Ս. Յարութեան Զատիկի Կիրակին:

Եւ այս Արտաքսման Կիրակին, շատ կարեւոր է, ոչ միայն՝ աստուածաբանական եւ վարդապետական տեսակետով, այլեւ՝ ընկերային, քանի որ մարդկային բոլոր դժբախտութեան, ողբերգութեան եւ ամէն տեսակի չարիքներու թնկուկը եւ աղբիւրը այս պատմութեան մէջ կը գտնուի եւ ասկէ կ'առնէ իր ծագումը:

Ա.- Բարին Աստուած ստեղծեց երկինքն ու երկիրը եւ մէջի եղած բոլոր բաները,

1.- Իր խօսքով՝ «եղիցի»՝ ըսաւ եւ եղան: «Տիրոջ խօսքով երկինք ստեղծուեցաւ, եւ իր բերնի հոգիով՝ անոր բոլոր գօրքը» (Սղմ. ԼԳ 6): Եւ Աստուած իր նմանութեամբ ստեղծեց մարդը: «Եւ Տէր Աստուած առաւ մարդը ու Եդեմի պարտեզին մէջ դրաւ, որպէս զի զայն մշակէ եւ պահէ»: Եւ Տէր Աստուած պատուիրեց մարդուն՝ ըսելով. Պարտեզին բոլոր ծառերէն համարձակ կեր. բայց բարիի ու չարի գիտութեան ծառէն մի՛ ուտեր. քանզի այն օրը որ անկէ ուտես՝ պիտի մեռնիս» (Ծնդ. Բ 15-17):

Ապա Աստուած Ադամի կողի ոսկորէն շինեց կողակիցը՝ Եւան: Ուրեմն՝ Ադամ եւ Եւան դրախտի բոլոր բարիքները վայելելու իրաւունք ունէին, սակայն, միայն մէկ պատուէր ունէին. Պարտեզի մէջտեղի ծառի պտուղէն ոչ պիտի ուտէին եւ ոչ ալ պիտի դպչէին:

Եւ պարտեզի կենդանիներուն մէջ ամենէն խորամանկն էր օձը, որուն բերնով կը խօսի սատանան եւ խորամանկութեամբ կնոջ կը հարցնէ. «Իրա՞ւ է որ Աստուած ըսաւ թէ՛ պարտեզին որեւէ ծառէն պիտի չուտէք»:

Կինը ըսաւ օձին. «Պարտեզին ծառերուն պտուղէն կրնամք ուտել, բայց պարտեզին մէջտեղը եղած ծառի պտուղին համար՝ Աստուած ըսաւ. Անկէ մի՛ ուտէք եւ անոր մի՛ դպչիք, որպէս զի չմեռնիք: Օձը ըսաւ կնոջ. Ոչ թէ պիտի մեռնիք. Աստուած գիտէ թէ այն օրը որ անկէ ուտէք՝ աչքերնիդ պիտի բացուին եւ աստուածներու պէս պիտի ըլլաք՝ բարին եւ չարը գիտնալով: Կինը տեսնելով ծառին երեք յատկութիւնները.

1.- աղէկ էր կերակուրի համար.

2.- հաճելի էր աչքերու.

3.- ցանկալի իմաստուն ընելու եւ աստուածներու պէս ըլլալու.

առաւ անոր պտուղէն ու կերաւ եւ իր էրկանն ալ տուաւ եւ ան ալ կերաւ: Անոնց երկուքին աչքերը բացուեցան եւ մերկ ըլլալին գիտցան եւ թգնիկ տերեւներ կարեցին եւ իրենց ծածկոցներ ըրին» (Ծնդ. Գ 167):

Ահաւասիկ մեղքին երեք գլխաւոր յատկանիշները, որ ամբողջ աշխարհը

դժբախտութեան եւ ողբերգութեան անդունդը պիտի առաջնորդէ:

Առաջինը՝ աղէկ էր կերակուրի համար: Այսօր աշխարհի մէջ տեղ կ'ունենան պատերազմներ, ընկերային ըմբոստութիւններ, յեղափոխութիւններ եւ տակնուվրայութիւններ որոնց խորքը միշտ տնտեսական է, այսինքն՝ ուտելիքի համար է, հարստութեան եւ ընչափաղցութեան:

Երկրորդը՝ հանելի էր աչքերուն: Աչքի հանոյքը մանաւանդ այս դարուս մէջ, այնքան տարածուած է եւ այնքան ալ անբեր կը գործէ իր սինեմաներով եւ պոռնկագրութեան պատկերներով, եւլն.:

Հերովդէս Թագաւորի ծննդեան տարեդարձին առթիւ՝ Հերովդիայի աղջիկը պարեց հանդէսի սրահին մէջ. Թագաւորին աչքերուն հանելի երեւցաւ եւ երդումով խոստացաւ մինչեւ իր Թագաւորութեան կէսը տալ իրեն: Աղջիկը նախապէս իր մօրմէն խրատուած՝ Յովհաննէս Մկրտիչի գլուխը ուզեց սկուտեղի մէջ: Թագաւորը նախ տրտմեցաւ. բայց իր երդումներուն եւ իրեն հետ նստող մեծամեծներուն եւ հազարապետներուն պատճառաւ հրաման ըրաւ որ տրուի: Ահաւասիկ աչքին հանոյքը, որ դառնութեամբ կը վերջանայ (Մրկ. 21-28, Մտք. ԺԴ 6-11):

Երրորդը՝ ցանկալի՝ իմաստուն ընելու եւ աստուածներու պէս ըլլալու: Ահաւասիկ կ'ապրինք ֆաներորդ դարու գիտութեան աշխարհին մէջ, եւ մարդկութիւնը մեքենայացած վիճակ մը ունի եւ ամէն ինչ գիտական ակնոցով կը դիտուի. ֆանի որ միայն գիտութեամբ կ'ուզեն տալ մարդոց երջանկութիւն եւ հանգստաւէտ կեանք: Արդեօք մարդ արարածը իր երջանկութիւնը եւ խաղաղութիւնը գտած է: Ոչ երբեք: Ապացոյց՝ որքան գիտութիւն կը շատնայ՝ այնքան ալ փորձանքները եւ գայթակղութիւնները կը բազմանան: Ինչպէս Սողոմոն իմաստունը ըսած է. «Գիտութիւն անեցնողը վիշտը կ'անելցնէ» (Ժող. Ա 18):

Եթէ այդ «իմաստութեան սկիզբը՝ Տիրոջ երկիւղը չըլլայ» (Առկ. Ա 7) այն ատեն անբերներ պիտի գործէ եւ աշխարհը անդունդ պիտի առաջնորդէ: Որովհետեւ «Մարդուն սրտին խորհուրդը իր մանկութենէն չար է» (Ծննդ. Ը 21):

2.- Օրուան զով ատենը, պարտեզին մէջ պտըտող Տէր Աստուծոյ ձայնը լսելով՝ Ադամ եւ իր կինը Տէր Աստուծոյ երեսէն ծառերուն մէջ պահուեցան: Տէր Աստուած Ադամը կանչեց՝ ըսելով. Ո՛ր ես, Ադամ: Անիկա պատասխանեց: Պարտեզին մէջ փու ձայնդ լսեցի եւ վախցայ որովհետեւ մերկ էի՝ պահուրտեցայ: Եւ Աստուած ըսաւ. Ո՛վ յայտնեց քեզի փու մերկ ըլլալդ. արդեօք կերած քոյն ծառէն՝ որուն համար քեզի պատուիրեցի որ չուտես: Ադամ ըսաւ. Այն կինը, որ ինծի հետ ըլլալու տուիր, ան ինծի տուաւ ծառէն ու ես կերայ: Ի՞նչ է այս փու ըրածդ, ըսաւ Աստուած կնոջ: Կինը ըսաւ. Օճը գիս խաբեց ու ես կերայ:

Եւ Տէր Աստուած օձին ըսաւ. Այս ընելուդ համար՝ բոլոր անասուններէն եւ դաշտի բոլոր գազաններէն անիծեալ ըլլաս, փորիդ վրայ ֆալես եւ կեանքիդ բոլոր օրերը հող ուտես:

Քու եւ կնոջ մէջտեղ, փու սերունդիդ եւ անոր սերունդին մէջտեղ թշնամութիւն պիտի դնեմ: Ան փու գլուխդ պիտի ջախջախէ եւ դուն անոր գարշապարը խայթես:

Եւ կնոջ ըսաւ. փու յղութեանդ ցաւերը խիստ պիտի շատցնեմ: Ցաւով զաւակ ծնանիս եւ երկանդ հնազանդ ըլլաս, ու անիկա փու վրադ իշխէ:

Եւ Ադամին ալ ըսաւ. Որովհետեւ փու կնոջդ խօսքը մտիկ ըրիր եւ այն ծառէն կերար, որուն համար պատուիրեցի քեզի չուտել անկէ, երկիրը փու պատճառաւ անիծեալ ըլլայ, կեանքիդ բոլոր օրերուն մէջ նեղութիւնով անկէ ուտես: Փուշ եւ տատասկ բուսցնէ քեզի եւ դաշտի խոտը

ուտես: Երեսիդ փրտինքով ուտես փու հացդ, մինչեւ գետին դառնալդ, ուրկէ առնուեցար. քանզի հող էիր դուն եւ հող պիտի դառնաս:

Տէր Աստուած Ադամին եւ անոր կնոջ կաշիէ հանդերձներ շինեց եւ անոնց հագցուց:

Եւ Տէր Աստուած ըսաւ. Ահաւասիկ Ադամ մեզմէ մէկուն պէս եղաւ, բարին եւ չարը գիտնալով. եւ հիմա պիտի չքոյլատրեմ որ ձեռքը երկնցնէ ու կենաց ծառէն ալ առնելով՝ ուտէ եւ յաւիտեան ապրի:

Ուստի՝ Տէր Աստուած Եդեմի պարտէզէն դուրս ըրաւ զանիկա, որպէս զի երկիրը մշակէ, ուրկէ առնուեցաւ: Այսպէս արտաքին գրախտէն Ադամը եւ Եւան (Ծնդ. Գ 8-24):

Ահաւասիկ այս է Արտաքին մասն Կիրակիի պատմութիւնը, որ պարզ ընթերցումով՝ հէքեաթային կը թուի մեզի: Սուրբ Գրքին հեղինակները Սբ. Հոգիէն ներշնչուած՝ այսպէս, պարզ եւ դիրքահասկնալի լեզուով գրեցին իրենց պատմութիւնը, որպէս զի մատչելի եւ հասկնալի դառնայ ամէն դասակարգի մարդոց: Այսպէս պատահիւն մինչեւ գիտնականը կարենայ հասկնալ: Ասով հանդերձ, որքան պարզ է, այնքան ալ՝ շատ խոր, որուն մէջ պահուած են կեանքին խորհուրդը եւ փիլիսոփայութիւնը: Ասոր համար դարերով Սբ. Գրքի մեկնիչներ մեկնաբանելով՝ հատորներ գրած են, եւ կը գրեն տակաւին եւ չեն կրցած թափանցել խորքը. որովհետեւ Աստուածաշունչը սուրբ Հոգիով գրուած ըլլալուն՝ եզակի է եւ եզակի կը մնայ ամէն տեսակէտով:

Բ.- Հետեւանքները.

Ինչպէս տեսանք Աստուած իր պատկերով ստեղծեց մարդը: Ուստի մարդ

Աստուծոյ պատկերը ու նկարագիրը ունի եւ Աստուծոյ որդի ըլլալու համար ստեղծուած է: Եւ վերջապէս Աստուած ստեղծեց մարդը իր փառքին համար, մարդուն տուաւ իմաստութիւն եւ տեսնելու կարողութիւն որպէս զի Աստուծոյ գործերը տեսնելով՝ զԱստուած փառաւորէ: Նոյն առիթն Աստուած տուած է մարդուն կամքի ազատութիւնը եւ բանականութիւն, այսպիսով մարդ արարածը կը տարբերէր կենդանիներէն: Աստուած միայն մէկ պատուէր տուաւ իրեն: Զայն պահելով՝ Աստուծոյ ցոյց պիտի տար իր սէրը եւ հաւատարմութիւնը: Սակայն, մարդ ազատ կամք ունէր պահելու եւ չպահելու: Եւ չպահելով՝ մեղքի մէջ մտաւ եւ իրմով ալ աշխարհի մէջ մեղքը մտաւ եւ անիծուեցաւ: Այս է աղամական մեղքը, որուն պատճառաւ աշխարհը սատանայի իշխանութեան տակ մտաւ: Ինչպէս, Յիսուս պիտի ըսէր. «Ահաւասիկ աշխարհի իշխանը կու գայ, եւ իմ վրաս բան մը չունի (Յով. ԺԳ 30): Որովհետեւ Յիսուս մեղք չունէր, կատարեալ մարդ էր բացի մեղքէն: Քանի որ Սատանան միայն մեղքով կրնայ ծուղակը ձգել Աստուծոյ որդիները:

Արդարեւ եւ իրաւամբ, Ամեն. Տ. Շնորհիք Պատրիարք Գալուստեան իրաւունք ունի ըսելու. «Եւ այս պատմութիւնը բոլորիս պատմութիւնն է: Ո՞վ չէ հրապուրուած «արգիլեալ պտուղէն», եւ ուտելէն ետք ինքզինքը մերկացած չէ՞ գտած: Այսպէս, այս պատմութիւնը սկսած է դրախտին մէջ, շարունակուած է անկէ դուրս բոլոր ժամանակներու մէջ, եւ կը շարունակուի մեր ժամանակներուն մէջ, պիտի կրկնուի մինչեւ այն օրը, երբ վերջին մարդը դառնայ հող՝ ուրկէ առնուած էր» (*):

(*) Շնորհիք Արքեպս. Գալուստեան, «Մեծ Պահի Կիրակիներու Ոսկի Շղթան» Իսթանպուլ, 1971, էջ 29:

Գ. Յանախ կը լսեմք.- Ինչո՞ւ այսֆան անարդարութիւններ, սպաննութիւններ, ոճիրներ, դժբախտութիւններ տեղի կ'ունենան, եթէ Աստուած կայ, ինչո՞ւ չարգիլել կամ յանցաւորները չի պատժել կամ ոճրագործները անմիջապէս չի մեղցներ: Ո՞ւր է արդարութիւն, եւլն: Սկիզբը ինչպէս տեսանք, Աստուած մարդու տուած է կամֆի ազատութիւնը: Եթէ Աստուած ամէն ֆայլափոխի վրայ ոստիկանի պէս կենայ եւ ամէն յանցանքի համար պատժէ, այն ատեն աշխարհի վրայ մարդ չմնար, արդարութիւն ուզողներէն սկսեալ: Այն ատեն ո՞ւր կը մնայ սակայն, մարդուն ազատութիւնը: Աստուծոյ պատուէրը որոշ եւ յստակ է, թէ՛ ով որ մեղք գործէ՝ պիտի պատժուի կամ մեռնի ուշ կամ կանուխ: Երբ մեր նախածնողքը արգիլեալ պտուղէն կերան՝ շուտով չմեռան, այլ դատապարտուեցան մահուան: Ապացոյց այս դարուս երեսան ելած նորանոր ախտերը, որոնք ահ ու սարսափ կը պատճառեն մարդոց: Մանաւանդ փոխանցիկ նոր ախտը՝ Սիտան, որ վախի եւ սարսափի մատնած է գիտական աշխարհը: Քանի որ մարդիկ հեռացած են Աստուծոյ պատուէրներէն եւ ամէն տեսակի զգուշի ցանկութիւններով կը կենակցին արուները արուներու հետ (Հով. Ա 27), եւ չէ՞ որ այսօրուան ըկներութիւնները յանուն ազատամութեան եւ արդիականութեան (Modernisme) հաշտուած են այս տեսակի սոցոմական մեղքերու հետ, իսկ տակաւին տեղեր ալ կան, որոնք կը ֆաջալերեն այսպիսի գայթակղութիւնները: Ահաւասիկ մեղքի պատիժը:

Սակայն, ո՞վ պիտի փրկէր այս մարդկութիւնը մեղքին ճիրաններէն:

Երբ ցաւ ունինք՝ դարմանն ալ տուած է Աստուած:

Երբ Աստուած ըսաւ օձին եւ կնոջ. Քու սերունդին եւ կնոջ սերունդին մէջ թշնամութիւն պիտի դնեմ: «Ի լրումն

ժամանակի, Աստուած իր Որդին զրկեց աշխարհ, որ կնոջմէ եղաւ, օրէնքի տակ մտաւ, որպէս զի օրէնքի տակ եղողները փրկէ եւ մեմք որդեգրութիւնը ընդունինք» (Գաղ. Դ 4-5):

Աստուծոյ Որդին՝ Յիսուս, իր առաքելութեան սկսելէն առաջ, սուրբ Հոգիէն անապատ տարուեցաւ աղօթելու եւ ծոմ պահելու: Հիշող հակապատկերը դրախտին: Քառասուն օրեր ծոմապահութենէն ետք, Յիսուս անօթեցաւ եւ նոյն ժամուն Սատանան մօտեցաւ Իրեն եւ մեղքի այն երեք գլխաւոր յատկանիշներով փորձեց գինք:

Առաջին՝ Կերակուրի համար էր: Սատանան փորձելով՝ կ'ըսէ, եթէ դուն Աստուծոյ Որդին ես, ըսէ որ այս ֆարերը հաց ըլլան: Յիսուս պատասխանեց. «Գրուած է թէ՛ ոչ միայն հասով կ'ապրի մարդ, այլ այն ամէն խօսքով՝ որ Աստուծոյ բերնէն կ'ելլէ» (Ղկա. Դ 4):

Երկրորդ. Հանելի էր աչքերուն.- Սատանան բարձր լեռ մը հանելով Յիսուսը, աշխարհի բոլոր թագաւորութիւնները ցոյց տուաւ Անոր, վայրկեանի մը մէջ: Եւ ըսաւ Անոր. Այս ամէն իշխանութիւնը եւ անոնց փառքը քեզի պիտի տամ. որովհետեւ ինձի յանձնուած է եւ որուն որ կ'ուզեմ կու տամ զանիկա: Ուստի դուն իմ առջեւ իյնաս երկրպագութիւն ընես՝ ամէնքը ֆուկդ պիտի ըլլան:

Յիսուս պատասխան տուաւ եւ ըսաւ: Գրուած է թէ ֆու Տէր Աստուծոյդ երկրպագութիւն ընես եւ միայն զայն պաշտես» (Ղկա. Դ 5-8):

Երրորդ. Ցանկալի էր իմաստուն ընելու եւ աստուածներու պէս ըլլալու.- Սատանան Յիսուսը տարաւ Երուսաղէմ ու տաճարի աշտարակի վրայ կայնեցուց եւ ըսաւ Անոր. եթէ դուն Աստուծոյ Որդին ես, դուն քեզ ասկէ վար ձգէ. վասն զի գրուած է թէ իր հրեշտակներուն պիտի ապսպրէ որ քեզ պահեն, եւ ձեռքերուն

վրայ վերցնեն քեզ, որ չըլլայ թէ ոտիդ քարին զարնես: Յիսուս պատասխան տուաւ եւ ըսաւ անոր. «Ըսուած է՝ Քու Տէր Աստուածդ չփորձես» (Ղկս. Դ 9-12):

Ուրեմն՝ մեր ունեցած գիտութեամբ ինչպէս նաեւ շնորհիով պէտք չէ փորձենք գԱստուած: Յիսուս գիտէր թէ ինք Աստուծոյ Միածին Որդին էր, եւ պէտք չունէր մարդոց հաւատացնելու համար գԱստուած փորձել, եւ մեղքի մէջ իյնալ:

Մովսէս՝ Աստուծոյ մեծ Մարգարէն էր եւ քաղաքիւ հրաշքներ ըրած էր Եգիպտոսի մէջ, Փարաւոնին առջեւ. հրաշքով կարմիր ծովէն անցան: Եւ այս բոլորը գիտնալով հանդերձ Տէրը փորձեցին անապատին մէջ, Մերիպայի չորին քովը, թէ՛ արդեօք Տէրը իրենց մէջ է թէ ոչ: Եւ Մովսէս ալ ըսաւ. «Լսեցէք հիմա, ով ապստամբներ, ձեզի այս ապառաժէ՞ն չորս հանենք: Ասոր համար Մովսէսի արգիլուեցաւ Աւետեաց երկիրը մտնել քանի որ թերահաւատ գտնուեցաւ Աստուծոյ հանդէպ: (Ելից. Ժէ 6-7, Թուոց Ի 12-13, Բ. Օրինաց Ա 37, Սղմոս. ՀԶ 33): Աստուծոյ Որդին աշխարհ եկաւ այս կորուսեալ դրախտը կամ թագաւորութիւնը վերստին ժառանգել տալու մարդոց եւ ասոր համար իր առաքելութեան սկիզբը կը յայտարարէ. Ապաշխարեցէք, վասն զի Աստուծոյ թագաւորութիւնը մօտեցած է (Մտք. Դ 17):

Այսպէս, մեր Տէր Յիսուս մարդկութիւնը փրկելու համար Սատանայի իշխանութենէն եւ վերստին ժառանգել տալու համար կորուսեալ թագաւորութիւնը տառապեցաւ, չարչարուեցաւ եւ խաչուցեաւ, եւ այն ալ ամենէն դառնակսկիծ ձեւով, ձեռքերը եւ ոտքերը գամուած՝ հոգին աւանդեց: Աստուած որ ԵՂԻՑԻ ըսելով՝ երկինք եւ երկիր եւ մէջի եղած բոլոր բաները կը ստեղծէր, մարդկութիւնը փրկելու համար այսպիսի չարչարանքներու ենթարկուեցաւ: Ինչո՞ւ: Ժամանակին այս հարցումը ըրած են սուրբի մը: Եւ սուրբը պատասխանած է. Մեր սէրը եւ երախտագիտութիւնը սիրաշահելու համար:

Արդարեւ, ամենէն քարասիրտ մարդն անգամ կը խոնարհի Քրիստոսի խաչելութեան պատկերին, նաեւ Քրիստոսի գերագոյն սիրոյն առջեւ:

Կաթոլիկ Միսիոնար մը կը պատմէ թէ Ափրիկէի մէջ, սեւամորթները քրիստոնեայ դարձնելու համար ամէն միջոցի դիմած են եւ ոչ մէկ ազդեցութիւն ձգած է. սակայն, երբ ցոյց տուած են խաչելութեան պատկեր մը, բոլորն ալ ծունկի գալով՝ քրիստոնեայ դարձած են: Ահաւասիկ Քրիստոսի խաչին զօրութիւնը եւ գերագոյն սէրը: Եւ այս գերագոյն սիրոյ խորհրդանշով՝ Յիսուս մեզ պիտի առաջնորդէ դէպի կորուսեալ դրախտը, այսինքն՝ երջանկութիւնը:

ՎԱԶԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

ՓԱՐԻՍԵՑԻՆ ՈՒ ՄԱՔՍԱՒՈՐԸ

Մէկ ֆանիներուն, որոնք իրենց անձնորոշ վրայ կը վստահէին՝ թէ արդար եմ եւ ուրիշները կ'անարգէին՝ այս առակը Յիսուս ըսաւ . «Երկու մարդ գացին տանարը աղօթք ընելու: Մէկը փարիսեցի ու միւսը մաքսաւոր: Փարիսեցին կայներ էր առանձին ու այսպէս աղօթք կ'ըներ. Ո՛վ Աստուած, շնորհակալ եմ քեզմէ որ ուրիշ մարդոց պէս չեմ, յափըշտակող, անիրաւ, շնացող եւ կամ այս մաքսաւորին պէս, այլ շաբաթը երկու անգամ ծոմ կը պահեմ ու բոլոր ստացուածքիս տասանորդը կու տամ: Իսկ մաքսաւորը հեռուն կայներ էր ու չէր ուզեր աչքն ալ երկինք վերցնել, հապա իր կուրծքը ձեռնելով կ'ըսէր. Աստուած, ողորմէ՛ ինձի՝ մեղաւորիս: Զեզի կ'ըսեմ թէ ասիկա այն միւսէն աւելի արդարացած իր տունը գնաց, վասն զի ով որ իր անձը կը բարձրացնէ պիտի խոնարհի, եւ ով որ իր անձը կը խոնարհեցնէ՝ պիտի բարձրանայ»: Դուկ. ԺԸ 9-14

Շուտով կ'աւարտի մեծ պահոց շրջանը, եւ մենք շուրջով ու ցնծութեամբ պիտի տօնենք Տէր ու Փրկիչ Յիսուս Քրիստոսին հրաշափառ յարութիւնը՝ տօն մը, որ մէջը կը կրէ մարդու վերածնունդին խորհուրդը: Միայն Խաչին նամբան է, որ մարդը կ'առաջնորդէ յարութեան ու վերստին ծննդեան: Ճամբայ մը, որ ինքնագնամամբ ու ինքնանախաճումով կը սկսի ու կը տանի ապաշխարութեան:

Սակայն ապաշխարութիւնն ալ մէկ հարուածով չի կատարուիր, այլ կը տեւէ մեր ամբողջ կեանքին ընթացքին: Կեանք մը՝ աղօթքով, պահով ու ողորմութեամբ: Ահա այս գաղափարներուն վրայ է, որ կ'ուզեմ խորհրդածել այսօր: Անպարփակ նիւթ մըն է, որ անկարելի է մէկ ֆարդին մէջ ամփոփել, ուստի առնենք միայն փարիսեցիի եւ մաքսաւորին առակը, որ կ'օգնէ կեդրոնանալ մեր խնդրոյն վրայ:

Նախ խօսինք աղօթքի մասին եւ այն մասին, թէ ինչպէս կ'ըմբռնէին զայն փարիսեցին ու մաքսաւորը:

Աղօթքը կեանք մըն է կեանքին մէջ, գոր պէտք է ապրիլ նշմարտապէս:

Մարդ իր էութեան մէջ առանձնանալով աշխարհէն, դէմ դիմաց կը կայնի Արարչին եւ ի խորոց սրտի խօսքը կ'ուղղէ Անոր:

Աղօթքը երբեմնի անառակ որդիին տունդարձն է երկրէն երկինք, իր Արարչին ոտքերուն առջեւ սրտաբուխ աղաղակով:

«Հա՛յր, մեղանչեցի երկնքի դէմ ու քու առջեւ եւ ա՛յ արժանի չեմ քու որդիդ ըսուելու»: Դուկ. ԺԵ 21

Ու իբրեւ պատասխան մարդ կը ստանայ իր նախկին արժայական պատմութեանը՝ մեղքէ մաշած ձորձերուն փոխարէն:

Աղօթքը սանդուխ մըն է, որով մարդը հոգիով կրնայ բարձրանալ առ Աստուած, եւ այդ սանդուխին առաջին աստիճանը ապաշխարութեան աղօթքն է, առանց որուն անկարելի է հասնիլ իրեն յաջորդող գոհարանական, փառարանական, գովարանական ու օրինարանական աղօթքներուն: Քանզի մարդը այն մաքսաւորին նման կարօտ է նախ Աստուծոյ գթութեան, ողորմածութեան ու արդարութեան: Ինչպէս Յիսուս կ'ըսէ մեզի, առո՛նք եմ՝ որ արցունքով ու աղաչանքով կը խնդրէր մաքսաւորը:

Հակառակ բեռնին վրայ կը տեսնենք փարիսեցին, որ կը կարծէ, թէ օրինապահութեամբ հասած է արդարութեան՝ մոռնալով, որ արդարանալը կ'ըլլայ ոչ թէ օրէնքը արտափուստ կատարելով եւ կամ գործելով, այլ հաւատով:

«Այն ամէն բաներէն, որոնցմէ Մովսէսին օրէնքովը չկրցա՛մ արդարանալ, բայց ամէն ով որ Յիսուսին հաւատայ, պիտի արդարանայ»: Գործք. ԺԳ 39

«Որովհետեւ Աստուած մէկ է: Թշխատութիւնը հաւատով կ'արդարանայ եւ անթշխատութիւնը՝ նոյն հաւատով»: Հռովմ. Գ 30

«Արդ՝ մենք հաւատով արդարացած ըլլալով՝ խաղաղութիւն ունենք Աստուծոյ հետ մեր Տէրոջը Յիսուս Քրիստոսին ձեռքով» Հռովմ. Ե 1

«Վասն զի այն որ օրէնքին համար անկարելի էր, որովհետեւ տկար էր մարմնով, Աստուած իր Որդին դրկելով մեղանչական մարմնի նմանութեամբ ու մեղքի համար եւ դատապարտեց մեղքը այն մարմնին

մէջ»։ Հոռովմ. Ը 3

«Գիտնալով՝ թէ մարդ օրէնքին գործերէն չի կրնար արդարանալ, հապա Յիսուս Քրիստոսին հաւատալէն, մենք ալ Քրիստոս Յիսուսին հաւատացիմք՝ որպէս զի արդարանանք Քրիստոսին հաւատով եւ ո՛չ թէ օրէնքին գործերով, որովհետեւ օրէնքին գործերով ոչ ոք պիտի արդարանայ»։ Գաղ. Բ 16

«Հշմարիտ նշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի թէ Ան որ իմ խօսքս մտիկ կ'ընէ եւ կը հաւատայ անոր որ զիս դրկեց, յաւիտեանական կեանք ունի ու դատապարտութեան տակ չ'իյնար, հապա մահուանէ դէպի կեանք անցած է»։ Յովհ. Ե 24

«Հիշդ այնպէս, ինչպէս Աբրահամին օրինակը կը սորվեցնէ։ Եւ Յիսուս, մարդը իր Հօրը առջեւ արդարացնելու համար թափեց իր արիւնը, եւ մենք փրկուեցանք հաւատով։

Որպէս զի ինչպէս մեղքը թագաւորեց մահով, այնպէս շնորհքը թագաւորէ արդարութիւնով՝ մինչեւ յաւիտեանական կեանքը մեր Տէրոջը Յիսուս Քրիստոսին ձեռնով»։ Հոռովմ. Ե 21

Յստակ է, թէ փարիսեցիին խօսքերը աղօթքէ աւելի յոխորտալից հաշուետուութիւն մըն են՝ ուրիշը վարկաբեկելու, Աստուծոյ առջեւ քամաւելու նախապարհով։ Իսկ մաքաւորը միեւնոյն միայն կը կրկնէր. «Աստուած ներէ՛ ինծի, մեղաւորիս։ Այս մարդուն խղմմտամբը արթուն է, եւ ան խորապէս կ'ապրի գոյումը՝ մեղքին գիտակցութեան տակ կ'աժ, Տիրոջը հայեացքէն խուսափելով, Անոր սրբութենէն երկիւղած՝ աչքերը խոնարհած կուրծքը կը ծեծէ հեծկտալով անկիւնի մը մէջ։ Մաքաւորը իրաւ հաղորդակցութեան մէջ է Արարչին հետ։

Իսկ փարիսեցիին բարեպաշտի իր դիմակով թերեւս տանարին նիշդ մէջտեղը կեցած՝ փառամոլ գեկոյցը կ'ընէ Աստուծոյ։

Ան չ'անդրադառար թէ օրէնքին գործերը տակաւին առաքինութիւն չեն եւ առաքինութիւնը բան մը ըլլալ կը նշանակէ եւ ոչ թէ պարզապէս չ'ըլլալ յափշտակող, անիրաւ ու շնացող։ Փարիսեցիին ուրախ է, թէ քարճը է

մաքաւորէն, իսկ մաքաւորը տխուր է թէ որչափ ցած ու անարգ է ինք՝ Աստուծոյ առջեւ կայնելու։

Մաքաւորին խոնարհ աղօթքը լսուեցաւ, իսկ փարիսեցիին սնապարծութիւնը ունայնաձեռն թողուց զինք։ Որովհետեւ ով կը քարճացնէ իր անձը կը խոնարհի։

Իսկ ինչո՞վ կը հպարտանայ փարիսեցիին։ Շարաքը երկու անգամ պահէ բռնելով, աղօթքի կայնելով ու տասանորդը տալով։ Աստուծոյ առջեւ ուղիղ փայլելու միջոցներ են։ Ծումը արտաքին արարք մը չէ, այլ հոգեկան ապրում, հոգին գորացնելու դեղ մը։ Ծումը պէտք է ըլլայ ոչ միայն որկորի տեսակետով՝ ուտել-չուտել, այլ ամէն մարդի մէջ. հրաժարում ամէն տեսակ չար ատորձակներէ ու զսպում ամէն տեսակ կիրքի ու յոռի հակումներու։

Փարիսեցիին ծոմ կը պահէ մարմնապէս, սակայն իր լեզուով մեղք կը գործէ։ Կ'ելլէ ուրիշը դատելու եւ Աստուծոյ արդարութեան կշիռին վրայ պակաս կը գտնուի... Խոշորացոյցին տակ կ'առնէ ուրիշը՝ այդ խոշորացոյցը իր ներսիդին ուղղելու փոխարէն։

Միւս առաքինութիւնը որով կը պարծի փարիսեցիին, տասանորդ տալն է։ Աստուծոյ խօսքը մեզի կը սորվեցնէ առատաձեռն ու ողորմած ըլլալ։ Գթալը եւ ողորմիլը մեր Տիրոջ յատկանիշներն են, որոնք իր Սիրոյ երեսակներն են։ Փարիսեցիին համար աստուծոյ հրահանգներն են, զորս մեքենայի մը ճշդութեամբ կը կատարէ։

Քանզի Աստուած սիրեց մարդը, ողորմեցաւ անոր ու իր Որդին դրկեց արիւնով փաւելու անոր մեղքը։ Հիմա մենք հարուստ ենք ու Արքայութեան ժառանգներ։

«Վասն զի Աստուած այնպէս սիրեց աշխարհը, մինչեւ իր Միածին Որդին տուաւ, որպէս զի ամէն ո՛վ որ անոր հաւատայ չկորսուի, հապա յաւիտեանական կեանք ունենայ»։ Յովհ. Գ 16

Ուրեմն Աստուծոյ սէրէն բոլորովն աճ սերն է, որ կը քաժնենք կարօտեալին։ Մեր արդարութիւնով չէ, այլ մեր մէջ ապրող Աստուծոյ արդարութեամբ է, որ կը փրկուինք ու կը հասնինք հանդերձաւի քարիքներուն։ Հացդ անօթիին քաժնելը, թափառական

տնանկները տունդ ընդունիլը, մերկ մը հագուեցնելը ու մարմինդ անտեսելն է:

«Եթէ անօթին յօժարութեամբ կերակրես՝ եւ կարօտին հոգին կշտացնես, այն ատեն քու լոյսդ խաւարի մէջ պիտի ծագի ու քու խաւարդ կէսօրուան պէս պիտի ըլլայ»: Եսայեայ ԾԼ 10

«Երանի՛ ողորմածներուն, վասն զի անոնք ողորմութիւն պիտի գտնեն»: Մատթ. Ե 7

«Նաեւ կրնայ մէկը ըսել թէ՛ դուն հաւատք ունիս, եւ ալ գործեր ունիմ, դուն քու հաւատքդ ցուցուր ինծի առանց գործերու ու եւ քեզի ցուցնեմ իմ հաւատքս իմ գործերովը»: Յակոբոս Բ 18

«...Բոլոր պատուիրաններուն առաջինը այս է. Լսէ՛ ո՛վ Իսրայէլ, մեր Տէր Աստուածը մէկ Տէր է: Եւ քու Տէր Աստուածդ սիրես քու բոլոր սրտովդ եւ քու բոլոր անձովդ ու քու բոլոր մտքովդ եւ քու բոլոր գործերովդ»: Մրկ. ԺԲ 29-30

«Ամէն մէկը ինչպէս իր սրտովը յօժարի, թող այնպէս տայ, ոչ թէ տրտմութեամբ կամ ստիպմամբ. վասն զի Աստուած յօժարակամ տուողը կը սիրէ»: Կորնթ. Թ 7

«Որպէս զի քու ողորմութիւնդ գաղտնի ըլլայ, եւ քու Հայրդ որ գաղտնի կը տեսնէ, քեզի յայտնապէս հատուցում պիտի ընէ»: Մատթ. Զ 4

Աստուծոյ արհայութիւնը դրամով, նիւթով չի գնուիր: Անկախ մեր Հօր կալուածն է, մեր ժառանգութիւնը, ուր մենք իր սիրոյն շնորհիւ կը մտնենք:

Ամէն մարդ անկախ իր նիւթական կարողութենէն կրնայ տալ: Յիշենք որքեւայրի կինը, որուն երկու լումաները աւելի մեծ արժէք ունեցան Տիրոջ առջեւ քան շատերուն հնչուն ոսկեղարամները, քանի որ այդ կինը կը սիրէր Տէրը եւ իր վերջինը տուած էր:

Ուսանողութեան տարիներուն խումբ մը ընկերներով այցելեցինք Երեւանի մէկ ծայրամասը գտնուող հիւանդ ու որր երախաներուն գիշերօթիկ մանկապարտէզը: Հետեւեալ տարած էին տեսակ-տեսակ խաղալիկներ ու անուշեղէններ, որոնք կրնային հրնուանք պատճառով ցանկացած

մանուկին: Սակայն ի մեծ զարմանս մեր, որքերը անշարժ կը դիտէին մեզ ու մեր նուէրները: Յանկարծ ծուռտիկ ոտներով մանչուկ մը երեքալէն ելաւ իր փայտէ աթոռէն եւ նայելով աչքերուն մէջ հարցուց.

– Դուք մեզ սիրո՞ւմ էք:

Հարցումը անսպասելի էր: Այ՛ն, կը խղճայի, կ'ուզէի օգնել, սակայն այս մէկը միտէի չէր անցած...:

Ընկերներէս մէկը պատասխանեց.

– Ի հարկէ սիրում ենք, թէ ոչ՝ չէինք գայ...

Կատարուեցաւ անսպասելին: Պատիկները ցատկեղէն իրենց տեղերէն, փարեցան, պլուեցան մեզի՝ ջանալով ամէն մէկը աւելի մօտ ըլլալ, բոնել մեր ձեռքերը ու շոյել:

Խաղալիկներն ու անուշեղէնը սենեակին անկիւնը մոռցուեցան...

Այդ դէպքը սորվեցուց մեզի, թէ սէրը մեծ է ու աւելի կարեւոր, քան պարզապէս օգտակար ըլլալու մղումը: «Խնդացողներուն հետ խնդացէ՛ք եւ լացողներուն հետ լացէ՛ք»: Հռովմ. ԺԲ 15

Շատ բարի գործեր կատարել կրնանք, շատ առաքինութիւններով փայլիլ ու նոյնիսկ հրաշքներ գործել, սակայն եթէ Սէր չունենանք, Արհայութեան զաւակ չենք, այլ ընդամենը՝ փարիսեցի:

«Եւ եթէ իմ բոլոր ստացուածքս աղփատներուն կերցնեմ ու իմ մարմինս այրուելու տամ եւ սէր չունենամ, օգուտ մը չեմ ունենար»: Ա. Կորնթ. ԺԳ 3

«Սէրը ընկերին գէշութիւն չ'ըներ. ուրեմն օրէնքին լրումը սէրն է»: Հռովմ. ԺԳ 10

Փարիսեցին չէր հասկնար թէ՛ Ան որ չի սիրեր՝ Աստուած չի ճանչնար. «վասն զի Աստուած սէր է»: Ա. Յովհ. Դ 8

Սէրը նաեւ կատարելութեան նշան է:

«Արդ եղբոր՛ի դուք կատարեալ որպէս եւ Հայր ձեր երկնաւոր կատարեալ է»: Մատթ. Ե 48

Կատարեալ ըլլալու մղումը մարդուն մէջ կը ծնի իբրեւ արդիւնք ինքնավերլուծութեան ու ինքնաճանաչման: Մաքաւորին պէս աղօթողները միայն կը հասնին ինքնաճանաչ-

չումին: Իրենց կեանքը մեղքէ հեռու մնալու կրաւորական ջանքը չէ. անոնք Աստուծոյ կամքը կատարել կը փրկու-
ռեն:

Քրիստոնէական կեանքը աշ-
խարհէն փախուստ տալը չէ. անապա-
տի մը մէջ պահուրտելու համար, այլ
Աստուծոյ տուած քանգարները գործա-
ծելը եւ շահով իրեն դարձնելը:

Արքայութեան գաւակներուն
համար աղօթքը, ծովը եւ ողորմու-
թիւնը ոչ թէ հարկադրանք մըն են
վերէն, այլ անհրաժեշտութիւն մը՝
ներսէն, «որովհետեւ Աստուծոյ Ար-
քայութիւնը մեր մէջ է»: Դուկ. Ժէ.
21

Մարդոց հաւաքականութիւնը՝
ազգը, ինչպէս եւ անհատը իր կոչումը
ունի Աստուծմէ: Հայը պիտի չտոկար
իրեն բաժին ինկած չարչարաններուն,
եթէ չսիրէր Տէրը ու չսիրէր քարեկամը՝
իր անձին պէս: Քանգի Յիսուս կ'ըսէ.
«Դուք էք երկրի աղը: Եթէ աղը իր
համը կորսնցնէ, ինք ինչո՞վ պիտի
աղուի: Անկէ յետոյ բանի մը չի
գար, միայն թէ դուրս ձգուելու եւ
մարդոց ոտով կոխկռտուելու»: **Մտք. Ե 13**

Սիրելի հաւատացեալ ժողո-
վուրդ: Հարկ է որ արթննայ մեր ցեղը
եւ մաքաւորին նման դառնայ Տէրոջը:
Մտիկ ընենք Յիսուսին, որ կ'ըսէ.
«դուք էք երկրի աղը ու աշխարհի
լոյս»: Քննենք մեր անձերը. անկե՞ղծ
ենք մեր երկնաւոր Հօրը հետ, թէ՞ մեր
նախնեաց հաւատով միայն կ'ուզենք
արդարանալ:

Տէրը շուտով պիտի գայ: Քանի
դեռ ուշ չէ, ըսենք. Տէր, ներէ ինձի,
մեղաւորիս եւ արդարացնելով արժա-
նացուր գոհութեամբ փառաւորել Հայ-
րը, Որդին եւ Սուրբ Հոգին այժմ եւ
միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից:
Ամէն:

Տ. ԶԱՔԱՐԻԱ ՔԶՆՅ. ՍԱՐԻԲԷԿԵԱՆ

ԱՌԱՅ

Մի անգամ Տիգրան Կրտսերը մտնում
է Արամազդ աստուծոյ մեհեանը, մի
րուս ոսկի լցնում է տաճարի
կենտրոնում դրուած հսկայ սափորի
մէջ, ապա մօտենում արեւելեան պատի
նեղքին:

– Աստուծոյ պատգամախօսն իր տե-
ղում է,– հարցնում է արքայազնը:

– Այո՛,– լսում է պատասխանը:

– Դու տեսա՞ր, թէ ես ինչ նուիրեցի
հայոց ամենամեծ աստուծոյ տաճարին:

– Ի հարկէ, տեսայ,– պատասխանում է
պատգամախօսը,– տասներկու ոսկե-
դրամ գցեցիր սափորի մէջ:

– Ճիշտ է, բայց ինչպէ՞ս իմացար, որ
իմ բռան մէջ տասներկու ոսկի կար:

– Կռահեցի դրամների գրնգոցից:

– Դու կարո՞ղ ես այդպիսի ճշգրիտ
պատասխաններ տալ նաեւ իմ միւս
հարցումներին:

– Ի հարկէ:

– Արամազդ աստուածը մեղադրո՞ւմ է
ինձ թագաւոր դառնալու իմ փափաքի
համար:

– Լերան կատարը ելնողը պէտք է
ոտքը լանջերին դնի:

– Բայց մի՞թէ ես չեմ դնում:

– Դու հասել ես լանջի կէսին եւ հիմա
ուզում ես ուստիւնով ելնել կատարի
վրայ:

– Ի՞նչ է, նա՞նապարհը պիտի
շարունակէի համաչափ քայլերով:

– Այո՛:

– Համաչափութիւնն ինձ դուր չի
գալիս, ես նախընտրում եմ ուստիւնը:

– Բայց ուստիւնը կարող է մարդուն
անդունդ գցել եւ ոչ թէ կատար
հասցնել:

**Հայկ Խաչատրեան, Արքայապատում,
Երեւան 1996, էջ 63–64:**

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՀԱՐՈՒՏԻ ՈՐԴԻՈՅՆ ՊԱՆԴԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

- 72) Բայց այս չի տեսեր, ոչ է տեսական,
 Մարտն զգացած՝ այդ եւ զգացնել տուած.
 Կըրնար լաւագոյնս գործածուիլ սակայն,
 Անոր կորովէն մարդիկ հրապուրուած,
 Իրար դէմ ելած են գութն չէ հալած
 Ինչ որ բընածին սովորոյթն է անոր,
 Իսկ մութ այրերու մէջ ճնշուածներն այն՝
 Արծիւներ չէին սընուած լաւ օրին,
 Ինչո՞ւ ուրեմն զարմանալ՝ որ անոնք որս չըբերին:
- 73) Խոր վերք գուցուեցա՞ւ բնաւ սպի չթողած.
 Խիստ արնահոսում սրտի՝ կը թողու զայն
 Եղծուած. ան որ իր յոյսին հետ է կռուած
 Պիտի անիկա պարտուի անպայման.
 Լըռութիւնն ոչ հլու կեցուածքն է միայն
 Իր որջին մէջ կ'զսպէ ըզնա մինչեւ որ
 Հասնի, պիտ' հասնի, պիտի հասնի ժամն,
 Պիտի գայ ուժը այդ խիստ զօրաւոր
 Վարձատրելու կամ պատժելու՝ ուշացած է օրն:
- 74) Անդորր լիճ Լեման է հակապատկերն՝
 Կոպիտ աշխարհին ուր ապրեցայ ես.
 Անդորրութիւնն իր կ'թելադրէ փոխել
 Երկրի խռով ջրերն այլ ջրերով հեզ,
 Որ հանդարտ նաւով, անցորդ թելի մ'պէս,
 Փըրկէր պիտի զիս կործանումներէն,
 Երբեմնի սիրած ծովադուկներէս,
 Զըրոջ մը քաղցըր իր մրմունջներէն՝
 Պիտի փոխուէի խըրատներովն իր զըւարթ խըստօրէն:
- 75) Խաղաղութիւն է գիշերային եւ
 Ափիդ ու լերան միջեւ տես մըթար,
 Դէմքը բայց յըստակ մութն հասուն թէւ.
 Բայց ձեւըս լերան մեզ հակած կատարն
 Այտու աւելի մեզ կը մօտենար.
 Արդէն կենսաւէտ բուրմունքը ծաղկանց,
 Կը հասնէր մեզի. կաթիլներ թեթեւ
 Կ'իյնային հատ-հատ թիերէն կախուած,
 Կը հընչէր ճըռռոցը մարախներու գովերք Գիշերուան:

(շարունակելի)

LORD BYRON
 Թրգմն. Մուրատ Մանուկեան

GOOD-BYE

Good-bye, proud world! I'm going home:
Thou art not my friend, and I'm not thine.
Long through thy weary crowds I roam;
A river-ark on the ocean brine,
Long I've been tossed like the driven foam;
But now, proud world! I'm going home.
Good-bye to Flattery's fawning face;
To Grandeur with his wise grimace;
To upstart Wealth's averted eye;
To supple office, low and high;
To crowded halls, to court and street;
To frozen hearts and hasting feet;
To those who go, and those who come;
Good-bye, proud world! I'm going home.

I am going to my own hearth-stone,
Bosomed in yon green hills alone,-
A secret nook in a pleasant land,
Whose groves the frolic fairies planned;

Where arches green, the livelong day,
Echo the blackbird's roundelay,
And vulgar feet have never trod
A spot that is sacred to thought and God.

O, when I am safe in my sylvan home,
I tread on the pride of Greece and Rome;
And when I am stretched beneath the pines,
Where the evening star so holy shines,
I laugh at the lore and the pride of man,
At the sophist schools, and the learned clan;
For what are they all, in their high conceit,
When man in the bush with God may meet?

Ralph Waldo Emerson

ՄՆԱՍ ԲԱՐՈՎ

4+4+4

Մնաս բարով, հրպարտ աշխարհ! Տուն ես կ'երբամ.
Այլեւս չես ի՛մ բարեկամ, ոչ ալ ես՝ քո՛ւ:
Դու յոգնաբեկ ամբոխներուդ մէջէն երկար քափառեցայ.
Ովկէանոսի աղէջուրի վրայ իբրեւ գետի-տապան
Փրփուրի պէս երկար ատեն վետ-վետումով
Ես էշուեցայ. սակայն հիմա, հրպարտ աշխարհ,
Ես տուն կ'երբամ: Յըտեսութիւն Շողոմորի
Դժնող դէմքին. Վեհաշուփին՝ հընարամիտ
Հրպարտանքին. եւ նորեղով Հարստութեան
Տըհան աչքին, ծուռ նայուածքին. Դիւրափովսի
Պաշտօնէին՝ բարձր ու խոնարհ. եւ ամբոխուած
Սրահներուն, դատարանին եւ փողոցին.
Սառ սրտերուն, ահապարտ ալ քայլերուն.
Անոնց որոնք կ'անցնին կ'երբան, անոնց որոնք
Տակաւ կուգան. մընաս բարով, հրպարտ աշխարհ!
Ես տուն կ'երբամ:

Ահա կ'երբամ հօրեկական

Իմ օճախին, կանաչաւուն բուրներուն
Մոցուր-գիրկին մէջ միայնակ, - խորշ մը գաղտնի
Հանդակաւ երկրի մը մէջ, ծառաստաններն
Որոնք տնկուած էին ձեռքովն աշխարհ կայտող
Պարիկներու. ուր կամարներ կանաչ-դալար,
Դեղգեղանքներն ու կրկնորգները սարեակին
Կ'արձագանգեն տաժանակիր աշխատանքին
Մէջ ցերեկուան. ուր զըռնիկ ոտներ երբեք
Չեն կոխոտեր վայրն այն որ սուրբ է մըտածման
Թէ՛ խորհուրդին, քէ Աստուծոյ:

Օհ, ես երբոր

Ապաքով եմ իմ գեղջկական յարկին ներքեւ,
Կը կոխկըրտեմ հրպարտութիւնը Հըրոմին,
Յունաստանին. եւ երբ յորսայս կ'ընկաղմանիմ
Մայրիներու շուփին ներքեւ, ուր գիշերուան
Աստղը այնպէս սրբազնօրէն կը շողշողայ,
Կը ծիծաղիմ իմաստութեան, հրպարտութեան
Վրայ մարդուն, սոփեստական դպրոցներուն,
Եւ տոհմերուն հըմուտ, գիտուն. զի ի՞նչ կ'արժեն
Անոնք ամբողջ, ինքնահաւան ու պարծենկոտ
Դադափարով, երբ մացառի մէջ բընակող
Մարդը կրնայ դէմ յանդիման գալ Աստուծոյ:

Ռալֆ Ուալտո Էմըրսըն

Թրգմն. Շէն-Մահ

16 Սեպտ. 1995, Երուսաղէմ

ԿԱԼԱՆԱԻՈՐ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Երուսաղէմ դուն որո՞ւ կը պատկանիս ի՛սկապէս:
 Մայրամուտին՝ կը դիտեմ հանդիսական ու մրոայլ,
 Երբ քեզ գրկող բլուրներն որ կը ջանան տակաւին
 Անհետացող արեւին մեղմ ճաճանչները քամել

Երանութեամբ, տրտմութեամբ կու գայ հարցումը մտքիս.
 Իրա՛ւ, որո՞ւ ի՛սկապէս կը պատկանիս դուն հիմա.
 Անոր որ մէջդ կը տեսնէ հարըստութիւն նիթակա՞ն,
 Թէ անոնց որ ազգային յուզումներով, ըզգացմամբ,

Կը պայքարին յարատեւ, եւ քեզ փրկել կը փորձեն:
 Երուսաղէմ դուն որո՞ւ կը պատկանիս ի՛սկապէս:
 Ըսէ՛, յայտնէ՛ աշխարհին, որպէս զի ալ չարիւնեն
 Սիրտըդ յոգնած, եւ թո՛յլ տան որ դուն այլեւս ապրի՛ս,

Քեզմէ խըլուած՝ խոշտանգուած խաղաղութեան մէջ հանգիստ.
 Եւ պատկանիս իրաւամբ, անանձնական ու խորո՛ւնկ
 Սիրողներո՛ւն քեզ մի՛այն, որոնք կ'այրին անկասկա՛ծ,
 Քու հոգիիդ, գոյներուդ, կարօտներուն յանձնուած:

ԱՆԵԼ

ԿԱՐՕՏ ԶՈՒԱՐԹ ԲԱՆԵՐՈՒ

Պատուհանին վար զիտող՝ դուք կը տեսնե՛ք սա տրդան...
 Իր ըզծակաթ աչքերուն կարօտին տակ՝ ջընձազին
 հուսի մը հուտեր բակին մէջ քարեզընդակ կը խաղան,
 Մինչ կը տեղայ վերէն վար, անձրևի պէս, իր հոգին:

Ինքն ալ ըլլար անոնց պէս, կայտա՛ռ, անհո՛գ, ճւրլո՛ւն,
 Մոռնար փըլիլն հաւատրին, մոռնար մեռնիլն ամէն օր...
 Չըբացուէին միտքին մէջ, աչքը ամէն զոցելուն,
 Դառնած իծաղ՝ ծաղիկներ՝ ժանտ բոյրերով նորանոր:

Թռչուն մ'իբրիւ ետ կու գայ մոռցըած սէրը խաղի,
 Ու կը փնտսէ կարօտով իր նախկին բոյնը զուարթ...
 Ըսէ՛ք, կըրնա՞յ զըտնել ան ճի՛շդ մը զոն՛, ուր թառի:

Ձեռքն երեսին կը նայի թարթիչն ի վար միշտ անթարթ,
 Կը հեռանայ ինքն իրմէ, ու կը կախուի կարծես վար...
 Մանչո՛ւկ, զընդակ զրտրող բու այդ հոգիդ իրն ըլլար:

ՎԱՀԷ ՎԱՀԵԱՆ

ԶԻՍ ՄԻ ԹՈՂՈՒՐ ՏԷՐ

Բացակայութիւնը հոգիիս մէջ
Դէպի անդունդին առաջնորդեց զիս...
Ի զուր փորձեցի գանձերով յաւերժ
Լեցնել հոգիս, վա՛յ մեղաւորիս...:

Ունեցայ պահեր ուր թագը գլխիս
Պերճօրէն շողաց, եւ ի՛նչ վայելքով...
Ուր երկար ժամեր սիրտըս ու հոգիս
Ձեռք ձեռքի տուած գացին քովէ քով

Նիւթին ետեւէն, հնազանդ գերի:
Բարեկամ մարդիկ քովերէս անցնող
Ի՞նչ էին 'թէ ոչ շուքե՛ր այս կեանքի...
Խոտի պէս ապրող, խոտի պէս մեռնող:

Բացակայութիւնը հոգիիս մէջ
Զիս դարձուց գերի նիւթեղէն կուռքի
Ու զինովցայ ես այս շռայլութեան մէջ...
Սակայն մինչեւ եր՞բ, եր՞բ, ըսէ՛ ինծի...:

Բացակայութիւնը, ո՛հ, այս գիշեր
Զիս քշեց տարաւ դէպի անապատ
Ու փոխան գանձի բռնեցի աւազ...
Սակայն սրտաբեկ փնտռեցի ընկեր...:

Բացակայութիւնը իմ մահըս էր...:

Անապատի այս անհունութեան մէջ
Զիս մի՛ թողուր, Տէր...:

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԼԵԶՈՒԻ ՊԱՏԿԵՐԱԿՈՐՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Բան ոչ է քարքառ լեզուոյն, այլ՝ խոկումն մտացն:
ՆԵՐՍԷՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻ

Ա. Բառի տարողութիւնը պատկերաւորութեան

Համեմատութիւնը համարում է գեղարուեստական պատկերի նախատարը: Երբեմն գեղարուեստական մտածողութիւնը գրեթէ նոյնացուել է համեմատութեան հետ: Համեմատութիւնը կատարում է երկու առարկաների միջեւ՝ նրանց համար ընդհանուր հիմքի վրայ: Առարկան քացայայտում է մէկ այլ առարկայի նման յատկանիշի միջոցով: Համեմատութեան համար կարեւորը նրա եզրերը չեն, որոնք մնում են ինքնուրոյն, այլ այն յատկանիշը, այն նորը, որի հիման վրայ քացայայտում է առարկան: Թէ ինչն ինչի հետ է համեմատում հեղինակը, ցոյց է տալիս նրա նաշակը, թէ ինչու է համեմատում՝ քացայայտում է նրա յուզական վերաբերմունքը: Թէեւ համեմատութիւնը որպէս լեզուի պատկերաւորման միջոց ամենահինն է, սակայն այստեղ եւս իր դերն է խաղում դարաշրջանի գեղարուեստական մտածողութիւնը: Միջնադարի հեղինակի համեմատութիւնները տարբերում են նոր ժամանակի հեղինակի համեմատութիւններից թէ՛ իրենց բնոյթով եւ թէ ներքին էութեամբ: Իր համեմատութիւնները Նարեկացին սովորաբար կառուցում է տեսանելի իրերի միջոցով հոգեկան երեւոյթները քացայայտելու եւ, ընդհակառակը,

վերացական պատկերացումները, մտքերը, հոգեւոր երեւոյթները առարկայօրէն շօշափելի դարձնելու համար: Նոր ժամանակի հեղինակները ձգտում են ստեղծել իրականութեան պատրանքը, առարկայական աշխարհի տեսանելի մանրամասները՝ անմիջական ճանաչման յատկանիշների միջոցով: Միջնադարի հեղինակին առաւել մտահոգում է համեմատելի առարկաների ներքին իմաստը: Բացի դրանից, միջնադարի հեղինակը մեծ տեղ է տալիս համեմատութիւնների թուարկմանը, գուգահեռականութեանը եւ այլն: Ի տարբերութիւն նոր ժամանակի հեղինակի՝ նրա համար քացի նիւթական եւ հոգեւոր աշխարհի ոլորտներից, կայ նաեւ վերերկրային, գերբնական, միստիկ պատկերացումների ու հասկացութիւնների ոլորտը: Ինչն ինչի հետ էլ համեմատում է միջնադարի հեղինակը, նախապէս հակուած է ընդգծելու երեւոյթի հոգեւոր իմաստը: «Միջնադարի գրողի երեւակայութիւնը - գրել է Դ. Ս. Լիխաչովը - մշտապէս պտտւում է գաղափարների յայտնի ոլորտում: Ընկնելով այդ ոլորտը, գրողը սակայն յաճախ ձգտում է հնարաւորին չափ աւելի լայն ընդգծել

այն, չքաւարարուելով միայն համեմատութեամբ, այլ իր երկի մէջ ներմուծում է իր համար ընտանի պատկերների ամբողջ շղթան: Հենց դրանով է բացատրւում, որ գրողը չի սահմանափակւում մէկ կամ երկու համեմատութեամբ, այլ կուտակում է համեմատութիւններ: Նոր գրականութեան գեղարուեստական մեթոդի տեսանկիւնից մենք պետք է ընդունէինք, որ թուով շատ համեմատութիւնների հարեւանութիւնը թուլացնում է նրանցից իւրաքանչիւրը առանձին եւ բոլորը՝ ամբողջութեամբ առած: Բայց միջին դարերի գրողը չի ձգտում ակնառութեան: Նրա համար անհրաժեշտ է եղել սպառել համեմատութեան առարկայի ներքին իմաստը, սպառել նրա որակները, յատկանիշները, գործառնությունները» (11): Ռուս նշանաւոր միջնադարագէտի այս դրոյթը հաւասարապէս վերաբերում է նաեւ Գրիգոր Նարեկացու համեմատութիւնների բնոյթին եւ նրանց էութեանը:

Համեմատութեան անդամները, ինչպէս յայտնի է, իրար հետ կապւում են որպէս, ինչպէս, նման, իբր, իբրեւ, քան, ըստ օրինակի, գոր օրինակ, զինչ եւ այլ բառերով: Օրինակ՝ «նման է եղբորորդին իմ այծեմանց, Որթունց եղանց» (ԳՆՏԳ 94), «Զի՞ կարմիր հանդերձ քո՞ ըստ լի կոխեալ հնձան» (ԳՆՏԳ, 104), «Ըստ աւրինակի խոովութեան մորկաց ծովու ծփեցայ» (Բան Զ, գ), «Իբր գնիւթ մոմոյ սպառեցայց՝ չնչեալ ի միջոյ» (Բան Բ, ք), «Անխառն իբրեւ գաւդ, մաքուր որպէս լոյս» (Բան Զ, ա), «Այս լուծութիւն կոհակաց կարծր է, քան զվէմ» (Բան ԶԵ, ա) եւ այլն:

Մատեանի մէջ Նարեկացու համեմատութիւնները հիմնականում ծառայում են քնարական հերոսի բնութագրմանը, ներքողների մէջ՝ Աստուածամոր: Համեմատութիւնների մի մասը փոխառութիւն է Աստուածաշնչից, մի

մասը ստեղծուած է աստուածաշնչական եւ աւետարանական կերպարների, դրուագների եւ առասպելների օգտագործմամբ, բայց միշտ էլ նիւթը մատուցուած է ոչ թէ բառացի, այլ ստեղծագործաբար: Գրեթէ միշտ էլ Նարեկացին յղում է աղբիւրը՝ յայտնի երեւոյթի միջոցով իր նոր միտքը դիւրեւկալելի դարձնելու նպատակով: Ահա, օրինակ՝

*Հիւսեալ ընդ նմին զքանս
յիսներորդի սաղմոսին՝*

*Անթիւս գրեմ զպարտուցս սակ
անձինս մեղաց,*

*Քան զհիւղ երկրի հողմահոս
փոշւոյ՝*

Ընդ աղս ամենայն տարածեցելոյ:
(Բան ԽԷ, ք)

Սաղմոսում ասուած է.

«...խոստովանիմ զհաշիւ պարտուց մեղացս քան զփոշի» (Սաղմ. Ծ, 5): Եթէ Նարեկացին յղած չլինէր աղբիւրը, ապա դժուար թէ առաջանար որոնելու պահանջ, քանի որ համեմատութիւնը ոչ միայն խիստ պատշան է քնարական հերոսի ապրումներին, այլեւ մատուցուած է ստեղծագործական մօտեցմամբ: Եւ ապա՝ համեմատութեան համար կարող էր եւ աղբիւր լինել Ագաթանգեղոսի «ըստ նմանութեան մանրամաղ փոշւոյ հիւղէի» (12) արտայայտութիւնը:

Բերեմ ստեղծագործական մօտեցման մի օրինակ եւս.

*Իբր ասուի՝ ի ցեցոյ, եւ փայտ՝ ի
յորդանէ,*

*Ըստ իմաստնոյն քանի, ի խիբմանէ
սրտիս հալեցայ,*

*Իբր զոստայն սարդից մաշեցայ,
ըստ սաղմոսողին, եւ խոտան գտայ,*

*Իբր զամպ առաւառեայ եւ զգաղ
վաղորդայնի,*

*Ըստ մարգարէութեանն ձայնի,
սպառեցայ:*

(Բան ԻԱ, Ե)

Համեմատութիւնների այս շարքը վերցուած է աստուածաշնչական տարբեր գործերից: Բնագրում, տեղին համապատասխան, նրանք ունեն ուրոյն իմաստ: Նարեկացին սակայն բոլորը միաւորել է բնարական հերոսի մէկ եւ նոյն հոգեվիճակն արտայայտելու համար: Զիւնէին յղումները հատուածը կը հնչէր աւելի կուռ եւ բանաստեղծական: Մինչդեռ այս ձեւով

Նարեկացին ցանկացել է յենուել աստուածաշնչական խօսքի հեղինակութեան վրայ: Այլ մօտեցմամբ՝ նա իր խօսքը կարող էր բեռնաթափել «ըստ սաղմոսողին», «ըստ մարգարէութեան ձայնի» եւ նման արտայայտութիւններից: Որ Նարեկացին աստուածաշնչական համեմատութեան անդամները վերցրել է ստեղծագործաբար, կարելի է համոզուել նրանց գուգադրումից:

Աստուածաշնչում

Իբրեւ ցեց հանդերձի եւ որդն փայտի, նոյնպէս տրտմութիւն վնասակար է սրտի առն:

(Առակ. ԻԵ 20)

Մաշեցեր որպէս սարդի ոստայն գանձն նորա:

(Սաղմ. ԼԸ 12)

Վասն այնորիկ եղիցին իբրեւ զամպ առաւօտու եւ իբրեւ զցօղ վաղորդայնոյ, որ անցանէ:

(Ովսէէ, ԺԳ 3)

. . . Իբրեւ գիւս բռնաւ փառք նորա յերկանց . . .

(Ովսէէ, Թ 11)

Մատենանում

Իբր ասուի՝ ի ցեցոյ, եւ փայտ ի յորդանէ . . . ի խիթմանէ սրտիս հալեցայ: (Բան ԻԱ, Ե)

Իբր զոստայն սարդից մաշեցայ . . . եւ խոտան գտայ:

(Բան ԻԱ, Ե)

Իբր զամպ առաւաւտեայ եւ զցաւղ վաղորդայնի . . . սպառեցայ:

(Բան ԻԱ, Ե)

Իբրեւ գիւս վայրենի սրացայ . . . ի նախնին իմ սովորութիւն:

(Բան Ի, Գ)

Նմանութիւնն ակներեւ է, ակներեւ է նաեւ ստեղծագործական մօտեցումը: Աստուածաշնչական նիւթը Նարեկացին վերաիմաստաւորել է ըստ իր բնարական եւ-ի: Թէեւ համեմատութեան անդամները նոյնն են, սակայն էականը այն նոր իմաստն է, յանուն որի բանաստեղծը ստեղծել է իր համեմատութիւնը: Ստեղծագործական այդ ուրոյն մօտեցման ցայտուն օրինակ է Նարեկացու «Որպէս զթրծեալ աման խեցեղէն՝ փշրեցայ անարծարծելի» (Բան Ի, Գ) համեմատութիւնը: Աղբիւրը Եսայի մարգարէութեան հետեւեալ տողերն են. «Եւ կործանումն նորա եղիցի իբրեւ զբեկումն խեցեղէն անօթոյ բրտի, մանր խորտակելոյ, զի մի ոք գտանիցէ ի

նմանէ, որով հուր բառնայցէ կամ որով մարթիցէ առնուլ սակաւ մի ջուր» (Ես., Լ 14): Մարգարէի այս ծաւալուն համեմատութիւնից Նարեկացին ստեղծել է սփանչելի մի տող, որ համարժէք է թեւաւոր ասոյթի: Իբրեւ եզրակացութիւն՝ պէտք է ասել, որ Նարեկացին ստեղծագործաբար է մօտեցել աստուածաշնչական համեմատութիւններին՝ վերափոխելով ըստ իր մտայղացման եւ նպատակի: Խօսքի սեղմութիւնը նա հասցրել է կատարելութեան: Ոչ մի հեղինակութիւն չի ճնշել նրան փոխառու այդ համեմատութիւնների վրայ դնելու իր ոգու կնիքը: Նարեկացու հանճարը սակայն իր լիակատար ուժով դրսեւորել է այն համեմատութիւնների եւ բանաստեղծական

պատկերների մէջ, որոնք մա ստեղծել է բնութեան, իրականութեան եւ կեանքի ամենաբազմազան երեւոյթների սեփական ընկալմամբ եւ իմաստաւորմամբ: Նրա ոգին լոյս է սփռում այն ամէնի վրայ, ինչ գիտէ ինքը, ինչ տեսել ու ճանաչել է նա, ինչ գգացել ու ապրել է սիրտը: Հօր ու համարձակ երեւակայութեամբ նա իր հոգին դարձնում է իրերի ու երեւոյթների մի համանմանութիւն, ուր դիմառնաբար կեանք ու ոգի է առնում ամէն ինչ: Երեւոյթների եւ իրերի բազմազանութիւնը նրա համար հանդէս է գալիս իրրեւ պարզ շինանիւթ: Կարելի է՝ այդ բոլորը մա օգտագործում է կրօնակա՞ն, հոգեւո՞ր, թէ՞ աշխարհիկ մտքեր ու գգացմունքներ արտայայտելու համար: Համեմատութեան անդամները մա փոխադարձ կապի մէջ է դնում ըստ նրանց ներքին ընդհանրութեան:

Իբրեւ միջնադարի բանաստեղծ՝ Նարեկացու համար Աստուած ճանաչելի է միայն իր ստեղծած տեսանելի երեւոյթների ու գոյերի միջոցաւ: Ջուրը կարող է փոխարկուել սառոյցի, հեղուկը՝ պինդ նիւթի: Նարեկացու համար դա բնական պատճառի հետեւանք է, այլ աստուածային կամքի արտայայտութիւն:

*Որ իբր գական մի անձուկ նաւի
ի վերայ շարժութեան ալեաց՝*

*Ջանքաւ թանձրութիւն գետնոյս
դղորդես,*

*Որով ծանուցեալ լինիս ամենից
հատուածոց՝*

Թէ իցես աներկրայելի:

(Բան ԿԳ, գ)

Աստուած փոփոխում է տարրերը՝ իբրեւ անցաւոր եւ դարձեալ միացնում իրար՝ իբրեւ յարակայ: Այդ բոլորը կատարւում է տեսանելի աշխարհի գգայական երեւոյթների եւ իրերի ոլորտում: Բայց կայ հոգեւոր ոլորտը, որ աւելի կարելի է Նարեկացու համար: Եւ համեմատութիւնը վերաբերում է նոր

համեմատութեան. նոյն հեշտութեամբ Աստուած կապում կամ արձակում է մեղքերի բազմութիւնը: Նա կառավարում է արեգակի անգգայ էութիւնը, ինչպէս սանձահարուածի: Այսպէս էլ կարող է հանդարտեցնել մարդկային բնութեան չար հակումները:

Յաջորդ համեմատութիւնները եւս կազմում են նոյն սկզբունքով: Բնութեան երեւոյթի մակարդակի վրայ տեսնել իրական, կենդանի հայեցութիւնից ծագած յարաբերութիւններ, ապա փորձել թափանցել նրանց հոգեւոր եւ միստիկ մակարդակների մէջ: Սա կապում է բանաստեղծի աշխարհայեցութեան եւ գեղագիտական հայեցակէտի հետ: Առանց այդ մակարդակների փոխադարձ կապերի ըմբռնման հնարաւոր չէ թափանցել Նարեկացու աշխարհը: Անշուշտ, Նարեկացին ունի համեմատութիւններ, որոնք ունեն աշխարհիկ բովանդակութիւն եւ կամ նրանց մէջ սփռուած է կրօնական ենթաշերտը: Իր ստեղծագործական աշխատանքը, օրինակ, Նարեկացին պատկերացրել է որպէս սերմնացանի վաստակ՝ երազելով բերկրալի սրտով հասնելու հնձին: Բայց մա ապրել է նաեւ հողագործի այն տագնապը, որ կարող է յանկարծ անպտուղ մնալ իր վաստակի մէջ:

*Մի՛ եղէց անպտուղ ի փոքր
վաստակոյս՝*

*Իբր ապաջան սերմանող անբերրի
երկրի:*

(Բան Բ, գ)

Նարեկացին գեղագիտական սուր պահանջ է գգացել իր բարդ ու հակասական ապրումներն ու խոհերը դարձնել շօշափելի եւ առարկայական: Տիեզերքի մեղքերի կոյտեր հասկացութիւնը վերացական է եւ անորոշ: Մինչդեռ հողի կոշտի եւ ջրի պղպջակի հետ տարած համեմատութիւնը

պատկերը դարձնում է պարզ ու բնական, գեղեցիկ ու ներգործուն։ Ահա՛ (Բան ՀԴ, դ) այսպես։

*Ջի՞նչ երեւեցի յաչս ամենակալիդ
քո առատութեան*

*Կոյտ՛ մեղանաց ամենայն
տիեզերաց.*

Ահա կոշտ մի հողոյ դիրափխրելի՛

*Ի կարծրութենէ՛ բախման
վանեցեալ՝ իրր զպղպջակ անձրեւոյ՝*

*Բազմագեղ հոսմամբ քո կամաց
չֆացեալ՝ պայթեալ անդստին։*

Սովորաբար լաւագոյն համարում են այն համեմատութիւնները, երբ անշունչ առարկան համեմատում է մարդու, կենդանի էակի հետ։ Այսպէս է ստեղծուած, օրինակ, Նարեկացու համեմատութիւններից մէկը. խորտակուած նաւի բեկորները ծփում են ալիքների վրայ՝ անօգնական ու խեղդուող բանականների նման։

*Նշմար՛ սակաւ մնացուածոցն, ի
ծայրից ծփմանց ազդելոյ ծովուն,*

*Իրր խողխողեալ բանաւոր,
ողորմագին բախճանաւ հեծէ։*

(Բան ԻԵ, գ)

Խաչափայտը Նարեկացին համեմատում է շուշան ծաղկի հետ։ Յիսուսն իր ծանր խաչափայտը տանում է թեթեւ, ինչպէս շուշան ծաղիկ։ Նա գնում է խաչուելու՝ իր մահով անմահութիւն պարգեւելու համար մարդկութեանը։ Սա՛ կրօնական հայեցակէտից։ Պատկերը, սակայն, ունի նաեւ գիտակցուած մահով մահուանն արժանավայել ընդառաջ գնալու խորհուրդ։

*Ստանձնեալ, իրր զպարտական,
զփայտն վշտաց,*

Որպէս զծաղիկ շուշանաց հովտաց՝

Ուսով բերեալ զգէնն կենաց,

*Ջի՛ յարհաւրաց գիշերայնոց
գիրակերտս գահաւորակս*

*Մարմնեղէն գոյութեանս
պահպանեցէ՛*

*Ի դատապարտութեանն վայրի՛
իրր ի խրախճան խնջոյից։*

(Բան ՀԷ, գ)

Քիչ չեն նաեւ ժխտական կոչուած համեմատութիւնները։ Նման համեմատութիւնը կառուցում է հակադրութեան միջոցով։ Քնարական հերոսի հոգեկան շատ վիճակներ Նարեկացին տուել է ժխտական համեմատութիւններով։ Ահա՛

*Ոչ այնքան սարսեցի եւ պատկա-
ռեցի*

Ի սաստկութենէ՛ քումդ հրամանի,

Որքան ալիք ծովուն՝ յեզերացն։

(Բան Զ, գ)

Կամ՝

*Չեոն քո միեւցի յիս առաւելապէս
այժմէն վերստին՝*

*Ծանրս առնելով զքեոն պարտեացս,
քան զֆաղցրութիւն պարգեւացդ։*

(Բան ԽԹ, գ)

Աւելի քարդ ու եռիս են Նարեկացու գուգահեռ համեմատութիւնները։ Դրանց իւրաքայտկութիւնն այն է, որ համեմատութեան ժամանակ բացայայտում է ոչ թէ մէկ ընդհանուր յատկանիշ, ինչպէս երկու առարկաների համեմատութեան դէպքում, այլ գուգահեռ ընդհանուր նմանութիւնների մի ամբողջ շարք։ Համեմատութեան առարկան լինում է մէկը, համեմատութեան միջոցները՝ բազմաթիւ։ Ժամանակակից ընթերցողին երկու-երեք համեմատութիւնից յետոյ միւսները կարող են թուալ անհարկի։ Ուրեմն՝ ինչո՞ւ է Նարեկացին դիմում համեմատութիւնների կուտակման։ Ընդհանուր երեւոյթ է դա, թէ՞ ստեղծագործական նախասիրութիւն։ Եւ մէկն է, եւ միւսը։ Պատկերաւորման միջոցների կուտակման սէրը յատուկ է միջնադարի հեղինակներին։ Դա բխում է նոյն գաղափարը տարբեր նրբերանգներով մատուցելու պահանջից։ Զգտելով որքան

հնարաւոր է համակողմանի բնութագրել երեւոյթը, Նարեկացին դիմում է բազմազան համեմատութիւնների՝ ըստ իր մտայղացման եւ գաղափարական միտումի: Դա ստեղծագործական երեւակայութեան փմահան խաղ չէ, այլ լիակատար ինքնադրսեւորման անհրաժեշտութիւն: Բերեմ մի օրինակ: նարեկացու պատկերացմամբ սրբերի դասերը անմահ են եւ երկնային երանութեան մէջ օրհներգում են Աստծուն՝ բարեխօսութիւն հայցելով նաեւ բանաստեղծի համար: Նարեկացին ցանկանում է ինքն էլ իր խօսքը միացնել նրանց մաղթանքներին, բայց զգում է՝ ինքն ո՛ւր, նրանք՝ ուր: Այդ տարբերութիւնը նա տալիս է գեղեցիկ, բայց հակիմաստ համեմատութիւններով.

*Եւ ես ընդ նոսին՝ իբր դառնութիւն
եղեալ ընդ քաղցու,*

*Կամ տատասկ՝ ընդ ողորկութեան,
Տգեղութիւն՝ ընդ գեղեցկութեան
մարգարտի,*

*Եւ հող՝ ընդ յստակութեան ոսկւոյ,
Եւ կամ քարինս անարգս՝ ընդ
պայծառութեան արծաթոյ,*

*Բացասութիւն՝ ընդ ճշմարտութեան,
Եւ կամ աւագ ինչ ատամնառու՝
ընդ կակղութեան զանգուածոյ հացի:*

(Բան 2Բ, դ)

Համեմատութիւններից իւրաքանչիւրն այստեղ ունի իմաստային իր նրբերանգը, ներգործման իր ուժը: Ամբողջութեան մէջ նրանք ոչ թէ թուլացնում են իրենց ուժը, այլ, ընդհակառակը, ասես գումարում են իրար, միտքը մի ոլորտից փոխադրում են մէկ այլ ոլորտ, մի յատկանիշից մէկ այլ յատկանիշ՝ առարկայականը զուգորդելով վերացականի հետ, մտահայեցականը՝ զգայականի: Քիչ է ասել՝ ազդուել, Նարեկացուց ուսանել են բոլորը: Բաւական է ասել, որ Արովեանի ծաւալում, զուգահեռ եւ բազմանդամ համեմատութիւնների մէջ ակնառու է Նարեկացու ոճը:

Բառը գեղարուեստական խօսքի մէջ յաճախ գործածւում է անուղղակի իմաստով: Այդպիսի գործածութիւնը նարտասանութեան մէջ կոչուել է փոխակերպութիւն, գրականութեան տեսութեան մէջ կոչւում է այլաբերութիւն: Ընդունուած է այլաբերութեան երեք տեսակ. ա) փոխաբերութիւն (մետաֆորա), բ) փոխանունութիւն (մետոնիմա) եւ գ) շրջասութիւն (պերիֆրազ):

Ա. ՂԱԶԻՆԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ԴԻՏԵԼՈՎ ԶՈՒՐԻ ԿԱԹՈՒԼ ՄԸ

Վարդի սրտին, շիրքը լուռ կը փայլի, լուսեղէն արցունքի նման: Բխած է ան վաղ առաւօտեան ցօղէն: Իր մետաքսաւէտ բաժակին մէջ թափնուած՝ ի՞նչ պիտի ըլլայ անոր ապագան: Առ այժմ, ան կը խայտայ մանիշակին եւ վարդին հետ, որոնք ներքնապէս հագուած կը թուին՝ երկինքէն ինկած թեթեւ ծիրին մէջ: Կաթի՞ մըն է ան թէ շրիկ: Շուտով, արեւը իր նա-ռագայթներով գայն պիտի ըմպէ յագեցած: Տիեզերք մը պիտի անհետանայ՝ այնքան անարատ եւ այնքան ձրի որ չէր կրնար գոյատեւել: Արտասուք մը կրնա՞ր աշխարհը փոխել:

Ծափարի գունաւոր ծայրին ջուրի կաթիլը դանդաղօրէն կը բանի: Շրջած է ան ցամաքի եւ ժայռերու ընդմէջէն հոն իր գործը կատարելու: Մութ ու խոնջ, ժամերու ընթացքին, ան իր համեստ հանգիստին բախտը կը տեղաւորէ: Հակառակորդական ժամը պիտի հասնի. պէտք է մեկնիլ, քանի որ ուրիշ կաթիլ մը կ'ուզէ հետեւիլ հազարամեայ աշխատանքին: Պէտք է հրաժարիլ այս բեղուն ու մեղմ կեանքին: Ոչ մէկ աչք նկատած պիտի ըլլայ հեղուկ աղմուկ մը մութին մէջ: Հեղուկը կորսուած է ջուրին մէջ: Լոռիին: Կաթիլը յանգած է պտկաբարի մը ծայրին ու իր նպաստը պիտի բերէ անոր զարգացման: Ո՞վ պիտի կարենար համբել անհուն կաթիլներու յաջորդութիւնը անձաններու մէջ:

Ապակիին մակերեսին, կաթիլը շեղաբար կը գլորի: Հովէն անձրեւը կը տարուբերի: Փոթորիկով բազմապատկուած ու ծանրացած՝ հարիւր հազարաւոր կաթիլներ ո՞ր կը հեռանան, ո՞ր կ'երթան: Հոն, վերը, կղմիւտրին եզերքը, քանի մը կաթիլներ կը յամենան, կը հասունանան, բայց շուտով պէտք է ուղղուին դէպի վար՝ ծաղկատենչ, պարտէզը ջրելու: Օրին մէկն ալ, ծաղիկի մը թափանցիկ փերթերէն կը յայտնուի գունաւոր կաթիլը, ուրիշներ

արմատներ պիտի գովացնեն, տերեւ ու կոթ պիտի մաքրեն ու գօսացած ցամաքը պիտի թրջեն՝ ամէն ինչ բեղմնաւորելու համար: Սակայն անոնցմէ շատեր պիտի շոգիանան ու անհետին՝ նոյն շրջագիծը եւ նոյն դերերը դարձեալ վերապրելու համար: Ո՞վ պիտի անդրադառնայ կաթիլի մը ողիսականին, փոխն ի փոխ երկինքէն արձակուած, երկրի վրայ ցրուած, համբերող եւ երազկոտ՝ մինչեւ որ հողին մէջ ձուլուի, միշտ պատրաստակամ, դիւրաբեկ եւ երեւութապէս անյայտ:

Շուտով կաթիլը կը յայտնագործէ ինքնութիւնը ամէն բանի, վասն զի իւրաքանչիւր արարած կարող է փայլիլ: Կարելի՞ է միթէ որ լուսեղէն կաթիլը դեռ աշխոյժ ըլլայ, կրնայ պահ մը յամենալ՝ անմիջական ու անսպասելի աշխատանքը կատարելու: Ու քիչ մը անդին պատճառ կ'ըլլայ ան ապշեցնող կենսունակութեան մը, որ արդէն միշտ կը ծագի՝ լոկ գեղեցկութիւնը աշխարհ բերելու համար: Թշուառ ջուրի կաթիլ, եկած է ան ամպէ մը այնքան երկար նամբայէ մը ետք, եկած է ան ովկիանոսի սարսուռներէն, երբ քարձրացած է ան, անբերելոյ, ծովային տարածութիւններէն: Դեռ կու գայ ան աւելի հեռուններէն, բայց ան չի գիտեր եւ մենք չենք գիտեր իր թափանցիկ ծագումը, կեանքի կաթիլ ...

Կաթիլը կայտառօրէն կը ծաղկի մայրական գիրկին մէջ: Ան բազմատեսակ պիտի ըլլայ մարդկային էակներու մարմիններուն մէջ: Անձկութեան պահերուն ան պիտի հոսի կոպերէն: Վաղանցուկ եւ կատարեալ մարգրիտ՝ վերջին պահուն ան պիտի փակէ մեր աչքերը առ յաւէտ ...

Մնաս բարով տեսարանները քանդակող կաթիլ, կաթիլ որ մեր արեան մէջ կը շրջագայի, կաթիլ որ կը սեւեռէ քեզ երկինքի անհունութենէն, կաթիլ որ կը դաւանանէ խոնարհ ակին ...

ԺԵՌԱՐ ՊԷՍԻԷՌ

Թրգման՝ ՍԵԼՎԻ ՍԵՂՈՐԹՅԵԱՆ

ՄԼՏԵԼԵՆ “ՏՈՒՄԵՅԻՆ ԳԻՏՈՒԹԵԼԵՆ”

Ճանաչում և հայագետ Արշակ Մադոյեանը, ստեղծել է եւ երուսաղեմում հրատարակել մի ինքնատիպ դասագիրք, որը հասցեագրուած լինելով միջին ու բարձր դասարանների սովորողներին, որոշ կողմերով միաժամանակ ընդհանրացումն է իր միջնադարագետի լայն փորձի ու իմացութեան: Գրախօսուող մատենով մեր սովորողներն ստանում են մի ձեռնարկ, որի կարիքը միշտ էլ եղել է, եւ միայն երկու բացակայող պայման են յետաձգել նրա ստեղծումը պետական շահագրգիռ մօտեցումը եւ մանկավարժ գիտնականի նախաձեռնումը: Գրքի հրատարակութիւնը հնարաւոր է դարձել Ամեն. Թորգոմ Պատրիարքի հովանաւորութեամբ:

Գիրքն ունի խորապէս մտածուած համակարգ, ուր նիւթերի հարուստ տեսականին ներդաշնակում է որպէս հայ բազմադարեան մատենագրութիւնը բնութագրող ուրոյն ամբողջութիւն՝ միաժամանակ հանդիսանալով այդ մատենագրութեան ճանաչողութեան բանալին: Հեղինակն ինքը ժլատ “երկու խօսքում”՝ մատնացոյց է անում գրքի ճանաչողական նշանակութիւնը՝ գրելով, որ այն “ծանօթ ու սիրելի կը դարձնի հայրենի մշակոյթի մեծ, բայց մինչեւ վերջ չգիտակցուած ու չգնահատուած մի հարստութիւն” (ընդգծումը իմն է - Խ.Վ.):

Ջանց առնելով հայ մշակոյթի բարձր զարգացած բնագաւառներից՝ ճարտարապետութիւնը, երաժշտութիւնը, մանրանկարչութիւնը, որոնցով եւս մեր ժողովուրդը իր կարեւոր ներդրումն է կատարել համաշխարհային մշակոյթի գանձարանը, այս գրքում արժեւորել է գերազանցապէս գրականութիւնը, սակայն ոչ աւանդական ձեւերով: Այն ոչ գրականութեան զարգացման ողջ ժամանակագրութիւնն է բերում եւ ոչ էլ այդ զարգացման համակարգուած ուսումնասիրութիւնն է: Միւս կողմից՝ այն գրականութեան ընտրանիով չի սահմանափակում՝ համառօտ կենսագրական ու ստեղծագործական բնութագրումներով:

Կառուցուածքով ու նիւթերի կազմով գիրքը լիովին ինքնօրինակ է: Այստեղ ընդգրկուած հարստութիւնը մատենագրական լինելով՝ բուն գրականութիւնից բացի ընդգրկում է հոգեւոր գործունէութեան այլեւայլ ոլորտներ, որոնք, ի վերջոյ, այլ բան չեն, քան գրականութիւնը բովանդակաւորող, հարստացնող շերտեր: Այսպիսով մի պերճ բազմազանութիւն է ներդաշնակում, որը հայ ժողովրդի զարմանալի հարուստ աշխարհաճանաչողութեան, նրա ստեղծագործ հետաքրքրութիւնների ու կարողութիւնների համակողմանիութեան, նրա լայնահուն աշխարհայեացքի մասին է վկայում:

Երբ գիրքը համեմատում ենք մեզանում եղած (ինարկէ, եւ սփիւղում) համաման երեւոյթներին, նրա ինքնատիպութիւնը իսկոյն աչքի է ընկնում: Այստեղ գրականութեան մեծերը ներկայացում են միջնադարի գեղարուեստական մտածողութեան արեւ էնիւ, ստեղծագործական տեսակ արմատաւորելու կամ զարգացման նոր փուլ, աստիճան նշանաւորելու անհրաժեշտութեամբ: Այսպէս է ներկայացում թէ՛ չափածոն իր տեսակներով, թէ՛ համապատասխանաբար, արձակը եւ թէ՛ այս հիմնական ոլորտից (գրականութիւնից) դուրս հոգեւոր սննդի այլեւայլ տեսակներ: Ասենք, որ նիւթերի ընդգրկումն անգամ այս շրջանակներից է վերանում՝ իհարկէ, դարձեալ պայմանաւորուած հոգեւոր ճանաչողութեան անհրաժեշտութեամբ:

Նախապատուելով հանդերձ գրական նիւթերը, բայց եւ անհրաժեշտ տեղ տալով ընդհանուր մշակութաբանական, այսպէս ասած՝ օժանդակ նիւթերին, հեղինակն ստեղծել է հայ մատենագրութեան ընդհանուր ճանաչողութեան դաշտ, որն ինքը “գրականութեան համապատասխան ընդհանրութիւն” է անուանում, եւ որի հիմամբ էլ տրուել է գրքի երկրորդ՝ գիտական անուանումը՝ “Ներածութիւն հայ մատենագրութեան”:

Նիւթերի այս երկու խմբերից գլխաւորների՝ ըստ ժամանակագրութեան մատուցումը ժողովրդի հոգեւոր կարողութիւնների ճանաչման ընթացքին հետեւողականութիւն է հաղորդում, իսկ օժանդակների ներհիւսումը խորացնում է այդ ճանաչողութեան համապատկերը: Այս հոգեւոր հարստութեան ուսուցման նպատակաւորութեամբ է թելադրուել նիւթերի տրամաբանական յաջորդականութիւնը, որը, ասես, ընթերցողին հոգեւոր ճամբորդութեան է առաջնորդում՝ պատմութեան խորքերից դէպի նոր ժամանակները:

Գրախօսուող մատենի ծնունդը տարիների պատմութիւն ունի: Նրա յղացման ազդակները հաւանաբար ծագել են “Ոսկեփորիկ”¹ ժողովածուն ստեղծելու օրերին: Տարիներ անց հայագէտը նորից՝ զուտ ուսումնական նպատակներով (միջնադարեան հայ բանաստեղծութեան եւ արձակի՝՝ ըրեստոմատիաներ կազմելիս) դիտարկել է նիւթերը, իսկ “Հայ դասական քնարերգութեան”² երկհատորեակը կազմելիս վերստին չափել է հայ ժողովրդի՝ գոյրան երգերից մինչեւ Սայաթ-Նովա երկնած հոգեւոր հարստութիւնը: Աշխատանքներ են սրանք, որ գիտնականին մղել ու պարտաւորեցրել են՝ գտնել այդ հոգեւոր գանձերի նախնական, ամենաընդհանուր ճանաչողութեամբ օժտելու գիտամանկավարժական լուծումը եւ այդպիսով ծածկել մեր հանրակրթական դպրոցների ծրագրերում եղած մի էական բաց: Այս համոզումով էլ նա տասնամեակներ առաջ իր ապագայ գրքի նիւթերով թղթակրցելով պարբերական մամուլին (“Կանչ”, “Աղբիւր”, “Հայրենիքի ձայն”, “Երեսնի համալսարան” եւ այլն), թէ՛ գիրքն ստեղծելու առաջին քայլերն է արել, թէ՛ միաժամանակ, իր ապագայ ձեռնարկի նիւթերի իւրօրինակ փորձարկումը: Իհարկէ, այդ նիւթերը, ինչպէս նոյն օրերին ամեն մի արժանա-

¹ “Ոսկեփորիկ” /Նմուշներ հայ հին եւ միջնադարեան արձակից/, կազմեցին՝ Ա. Մադոյեան եւ Վ. Ներսիսեան, Երեւան, 1977:

² “Հայոց հին եւ միջնադարեան բանաստեղծութեան ըրեստոմատիա”, կազմեցին՝ Ա. Մադոյեան, Գ. Գ. Անանեան, Ե., 1979: “Հայոց հին եւ միջնադարեան արձակի ըրեստոմատիա”, կազմեցին՝ Վ. Ներսիսեան եւ Ա. Մադոյեան, Ե., 1981:

³ “Հայ դասական քնարերգութիւն”, կազմեցին եւ ծանօթագրեցին՝ Լ. Մկրտչեան, Ա. Մադոյեան և Վ. Ն., 1981, Բ. Ն., 1982:

ւոր խօսք միաժամանակ մամուլում ապագայնացնող էջերի մէջ հայի տոհմիկ գգայութիւն ու մտածողութիւն են բերել եւ ազգային-հոգեւոր ինքնանաճողութիւն դաստիարակել:

Հաւաք ու համակարգում փնտրելով ահա դրանք կազմել են հիշտ այն գիրքը, որն այսօրուայ դպրոցական միջին ու բարձր դասարանցիների միտքը կր հարստացնի ազգային հոգեւոր գանձերի բազմեանգ զեղեցկութիւններով, այն գիրքը, որի առկայութեան դէպքում հայ մեծ բանաստեղծը չէր դժգոհի կրթական հաստատութեան մէջ “տոհմային գիտութեան” անբաւարար դրուածքից: Ժամանակին, Մուրադ-Ռաֆայէլեան վարժարանում ուսման կազմակերպումից դժգոհելով, Դ. Վարուժանը հետեւեալ էական բացն է նկատել. “...ցաւով կ’ըսեմ, թէ հոն բոլորովին տոհմային գիտութիւնը երեսէ ձգուած է”:

Այս հայացքով գիրքը դիտելիս՝ միանգամայն տեսնելի է դառնում, որ մեր հանրակրթական դպրոցի ուսումնական ծրագրերից մինչեւ այժմ դուրս է մնացել ընդհանուր զարգացման եւ ազգային-հոգեւոր ինքնանաճման իր կրկնակի դերով մի առարկայ: Եւ խորապէս տրամաբանական է թուում, որ այս նպատակին ծառայող, անհրաժեշտ ու նուագագոյն այն գիտելիքներն է բերում գրախօսուող գիրքը, որոնք պարտադիր են իւրաքանչիւր դպրոցաւարտի, իւրաքանչիւր հայ քաղաքացիի նրանց կրթական ու զարգացման մակարդակը, եւ բանի որ դպրոցից յետոյ որեւէ մասնագիտութիւն ձեռք բերելիս (չհաշուած հայագիտական մասնագիտացումները) նրանց ազգային, յատկապէս հայ հին ու միջնադարեան հոգեւոր ճանաչողութեան վրայ նոր բան չի աւելանայ, ապա ստացած գիտելիքներն այդ ուղղութեամբ կդառնան վեճոքող: Այս ինքնանաճողութիւնն էր Վարուժանը անուանում “տոհմային գիտութիւն”:

Ամէն ժողովրդի համար ահող սերունդներին ազգային ինքնանաճողութեամբ զինելը կենսական խնդիր է, գիտակից քաղաքացի ունենալու պայման: Մի բան, որի կարիքը մեր ժողովուրդը մի փոքր աւելի ունի. նրա զաւակները աւելի շատ են ենթարկւում հայրենի հողը բողբոջելու փորձութեանը...

Հետաքրքիր է, որ անգամ հայագիտական բարձրագոյն կրթութիւն ստանալիս՝ սուր կերպով զգացում է միջնակարգի ստեղծած հիմքի անբաւարարութիւնը՝ հայ հին ու միջնադարեան մշակույթը իւրացնելու ուղղութեամբ: Այս դէպքում եւս իրեն մի խոշոր մշակութային ընդհանուր համապատկեր, գիրքը, տպաւորիչ գծերով ներկայացնելով ու բնութագրելով հայ միջնադարի հոգեւոր կեանքը, տալով համապատասխան պատկերացումներ, կհանդիսանայ այն անհրաժեշտ հիմքը, որով միայն կարելի կլինի լիապէս յուսալ մեր ազգային մշակույթի այդ հարստութեան ամբողջական, համակարգում իւրացումը:

Գրքի աղբիւրները խիստ բազմազան են՝ ընդգրկելով հայ մատենագրութեան գրեթէ բոլոր՝ հոգեւոր ճանաչման առումով, բնորոշ երեւոյթներն ու գոյները: Նիւթերն առհասարակ հետաքրքրաշարժ են, գրաւիչ ու խորիմաստ: Իւրաքանչիւր յօդուածում ընթերցողի իմաստութիւնը սնող գիտելիքների հարստութիւն ստեղծելիս՝ հեղինակը գործիմացօրէն օգտագործում է այդ գիտելիքների ներքին աղբիւրները: Արդիւնքում ստացւում է փոխառնչուող հարցերի ու գիտելիքների հարուստ համակարգ:

Նիւթերի ընտրութիւնն ու կառուցումը այնքան բնական են, որ թուում է՝ մշակուած քարերի ցրօնքը դիտող վարպետ կառուցողի պէս գիտնականն էլ ընտրել, գնահատել է արդէն պատրաստ նիւթերի տեղը իր ցանկալի կառուցում... Այսուհանդերձ մեր մէջ բնաւ չի բուլանում այն համոզումը, թէ իւրաքանչիւր յօդուածի փաստանիւթը նա սեփական աչքերով է աչքերով սկզբնաղբիւրում, անկախ նրանից ամէն կոնկրետ ընթացքով ուրիշների կողմից մշակուել, կամ ինչ չափով է մշակուել... Ամենայայտնի բեմաներն ու նիւթերը գրքում ներկայացւում են նոր իմաստաւորմամբ, նոր ուղղուածութեամբ, որոնցով էլ դառնում են նոր ու բարձր: Ամէն նիւթ հոգեւոր նոր կողմ, նոր երեւոյթ է բերում, ներհիւսում միւսներին՝ ընդլայնելով հայ միջնադարի հոգեւոր երկունքի մեծութեան համայնապատկերը՝ կազմելով մի ներդաշնակ ամբողջութիւն:

Հայկի կոռու մասին՝ թատերաբեմում հայ ժողովրդի յայտնութեան առասպելի տպաւորիչ վերլուծումին յաջորդող յօդուածներն հարուստ տեսականին կարելի է հետեւեալ խմբաւորման ենթարկել: Յօդուածներն նուիրում մեր ազգային յանրապետական արժէքներին՝ հայոց լեզուին, հայրենի հողին, Մեսրոպեան աշուրբեմին... Թեմատիկ խորհրդածութիւններ՝ քաղուած ժողովրդի յարատեւման դասերից՝ “Կարեւորը մարդկային արժանիքներն են”, “Յարատեւման խորհուրդը”, “Ինչպիսին պիտի լինի երկրի ղեկավարը”, “Գիր ու գրականութեան նկատմամբ մեծագոյն յարգանքը” եւ այլն (միշտ իմաստաւորում հայ միջնադարի մեծարժէք նիւթերով), յօդուածներ, որ ներկայացնում են մեծ հայորդիներին, բնութագրում նրանց անմահ գործը՝ Մեսրոպ Մաշտոցի, Ամանիա Շիրակացու, Յովհաննէս սարկաւազ իմաստասերի, Ներսէս Շնորհաւու, Ֆրիկի, Կոստանդին Երզնկացու եւ ուրիշների, այդպէս նաեւ՝ միջնադարեան բանաստեղծական տեսակներից իւրաքանչիւրին, նոյնը՝ արձակ փոքրածաւալ ձեւերից իւրաքանչիւրին, սրբախօսութեանը՝ վարքագրութեան ու վկայաբանութեան իր գոյգ տեսակներով, ինչպէս եւ օժանդակ գիտելիքների նուիրում վերլուծումներ:

Ինչպիսի իմաստուն դաս են ձեւաւորում գրքի առաջին նիւթերից հետեւեալները՝ “Հող հարազատ” եւ “Արշակ Շապուհ”։ Իմացական բարձր լիցքեր ունեն գրքի նիւթերի մեծ մասը, մասնաւորապէս մշակույթի մեծ գործիչներին ներկայացնող սեղմ բնութագրերը: Ոչ մի վերացական գնահատական ու մեծարում: Որպէս կայուն պայման խօսում են իրենք՝ փաստերը, միշտ այնպիսի եղանակով, որ ամբողջ մեծութեամբ ցուցադրուեն մշակույթի երախտաւորները: Այսպէս՝ սկսած Մեսրոպ Մաշտոցից, բոլոր նրանց, որոնք անձն ու գործը կարեւորուել են գրքի ճանաչողական ուղղուածութեամբ:

Աշակերտի միտքը սնելու իմաստով բացառիկ յագեցումն է Մեսրոպ Մաշտոցի գործը լուսաբանող յօդուածը, ուր ծածմուծած ու սովորական ոչինչ չկայ: Շնորհիւ ինքնատիպ շարադրանքի՝ յայտնի գիտելիքներն անգամ Բարմուքեամբ են հնչում: Այսպէս է ներկայացւում եւ Սիմէոն Լեհացին՝ երկրից դուրս սփռուած հայ հատուածների ազգային գոյապայքարի սքանչելի մարտիկ, մշակոյթի եւ ոգու անկեղծ նուիրեալ: Նա լեհահայ գաղութի ազգային դիմագծի պահպանման նախանձախնդիր է: Այս բեմալուծ նրա երկը, հայութեան համար մշտական ողբերգութեան մրմուռն արտայայտելով, միաժամանակ նգովը է բոլոր ժամանակների բորոսովիչներին (վերջինս լեհահայ գաղութի ուժացման սեւադէմ գործիչն է):

Սիմէոն Լեհացու անձի բնութագիրը, որ խորապէս դաստիարակչական է, Ա. Մադոյեանը դուրս է բերել նրա գլխաւոր երկից՝ “Ուղեգրութիւնից”։ “Սիմէոնը, - գրում է նա, - մեծ սիրտ ունի, լայնախոն է, օժտուած է սուր դիտողականութեամբ, ճշակով, զուարեամիտ է, կարեւոր է համարում իր ամէն խօսքի հաւաստիութիւնը”։ “Սիմէոն Լեհացի” յօդուածին յաջորդում է “Պապի ամառանոցը”՝ հատուածը, որը միայն բաւական է համոզուելու, որ Լեհացին խոշոր գրող է եւ ուղեգրութեան ձեւով հրաշալի գրական երկ է ստեղծել։

Ստեղծագործող անհատ, մշակոյթի բնագաւառ, երեւոյթ կամ գիտական խնդիր բնութագրելիս հեղինակը հաւատարիմ է մնում գիտամանկավարժական իր սկզբունքին միշտ լինել միաժամանակ պարզ, ստուգապատում եւ համոզիչ։ Նուրբ դիտումներով ու վերլուծումներով նա երեւան է բերում նիւթերի համապատասխան (գեղագիտական, ճանաչողական, գիտական, մանկավարժական-դաստիարակչական եւ այլն) արժանիքները եւ այսպիսով, պատճառաբանում տրուող գնահատականներն ու բխեցնող հետեւութիւնները։ Բաւարարուեմք մի օրինակով։ Չորս էջի չհասնող մի յօդուածում ընդհանուր գծերով ներկայացուել է ԺԳ դարի խոշորագոյն բանաստեղծ Ֆրիկը։ Սակայն այդ սեղմ ընդհանրութեան մէջ էլ եականք աւտուած է տպաւորիչ կերպով։

Բնորոշ խօսքի շնորհիւ նոյն յստակութեամբ ենք ճանաչում նաեւ մշակութային երախտաւորներին, որոնց մասին խօսւում է միջնորդաբար, որեւէ նիւթի կապակցութեամբ։ Այսպէս՝ գիտնական եւ պետական գործիչ Վահրամ Բաբունու մասին խօսւում է մի առիթով /Ինչպիսին պիտի լինի երկրի ղեկավարը/, բայց այդ առիթն էլ բաւական է եղել նրա անհատականութիւնն ընթերցողի յիշողութեան մէջ դրոշմելու՝ իբրեւ բարձր իմաստութիւն ու գեղեցկութիւն։ Նոյնը կարելի է ասել Յովհաննէս Պլուզ երգնկացու կապակցութեամբ։ Հենց միայն “Մեսրոպեան աշուրբեն” յօդուածում Ատաբէյ Սիւնեցուց բերուած բացատրութիւնները բաւական են այս նուիրեալի անուր ծանօթ ու սիրելի դառնալու համար։ Ժ դարի մտածող Մեսրոպ Վայցոճորեցու գործի “Ներսէս Պարբէի պատմութեան” առիթով խօսք է բացւում Հայաստանի քաղաքական հեռանկարների մասին։ Աշակերտի մտաւոր հնարաւորութիւնների տեսակետից բարդ թեմա, բայց այս դեպքում եւս նիւթը պարզ է ու մատչելի։ Որովհետեւ այստեղ էլ խօսքը խառնաւում է կոնկրետ փաստանիւթին ու հետաքրքիր մատուցում։ Աշակերտութեան մէջ քաղաքական մտածողութիւն, քաղաքացիութիւն արմատաւորելու ուղղութեամբ անչափ կարեւոր են Վայցոճորեցու երկի հետագայ ճակատագրի հետ կապուած փաստական յիշատակումները՝ սկսած նոյն Ժ դարից մինչեւ ԺԸ դարի հնդկահայ լուսաւորիչները։

Որոշ նիւթերի վերաբերեալ ուսուցողական շարադրանքները կարող էին չոր լինել, մինչեւ իսկ՝ ձանձրալի, բայց մատուցման գտնուած եղանակով դրանք դարձել են հետաքրքիր, անգամ՝ գրաւիչ։ Այսպէս են, օրինակ. “Չափ եւ յանգ”, “Ձեռագիր, գրիչ, գիր, գրանիւթ” եւ այլ յօդուածներ։ Սրանցից առաջինը ուսուցողական շարադրանքի բրետմատիական նմուշ կարելի է համարել։ Պէտք է տեսնել, թէ ինչպէս “չոր” բեմայի մեկնութեան ընթացքը գնալով աւելի հետաքրքիր է դառնում եւ յանգում... գրաւիչ ժամանցի։

“Ձեռագիր, գրիչ, գիր, գրանիւթ” յօդուածը պարզում է մեր հին ձեռագրերի հրաշքը, “ծածկագրութիւն” յօդուածը լուծում մատենագրական գաղտնիքների մի նոր բնջուկ հայ միջնադարի մշակոյթի նոր շերտեր ու հարստութիւններ բերող։ “Ժամ ու ժամանակ” յօդուածը եւս հետաքրքիր գիտելիքներ է բերում՝ մի նոր կողմից բնութագրելով հայ մատենագրութիւնը։ Միջնադարի մեր մշակոյթի, նրա քաղաքացիական դասերի մասին խորիմաստ խօսք են բերում բազմաթիւ յօդուածներ։

Մանկավարժական մօտեցումը միայն հեղինակային շարադրանքին չէ յատուկ։ Այն բնորոշ է յօդուածներից յետոյ յաճախ բերուող մատենագրական նմուշների ընտրութեանը եւս։ Բաւարարուեմք մի օրինակով։ “Վարդապետական քերթութիւն” տեսակով վերլուծութեանը յաջորդում է “Գովք խոզի մասի” ոտանաւորը։ Նիւթի հետաքրքիր մատուցման “գաղտնիքներից” հետամուտ ամէն ոք այստեղ կտեսնի, թէ ինչպէս է միջնադարի մարդը վարդապետել՝ ուսուցանելը, դարձրել ժամանցի չափ գրաւիչ ու հանելի։ Մեր առջեւ է առողջապահական մի գողտրիկ ձեռնարկ՝ չափածոյ խօսքով, այսինքն՝ գրաւիչ ձեւով եւ դեռ... համեմուծած պայծառ հումորով։

Մերուցի դաստիարակչուի հարցում հեղինակը կարեւորում է “հայ ազգային ոգու ամենակնայտ յատկանիշներից մէկը”՝ “յարգանքը ուրիշ ժողովուրդների նկատմամբ”։ “Այս յարգանքը, հանդուրժողութիւնը (կարդում ենք այնուհետեւ) հոգեկան մեծ հարստութիւն ու լայնախոհութիւն են ենթադրում եւ միւս երեսն են դրամի, որն այսօր կոչւում է ինտերնացիոնալիզմ” եւ որը “հայ մարդու ինքնութեան դրսեւորման գաղափարական ակունքներից էր ի սկզբանէ”։

Գրախօսութեան ընթերցողներին հաւաստելու հանար, թէ հոգեւոր ճանաչողութեան այս մատենանք գեղծ լինելով նեղամտութեան կամ անհանդուրժողութեան վնասակար ու կոյր մտայնութիւնից, միաժամանակ սասունցիղաւթեան լուսաւոր աշխարհայեացքի դաստիարակման աղբիւր է,

բերենք ժԲ-ԺԳ դարերի մտածող Ներսես Լամբրոնացուց քաղուած միտքը,- “Կարելորը մարդկային արժանիքներն են”՝ յօդուածի հիմնադրոյթն է: “Ինձ համար,- գրել է Տաքսոնի եպիսկոպոսը,- հայն այնպէս է, ինչպէս լատինը, եւ լատինը՝ ինչպէս հելլենը, եւ հելլենը՝ ինչպէս եգիպտացին, եւ եգիպտացին՝ ինչպէս ասորին”։ Հիմա “ինտերնացիոնալիզմի” հարկադրանքի տարիներ չեն, բայց հայ մտաւորականը չի կարող հպարտօրէն չիսօսել իր ժողովրդի հազարամեակներով բնորոշ երեւոյթի նրա ոգու ասպետականութեան մասին՝ ինչ զին էլ ընթացիկ քաղաքականութեան մէջ այն ունենայ: Ուստի ընդգծենք, որ բոլոր կարգի դասերից վեր ու զատ գլխաւոր մի դաս ունի այս գիրքը՝ մարդ դաստիարակել:

Նիւթերը դիւրամարս են ու հետաքրքիր, քէ լեզուով քէ խօսքով: Ու քէն ամենուր հաշուի են առնուած դպրոցականի մտաւոր կարողութիւնները, սակայն չինք շարադրանքը գրքի հասցեատիրոջ տարիքային սահմանափակման պատճառ չէ: Առկայ է պարզութեան այն բարձր դրսեւորումը, որը բոլոր նման դէպքերում արդիւնք է քէ նպատակի եւ քէ նիւթի ճշգրիտ ու յստակ իմացութեան: Այս պարզութեան հետ՝ ամեն դրուատանքից վեր է նիւթի խտութիւնը, ուր համատեղուել են չափի զգացումն ու պատասխանատւութիւնը: Իրբեւ արդիւնք գիտելիքների հարստութիւնը շարադրանքի բնական հետեւանք է. ոչ մի տեղ փաստերի կաղապարածութիւն, մանաւանդ՝ մատուցման հարկադրանք:

Գրքում օգտագործուած բոլոր չափածոյ քէ արձակ նիւթերը գրաբարից ու միջին հայերէնից աշխարհաբարի է վերածել հեղինակը: Դեպի անհրաժեշտն ունեցած խոր յարգանքով է Ա. Մադոյեանը դիմել նաեւ հայ մշակոյթը գնահատող օտարներից ումանց՝ որոնց “չէզոք գնահատողի” կարծիքները գրքում ուրոյն հարստութիւն են ստեղծում /Գուլիմերոս Վիլքիւրա, Ֆերդինանտ Լուազէ, Ն. Դեպման, Կոնմէս Գալանօս, Վ. Ռոզով, Վ. Բրիւսով, Կիւք-Ամդրէ Մարսել եւ ուրիշներ/:

Ուշադիր ընթերցողը գրքում անհրաժեշտ որոշ նիւթերի պակաս կը գզայ: Այս պակասը հիմնականում առաջացել է հեղինակից անկախ: Գիրքը տպագրուել է երուսաղէմում, իսկ նիւթերի մի մասը /անգամ մամուլում հրապարակուած/ դուրս է մնացել գրքից: Իհարկէ, հայրենիքում տպագրուելիս այդ բացը կը լրացուի:

Ստեղծուել է մնայուն եւ արժեքաւոր դասագիրք՝ իր կարելոր դերով ու նշանակութեամբ: Գիրքը, որին, կարծում ենք, սպասել են շատերը: Մնում է կատարելութեան հարցը, որ անկեղծ ցանկութիւնների է մղում ընթերցողին:

Պէտք է անհրաժեշտաբար ընդլայնել մշակոյթի տարբեր ոլորտներն ու երեւոյթները ներկայացնող յօդուածների շրջանակները: Առանձին յօդուած նուիրել խոշոր ուսումնական կենտրոններին, գրութեան նշանաւոր ակութեւրին /հռչակաւոր ուսուցչապետներին/, բնական գիտութիւնների գարգացմանը, մատենագրական մեծ կորուստներին եւ այլն: Ընդհանրացնող յօդուածներ կարող են լինել նաեւ նշանաւոր քաղաքիչների, ճարտարապետների, մանրանկարիչների մասին՝ անհրաժեշտ դէպքում առանձին նմուշների վկայակոչումներով եւ միշտ հաւատարիմ գրքի ճանաչողական համակարգին, մանկավարժական եւ ուսուցչական բնոյթին, որպիսով աւելի կ'ընդլայնուի գրքի ճանաչողական հորիզոնը:

Կարծում ենք, որ “Յիշատակագրութիւնից” առաջ մի գողտրիկ յօդուած էլ պիտի գետեղել Մատենադարանի թեմայով: Իսկ կը լինի գիրքն ընդգրկող նիւթերի տրամաբանական ամփոփումը:

Ինչպէս ժամանակին ծնունդ բոլոր լաւ գրքերում, այստեղ եւս ամէն ինչ մտածուած է ու տեղին, որով եւ պայմանաւորուած է գրքի ճանաչողական խոշոր արժեքը: Այն ընթերցողին օժտում է, գիւնում պապենական հոգեւոր անխոցելի գրաճով, ազգային-հոգեւոր անպաշտպանութեան ամէն հնարաւորութիւն կանխելու գործութեամբ: Չմնայած նիւթերի հատուածական բնոյթին՝ գիրքն ամբողջական շարադրանքի ուժ ունի եւ հայ մշակոյթի մի ուրոյն պատմութիւն է, որի իւրացումով հասունացող սերունդները հեռու կը մնան քէ ազգային սահմանափակութեան ախտից եւ քէ կործանարար յոռետեսութիւնից:

Ստեղծուել է կարելոր նշանակութեամբ անփոխարինելի գիրք, դասագիրք, որը պէտք է նաեւ այլ լեզուներով /ռուսերէն, անգլերէն/ թարգմանել՝ ինչպէս օտար բուհերի հայագիտական ամբիոնների ուսանողութեան, նոյնպէս օտարախօս հայերի համար: Հայ հին եւ միջնադարեան հոգեւոր մշակոյթը ուսուցանող այս հետաքրքիր ձեռնարկն աւարտում է “Յիշատակագրութեամբ”, որն անհրաժեշտ տուրք լինելով աւանդոյթին, դարձեալ շեշտ ուսուցողական իմաստ ունի: Կար, իհարկէ, նաեւ այն գրելու բարոյական հարցը, որը Ա. Մադոյեանը նուանել է /աւանդութիւնը յարգելուց զատ/ տոհմիկ մտաւորականի իր անբասիր վարքով, հայագիտութեանը մատուցած երկարամեայ արգասաւոր ծառայութեամբ:

Սիրուած գործին հոգով նուիրուելու արդիւնք է “Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի” գիրքը, այն ցանկալի ու գեղեցիկ երեւոյթներից, ուր նոյնանում են մարդն ու իր գործը:

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԿԱՆՈՆՆԵՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐՈՒ

Քրիստոս, Աստուծոյ Որդին, հիմնադիրն է եւ մշտնջենական գլուխը իր եկեղեցիին: Իր անմիջական գործակիցներն էին իր ընտրած 12 առաքեալները: Քրիստոս սորվեցուց եւ պատրաստեց զանոնք շարունակելու մարդոց փրկութեան իր առաքելութիւնը:

Իր Համբարձումէն անմիջապէս առաջ, Քրիստոս իր առաքեալներուն տուաւ իշխանութիւն՝ մկրտելու, սորվեցնելու եւ աշակերտներ ընելու բոլոր ազգերէն իրեն համար: (Մատթէոս 28:18): Սուրբ Հոգին ստանալէն ետք, Հոգեգալստեան տօնին օրը, առաքեալները ստացան լրիւ պատասխանատուութիւն քարոզելու Աւետարանը, որովհետեւ միայն այդ օրն էր որ անոնք ունեցան ամբողջական գիտութիւն, հասկացողութիւն եւ քաջութիւն երթալու եւ կատարելու քրիստոնէական առաքելութեան գործը: (Յովհաննէս 14:26):

Քրիստոնէական առաքելութեան գործի շարունակականութիւնը եւ յաջողութիւնը ապահովելու համար, առաքեալներ նշանակեցին երէցներ եւ եպիսկոպոսներ տալով անոնց իշխանութիւն կառավարելու նոր կազմակերպութեամբ համայնքները: Այսպէսով, ուրեմն, հաստատուեցաւ ձեռնադրութեան կարգը եկեղեցւոյ մէջ կանոնի ժամանակէն:

Եկեղեցին պատասխանատու է հայթայթելու ուսեալ անհատներ որոնք իւրացուցած են քրիստոնէութեան ճշմարիտ գիտութիւնը, ունին քրիստոնէական հաւատքը եւ կարող են պաշտպանելու եկեղեցին հերետիկոսներու եւ սխալ ուսուցումներու դէմ:

Ձեռնադրութեան սուրբ կարգը հայ եկեղեցւոյ եօթը խորհուրդներէն մին է, որ պէտք է յարգուի խոնարհութեամբ եւ զայն ստանալու համար պէտք է մօտենալ լրջօրէն, հաւատքով եւ մաքուր խղճով:

Ձեռնադրութիւն տեղի կ'ունենայ երկու ձեւով: Առաջին, ձեռնադրութեամբ եպիսկոպոսը իր ձեռքերը կը դնէ նուիրեալին կամ ընծայացունին գլուխին: (Գործք 6:6): Երկրորդ, ընծայացուն սուրբ միւտոնով կ'օծուի ձեռնադրութեան պահուն, այնպէս ինչպէս կ'օծուին թագաւորներն ու մարգարէները Հին Կտակարանի ժամանակաշրջանին:

Սբ. Գրիգոր Տաթեւացի (14րդ դար), հայ եկեղեցւոյ իմաստուն եւ նշանաւոր աստուածաբաններէն, կարգաւորած է երկու կանոններ մասնաւոր իշխանութիւն տալու կուսակրօն եկեղեցականներուն, որոնք կարողութիւն ունին քարոզելու Աւետարանի ճշմարիտ խօսքը: Եպիսկոպոսը այս իշխանութիւնը կը շնորհէ ընծայացունին եկեղեցւոյ մէջ՝ յատուկ արարողութեամբ: Այդ երկու կանոններն են. -

1. Մասնաւոր իշխանութիւն վարդապետութեան:
2. Մայրապոյն իշխանութիւն վարդապետութեան:

Այս երկու կանոններուն արարողութիւնները ձեռնադրութեան արարողութիւններ չեն, այլ տարբեր աստիճաններու տուչութիւն, որ կուսակրօն եկեղեցականը կրնայ ստանալ իր կենդանութեան ուսեւ պատեն իր ձեռնադրութենէն ետք: Շատ առիթներով, եկեղեցականներ եպիսկոպոս ձեռնադրուած են

առանց ունենալու վարդապետութեան այս աստիճանները, սակայն իրենց եպիսկոպոս ձեռնադրութենէն ետք ստացած են զանոնք: Որովհետեւ, այն եպիսկոպոսը որ չունի այդ վարդապետութեան աստիճանները, չի կրնար շնորհել զանոնք ուրիշ անձի մը:

ՄԱՍՆԱԽՈՐ

ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Այս առաջին կանոնով եկեղեցականը կը ստանայ չորս աստիճաններ, որմէ ետք ան կը կոչուի վարդապետ, այսինքն ուսուցիչ: Այս վարդապետութեան աստիճանով, եկեղեցականը եկեղեցւոյ համար կը դառնայ այն վկայի ալ անձը, որ կարող է քրիստոնէութիւն սորվեցնել:

Նախ քան այս աստիճանի ստացումը, թեկնածու (նուիրեալ) եկեղեցականէն կը պահանջուի դատապարտել (նզովել) բոլոր հերետիկոսները եւ մերժել անոնց սխալ ուսուցումները, որոնք հակառակ են հայ եկեղեցւոյ ըմբռնումին, եւ խոստանալ հետեւել մեր եկեղեցւոյ հայրերուն որոնք քարոզեցին եւ ձեւաւորեցին եկեղեցւոյ ճշմարիտ հաւատքը: Յետոյ, թեկնածուն կը յայտարարէ թէ ինք կ'ընդունի հայ եկեղեցւոյ դաւանանքը՝ կարգալով լրիւ բնագիրը եկեղեցւոյ հաւատքի դաւանութեան:

Այս աստիճանները կը շնորհուի են եկեղեցականին՝ եպիսկոպոսի ձեռքով: Իւրաքանչիւր աստիճանի տուչութեան, եպիսկոպոսը կը յանձնէ ընծայացուին (նուիրեալին) իշխանութեան զաւազանը եւ կը նկարագրէ իմաստը տրուած աստիճանին:

Այս տեղ զանց պիտի ընենք բոլոր սուրբ գրային ընթերցումները եւ մանրամասնութիւնները, սակայն թարգմանաբար պիտի տանք եպիսկոպոսին արտասանած խօսքերը աստիճանի տուչութեան պահուէն: Կատարուած մէջբերումները թարգմանած ենք «Մաշտոց Զեռնադրութեան» գրքէն:

Վարդապետութեան չորս աստիճաններն են.

1. «Առ այս սուրբ գաւազանը Սուրբ Հոգիին ձեռքէն, ունենալ իշխանութիւն քարոզելու կեանքի խօսքը ողջամիտ վարդապետութեան հաւատացեալներու ականջին:»

2. «Առ իշխանութիւն Սուրբ Հոգիէն ընդունելու վարդապետութեան երկրորդ աստիճանը, սորվեցնելու անպէտները եւ խրատելու ըմբոստներն ու անկարգները:»

3. «Առ երրորդ աստիճանը մասնաւոր վարդապետութեան, Սուրբ Հոգիին կարողութեամբ սպաշխարութեան կանչելու

մեղաւորները, եւ մոլորածները դարձնելու ղէպի ճշմարիտ գիտութիւն: Իսկ երբ Հովուապետը (Քրիստոս) յայտնուի, պիտի ընդունիս փառքի անթառամ պսակը:»

4. Առ չորրորդ աստիճանը մասնաւոր վարդապետութեան Սուրբ Հոգիին ձեռքէն: Գնա եւ քարոզէ սուրբ Աւետարանը, առաքելներուն եւ մարգարէներուն գործերը եւ սուրբ հայրերուն հաստատած կանոններուն հրամանները՝ ողջամիտ վարդապետութեամբ, ըստ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ: Առանց աշտոութեան եւ երկկէղի սորվեցուր եւ խրատէ, սաստէ, յանդիմանէ, եւ դարձեալ մխիթարէ ըստ (Պողոս) առաքելի ըսածին: Եւ դուն Աստուծոյ առջեւ պիտի ըլլաս մշակ առանց ամօթի եւ ծառայ ազնիւ, անունդ գրելով Կեանքի Գրքին մէջ՝ երջանիկ սուրբ վարդապետներու (ուսուցիչներու) խումբին հետ:»

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ

ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Այս երկրորդ կանոնը կը կոչուի ծայրագոյն իշխանութիւն վարդապետութեան, ուսուցանելու ճշմարիտ խօսքը, որ կը տրուի վարդապետին յաւելեալ տասը աստիճաններով:

Այս անգամ եւս, թեկնածու եկեղեցականէն կը պահանջուի, որ ան բացայայտօրէն հրաժարի բոլոր սխալ ուսուցումներէն, որ եկեղեցին կը մերժէ ընդունիլ: Նոյնպէս, ան պէտք է խոստանայ հետեւել եկեղեցւոյ հայրերու ուղիէն, որոնք քարոզեցին եւ ձեւաւորեցին ճշմարիտ հաւատքը հայ եկեղեցւոյ:

Ահաւասիկ այն տասը աստիճանները որ եպիսկոպոսը կուտայ վարդապետին:

1. «Առ այս մաքուր եւ սուրբ գաւազանը Սուրբ Հոգիի ձեռքէն, ունենալով իշխանութիւն մխիթարելու պէս պէս փորձութիւններէն վշտացածները եւ տրտմածները՝ պսակադրուելու յոյսով, ըստ այն խօսքին որ Տէրը կ'ըսէ, 'Մխիթարեցէք, մխիթարեցէք իմ ժողովուրդս': Եւ դուն, վաստակիդ համաձայն, պիտի ընդունիս Սուրբ Հոգիին մխիթարութիւնը մարմնիդ եւ հոգիիդ համար: ամէն:»

2. «Առ կարողութիւն Սուրբ Հոգիէն՝ ընդունելու երկրորդ աստիճանը ծայրագոյն վարդապետութեան, եւ ըլլալու միջնորդ Աստուծոյ եւ մարդոց, ուղղելու մոլորածները, ըլլալու հանգստարան (նաւահանդիստ) ժողովուրդին, բարեխօսելու Աստուծոյ, պիղծելու սրբելու, մեղաւորները

արդարացնելու, անհաւատները հաւատքի հրաւիրելու, անգէտները գիտակից ընելու, անօրէնները Աստուծոյ օրէնքին մօտեցնելու, Աստուծոյ որդի եւ ժառանգ ընելու: Եւ դուն պիտի ըլլաս իբրեւ պտղատու ծառ՝ արդիւնաւէտ բոլորին, ապրելով Աստուծոյ կամքի օրէնքին համաձայն: Որովհետեւ, զանոնք կատարելով եւ ուսուցանելով մեծ պիտի կոչուիս մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի արքայութեանը մէջ, միւս սուրբերուն հետ. ամէն:»

3. «Առ երրորդ աստիճանը վարդապետութեան՝ կարողութեամբ Սուրբ Հոգիին, մեղաւորները ապաշխարութեան հրաւիրելու, որոնք գիտակցաբար եւ անգիտակցաբար ինկան չարի թակարդները՝ ետ դարձնելով զանոնք բոլոր չարութիւններէն, ինչպէս անստակ որդիին դարձը, ներելով անոնց բոլոր մեղքերը եւ ետ աւելով անոնց առաջին (անմեղութեան) պատմութեանը: Եւ երբ Հովուապետը (Քրիստոս) յայտնուի, դուն պիտի ստանաս փառքի անթառամ պսակը:»

4. «Որդեակ, մոռ չորրորդ աստիճանը վարդապետութեան, եւ իմացիր թէ՛ Նսայի մարգարէն, անապատի մէջ եղող ձայնը, քեզի ինչ ըսաւ բարձր ձայնով: Որով, դուն պէտք է որ մեղաւորներուն՝ տգէտներուն եւ անհաւատներուն, քարոզես առանց կեղծիքի եւ առանց մարդահաճութեան (ակնառութեան), պարզ եւ յստակ քարոզես, իմաստութեամբ եւ գիտութեամբ քարոզես, կշտամբես, յանդիմանես, խրատես եւ մխիթարես, լքուած (անապատ) եւ խաղաղ (անքոյթ) տեղեր քարոզես, այսինքն՝ առանձնացածներուն եւ հոգիով քանդուածներուն: Եւ մեր Տէրը Յիսուս Քրիստոս պիտի լուսաւորէ քու մտքիդ աչքերը, լուսաւորելով քու մէջը գիտութեան լոյսը եւ Տիրոջ կողմէ՛ պիտի կոչուիս՝ դուք էք լոյսը աշխարհի, եւ դարձնալ թէ՛ քու մէջը խաւարի մասնիկ մը չկայ՝, որովհետեւ ամէն ինչ լուսաւոր պիտի ըլլայ, եւ իբրեւ արեգակ պիտի ծագիս երկնքի արքայութեան մէջ, բոլոր սուրբերուն հետ, ըստ մեր Տիրոջ Յիսուսի հրամանին. ամէն:»

5. «Առ հինգերորդ աստիճանը վարդապետութեան, եւ լսէ՛ սրբախօս մարգարէին կրկնաբանութեանը թէ՛ պատրաստեցէք Տիրոջ ճանապարհները եւ հարթեցէք մեր Աստուծոյ շաւիղները՝ Ուրեմն, դուն ալ յօժար կամքով պատրաստէ Տիրոջ ճանապարհները օրէնքով եւ հաւատքով՝ հաւատացեալներու հոգիին եւ մարմնին մէջ: Եւ ըստ քու աշխատանքիդ եւ վաստակիդ արժանի պիտի ըլլաս ժառանգել խոստացուած տեղը թէ՛ ուր որ ես եմ

այնտեղ պիտի ըլլայ նաեւ իմ ծառան: Նոյն այդ տեղոյն սէրով միտքդ միշտ թող բոցավառի. ամէն:»

6. «Առ վեցերորդ աստիճանը վարդապետութեան, եւ յիշէ թէ՛ ինչպէս նոյն Նսայի մարգարէն օրէնք կը սահմանէ այս աստիճանի մասին իր գրքին մէջ, ըսելով, 'Նչիր բարձր լեռանդ վրայ, Սիօնի աւետարանիչ', այսինքն, բարձրացիր ամենէն բարձր եւ ղօժարին առաքինութեանց գլուխն ու կատարը, եւ ապա քարոզէ Աստուծոյ խօսքը: Զանոնք կատարելով, դուն արժանի պիտի ըլլաս անպատմելի խնդութեան, ժառանգելու կեանքը, 'այն ինչ որ աչքք չտեսաւ, անկանջը չլսեց եւ մարդու սիրտը չմտաբերեց', բազմապատիկ փոխարէնով՝ բոլոր սուրբերուն հետ մեր Քրիստոս Աստուծոյ շնորհւ. ամէն:»

7. «Առ եօթներորդ աստիճանը վարդապետութեան, որպէսզի Սուրբ Հոգիին շնորհներով կարողանաս կատարել գործով այն ինչ որ բերնով պիտի քարոզես: Այնպէս որ, անով զօրացած, քարոզութեան խօսքը պիտի արդիւնաւորուի, ըստ մարգարէի խօսքին որ կ'ըսէ՝ 'ձայնդ զօրաւոր բարձրացուր': Միշտ ընելով եւ սորվեցնելով մեծ պիտի կոչուիս մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի արքայութեանը մէջ. ամէն:»

8. «Առ ութերորդ աստիճանը վարդապետութեան, որովհետեւ առ իր զօրութիւն Քրիստոսէ ըլլալու իբրեւ վէժ՝ անշարժելի դժոխքի զօրութիւններէն (դռներէն), համարձակ քարոզելու եւ չվախալու մահէն: Փառք չորսալ մարդոցմէ, կաշառք չստանալ մարդահաճ չըլլալ (մի՛ երեսս), աշառութիւն չընել եւ չծուլանալ՝ յուսադրուելով (Նսայի) մարգարէին սա հրամանէն՝ 'Բարձրացուցէք ձեր ձայները եւ մի վախնաք': Այսպիսով, աստուածային հրամանին խոստումը պիտի կատարուի քու վրադ, ըստ այն ճշմարիտ խօսքին որ կ'ըսէ՝ 'ինչ որ ձեզի կ'ըսեմ ամենուն կ'ըսեմ', գրելով քու անունդ կեանքի Գլխին մէջ՝ երջանիկ առաքեալներու խումբին հետ. ամէն:»

9. «Առ իններորդ աստիճանը վարդապետութեան, որովհետեւ հրաման առ իր մեր Տիրոջմէն, Յիսուս Քրիստոսէն, երթալ եւ քարոզել տիեզերքի բոլոր ոլորտները եւ աւետարանել առաջին եւ վերջին գալուստը Անոր: Ըստ Նսայի մարգարէի խօսքին որ կ'ըսէ, 'Ըսէ Յուդայի քաղաքներուդ, ահաասիկ Տէրը, Տէրը կուգայ զօրութեամբ եւ իր բազուկը՝ իշխանութեամբ: Ուստի, մենք բոլորս կը խնդրենք մեր ամենաբարի եւ քաջ

Հովուականության (Քրիստոսին), որ քեզի տալ սրտի լայնություն և ուժգնություն ամեն բանի մէջ իր հօտը պահպանելու, որ քեզի յանձնուած է, կառավարելու զայն ըստ Տիրոջ հաճոյքին և մինչև չափահաս տարիքի վերջաւորութիւնը հասցնելու Քրիստոսի: Եւ դուն Անոր առջև պիտի ներկայանաս որպէս մշակ առանց ամօթի և ծառայ ազնիւ, և պիտի ստանաս իշխանութիւն տասը քաղաքներու վրայ ու վարձատրութիւն մեր Քրիստոս Աստուծոյն: ամէն:» (Դուկաս 19:17):

10. «Առ այս վերջին տասներորդ աստիճանը, որ կը լրացնէ տասնչորս աստիճանները: Ուրեմն, Սուրբ Հոգիէն ստացար շնորհք կատարելու բանաւոր հինգ արտայայտութիւններ եկեղեցւոյ մէջ՝ որ (Պողոս) առաքեալ կարգաւորած է, այսինքն՝ սաղմոսել, վարդապետել, յայտնել աստուածային խօսքը, լեզուներ խօսիլ և թարգմանել (խօսուած լեզուները) եղբայրներու զօրացման (շինութեան) և Աստուծոյ եկեղեցիի յաջողութեան (կատարումին):» (Բ. Կորնթացւոց 14:4): Տէր Յիսուս Աստուած որ կարող է զօրացնել քեզ և հաստատել այդ բանին մէջ, պիտի պահէ քեզ քաղցրութեամբ և ամրացնէ օրհնութեամբ: Պիտի ծաղկազարդէ շնորհափայլութեամբ քու միտքդ և զգայարաններդ, սիրտդ և խորհուրդներդ, խօսքերդ և գործերդ, մուտքդ և ելքդ իր ապահով աջին ներքեւ: Իր հզօր ձեռքով և բարձր բազուկով պիտի թափէ քու վրադ Սուրբ Հոգիի շնորհները եօթնատեսակ պայծառութեամբ, ինչպէս բնականաբաններու խումբին՝ կրակէ լեզուներ սփռելով անոնց վրայ, պիտի հրազինէ քեզ հրեշտակներուն եղած շնորհաբաշխութեամբ զմայլելու, հրճուելու, զուարճանալու, ցնծալու խայտալից բերկրանքով անսպառ ուրախութեամբ, ըմպելու Աստուծոյ փափկութեան վտակէն՝ օրհնութեան այս շնորհներով՝ Հօր և Որդիին և Սուրբ Հոգիին անունով. որուն փառք յաւիտեանս: Ամէն:»

Եզրակացութիւն

Վարդապետութեան աստիճաններու տուչութեան այս երկու կանոնները կը շնորհուին կուսակրօն եկեղեցականին եպիսկոպոսի կողմէ յատուկ արարողութիւններու ընթացքին:

Առաջին կանոնը նախապայման է երկրորդ կանոնի տուչութեան համար: Եկեղեցական մը կրնայ արժանի ըլլալ վարդապետութեան մասնաւոր իշխանութեան ստացման, բայց ոչ

անպայման ծայրագոյն վարդապետութեան իշխանութեան:

Ծայրագոյն վարդապետներուն պաշտօնն է «... ունենալով վարդապետութեան ուսում և գիտութիւն Հին և Նոր աստուածային Կտակարաններուն և դասնութիւն ուղղափառ խոստովանութեան Սուրբ Երրորդութեան և մեր Քրիստոս Աստուծոյ մարդեղութեան մասին, պէտք է ճատասանեն և անխափան քարոզեն ամէն տեղ: Անոնց պատիւը աւելի մեծ է քան Քորեպիսկոպոսին (եպիսկոպոսի մը ենթակայ եպիսկոպոսին) տրուած պատիւէն, որ չունի ծայրագոյն վարդապետութեան զաւագան:»

Ծայրագոյն վարդապետներ «պէտք է ըլլան իբրեւ վէմ՝ անշարժ եւ դժոխքի զօրութիւններէն (դոներէն), և պէտք է ունենան թերութիւն իրենց հաւատքին կարգ կանոնին և կրօնքին մէջ: Այլ, պէտք է ըլլան հեզ և խոնարհ, աշխատասէր և ուսուցանող, և իրենց անձերը ընել օրինակ ըլլոր առաքինութիւններուն: Այն ինչ որ կը քարոզեն, նոյնը պարտին իրենք ընել ըստ Տիրոջ խօսքին որ կ'ըսէ, եթէ այս բանը գիտէք, աւելի երանելի էք եթէ զանոնք կը կատարէք: Դարձեալ կ'ըսէ, 'Ան որ կը կատարէ և կը սորվեցնէ, ան մեծ պիտի կոչուի երկնքի արքայութեան մէջ': Ապա թէ ոչ իրենց շրթունքները պիտի ամչցեն իրենց ըրած գործերը, և ժողովուրդը խօսակցութեան մէջ չըսէ իրենց թէ 'ինչո՞ւ չէք կատարեր այն ինչ որ կ'ըսէք':»

Հովիւ

ՍԱՄՈՒԷԼ Ծ. ՎՐԴ. ԱՂՈՅԵԱՆ

ԵՐԿԱԲՆԱԿՆԵՐԻ ՀԱՐՑՈՒՄԸ ՄԵՋ

Հարց. Ինչո՞ւ չենք ասում, թե Զրիստոս երկու բնութիւն ունի:

Ուղղափառների պատասխանը. Որպէսզի Զրիստոսի մէջ երկու անձերը չգատորոշուեն. քանզի եթէ երկու բնութիւնների բաժանենք, իհարկէ, երկու անձերի կը բաժանուի:

Հակառակորդն ասում է. Մարդն ինչո՞ւ է երկու բնութիւն եւ մէկ անձ:

Ուղղափառն ասում է. Մարդն երկու բնութիւն չէ, այլ մի բնութիւն եւ մի անձ:

Հակառակորդն ասում է. Երկուսից ո՞րն եւ ուրանում եւ մի բնութիւն ասում:

Ուղղափառն ասում է. Ոչ թէ ուրանալով եւ զանցառելով, այլ՝ միաւորութեամբ մէկ բնութիւն ընդունելով:

Հակառակորդն ասում է. Բնութեամբ եւ ասում միաւորուած, թե՛ անձով:

Ուղղափառն ասում է. Բնութեամբ միաւորեալ եւ մէկ անձ կատարեալ:

Հակառակորդն ասում է. Ինչպէ՞ս եւ ասում:

Ուղղափառն ասում է. Զրիստոսի միաւորութիւնն ունի սկիզբ, միջնամաս եւ աւարտ: Սկիզբը երկու բնութիւններն են, միջնամասը՝ միաւորութիւնը մէկ բնութեամբ, իսկ եզրն ու աւարտը՝ մէկ անձը:

Հակառակորդն ասում է. Ապա ինչո՞ւ եւ ասում մէկ անձ եւ երկու բնութիւն:

Ուղղափառն ասում է. Զանգի միաւորուածը չի երկատուում. որովհետեւ երկուսութիւն ասելը կամ հասկանալը Զրիստոսի երկատութիւնն ու բաժանումն է:

Հակառակորդն ասում է. Բանի անձը մարդկային անձ ստացաւ, թե՛ բնութիւն:

Ուղղափառն ասում է. Աստուծոյ Բանն իր կատարելութեամբ մարդկային բնութիւն, հոգի, մարմին եւ միտք առաւ, եւ միաւորուելով իր Աստուածութեանը՝ եղաւ մէկ կատարեալ անձ, մէկ դէմք:

Հակառակորդն ասում է. Ապա ինչո՞ւ չէք ասում անձով միացած:

Ուղղափառն ասում է. Զանգի անձ առանց բնութեան միայն անուն է եւ ոչ էութիւն: Եւ դարձեալ՝ անձի միութեանը հետեւում է բաժանումը, եւ բնութիւնն անբաժանելի է մնում: Երրորդ՝ եթէ միայն անձով միանայ եւ ոչ բնութեամբ, ապա Զրիստոսն անձով եւ միայն անունով է Աստուծոյ Որդի եւ ոչ բնութեամբ: Զորրորդ՝ ամէն առարկայ միաւորում է իր բնութեանը եւ ոչ՝ բնութիւնից դուրս, ինչպէս կրակը՝ երկաթի եւ հոգին՝ մարմնի հետ միաւորում է բնութեամբ:

Հակառակորդն ասում է. Եթէ բնութեամբ միացան, ապա բնութիւնների տարբերութիւնները վերացան:

Ուղղափառն ասում է. Թէպէտ բնութեամբ միաւորում է, սակայն տարբերութիւնը չի վերանում. քանզի տարբերութիւնների մնալը չի խափանում միաւորութեանը, ինչպէս հոգու եւ մարմնի, ոսկու եւ կրակի պարագային: Եւ իմացիր, որ տարբերութիւնը երկուսն են՝ բաղկացական եւ բաժանական: Բաղկացական տարբերութիւնն այն է. որտեղից տեսակն է գոյանում, ինչպէս բանական եւ մահկանացու լինելը ամբողջացնում են մարդու բնութիւնը: Իսկ բաժանականն այն է. երբ բաժանում են բանականն ու անբանը՝ մարդը եւ ձին: Արդ՝ դուք, որ Զրիստոսի համար ասում էք, թէ երկու բնութիւն ունի, բաժանական տարբերութիւն էք ասում, իսկ մենք բաղկացական միաւորութիւնն ենք խոստովանում:

Հակառակորդն ասում է. Աստուծոյ եւ մարդու համար ինչպէ՞ս էք ասում մէկ կամք եւ մէկ գործ:

Ուղղափառն ասում է. Ինչպէս մարդու բնութիւնն, ասում ենք, միաւորուած է Աստուծոյ էութեան հետ, այդպէս էլ մարդացածը միաւորեալ մէկ կամք ունի, եւ գործերը կամքին են հետեւում: Ապա ուրեմն, մէկ է ներգործութիւնը՝ մէկ կամքից, մէկ Զրիստոսից առաջ եկած եւ կատարուած: Ինչպէս սուրբ Դիոնիսիոսն է ասում. "Ոչ թէ ըստ Աստուծոյ աստուածային բաներ է կատարում եւ ոչ էլ ըստ մարդու՝ մարդկային բաներ, այլ՝ մեր մէջ կենցաղավարած Աստուծոյ մի նոր աստուածամարդկային ներգործութիւն": Այդպէս ասում է նաեւ Աստուածաբանը Կղոզիանոսին յղած երկրորդ ճառում:

Ո՛ր են այն ուրացողները, որոնք բացայայտօրէն երկուսի են բաժանում Զրիստոսի կամքը եւ գործը: Զաղցելը եւ ծարաւելը մարդուն են վերագրում, իսկ

բարձրագույն բաները աստուածութեանը: Եւ դարձեալ հարցրեցին մէկ գործի ներգործութեան որպիսութիւնը, ոչ այն բանի պատճառով ենք ասում մէկ ներգործութիւն, որ չկայ բարձր եւ ցածր ներգործութիւն, այլ մէկ ենք ասում ներգործութիւնը, քանզի միութիւնից է ներգործուած, ինչպէս նոյն ձեռքն է եւ կտրում, եւ կարում, եւ գրում, եւ ջնջում: Նաեւ այս իմացիր, որ Զրիստոսի համար մի բնութիւն ենք ասում աւարտման պատճառով եւ ոչ սկզբի, եւ մի գործ (ներգործութիւն) ենք ասում սկզբի եւ ոչ թէ գործի (ներգործութեան) աւարտման պատճառով: Իսկ կամքն ընկալում եւ իբրեւ մէկ իրականութիւն՝ կամեմալու եւ միաւորութեամբ պատճառով, որ սկիզբն ու աւարտն է: Եւ այսպէս ասում ենք, մարդացած Բանն ունի մի բնութիւն, մի կամք, մի ներգործութիւն եւ մի կիրք: Ինչպէս քնարն ու քնարահարը մէկ ներգործութիւն են կատարում եւ ոչ երկու, գրիչն ու գրիչ շարժողը մէկ ներգործութիւն են կատարում եւ ոչ երկու, ծայնն ու խօսքը մէկ ներգործութիւն են կատարում եւ ոչ երկու, ինչպէս հոգւոց եւ մարմնից բաղկացած մարդը մէկ է եւ մէկ է մարդու ներգործութիւնը, այդպէս էլ Բանն Աստուած իր մարմնով կատարում էր մէկ ներգործութիւն, քանզի բնութիւնների միաւորութիւնն առանց փոփոխման եւ բաժանման է: Այսքանն այս մասին:

Դարձեալ հարցումներ երկաթնակներից, ովքեր ուրանում են մէկ Զրիստոսին մարդացած Աստուած ասել, այլ բաժանելով կատարեալ Աստուած եւ կատարեալ մարդ են ասում:

Առաջին հարցում. "կատարեալ"-ն անձի՞ համար էք ասում, թէ՞ բնութեան: Զանգի եթէ բնութեան համար էք ասում. երրորդութեան մէջ երկու կատարելութիւն էք ներմուծում, որովհետեւ երրորդութիւնը չորրորդութիւն դարձնիք, ինչպէս ասուեց:

Երկրորդ հարցում. կոյս Մարիամը Միածին Որդուն ծնեց իբրեւ այդպիսի՞ն, թէ՞ իբրեւ անդրանիկ որդի, թէ՞ երկուսը միաժամանակ. եթէ երկուսը միաժամանակ, ահա երկու որդու մայր անուանեցիք, իսկ եթէ իբրեւ անդրանիկ, ահա, ըստ Նեստորի, կուսածին որդուն Աստուած չանուանեցիք, եւ եթէ սոսկ իբրեւ Բան, գոյութեան սկիզբը մօրից լինելը էք ասում եւ ոչ՝ Հայր Աստծուց:

Երրորդ. առաքեալն ասում է. "Ամեն ծունկ Նրան պիտի խոնարհուի" (Փիլիպ. Բ 9): Արդ, ո՞վ բաժանողներ, Զրիստոսի մէջ ո՞ր բնութիւնն է երկրպագելի, քանզի եթէ Աստուածութեանը հրէաբար երկրպագես, ուրեմն առաքեալը ստում է. որովհետեւ Յիսուս Զրիստոսին է ասում. իսկ եթէ միայն մարդկութեանը՝ մարդապաշտ հայրոյութեան մէջ ընկար. եւ Արարչի փոխարէն՝ ընդդէմ աստուածային օրէնքների, արարածին երկրպագեցիր:

Չորրորդ. "Մեզ համար մէկ է Հայր Աստուած եւ մէկ Տէր Յիսուս Զրիստոս" (Ա Կոր. Ը 6) ասում է: Ով դու երկաթնակ, ո՞ր բնութիւնն եւ ասում Զրիստոսի մէջ մէկ Տէր, Աստծո՞ւնը, թէ՞ մարդունը, քանզի եթէ միայն Աստծունը Արիոսի /հերձուածի/ մէջ ընկար: Զանգի Զրիստոսին սոսկ Բան անուանեցիր, այսինքն Հօրից օծուած, որից իմացում է Հօրից պակաս լինելը, իսկ եթէ միայն մարդունն եւ ասում, Բանին զրկեցիր Տէրութիւնից: Եւ եթէ ամենայն ինչի լինելը սոսկ մարդով եւ ասում, չափազանց չար է: Իսկ եթէ երկու բնութիւններն եւ Տէր անուանում, առաքեալի դէմ եւ խօսում, որ ասում է՝ Տէր Յիսուս Զրիստոս մէկ է, ինչպէս եւ Հայրը:

Հինգերորդ. "Դու եւ Զրիստոսը՝ /կենդանի/ Աստուծոյ Որդին" (Մատթ. ԺԶ 16), ասում է. քեզ եմ հարցնում, ո՞վ դու Զրիստոսին բաժանող, Աստուծոյ Որդուն ի՞նչ բնութեամբ եւ ասում, քանզի եթէ բնութեամբ Աստուածութիւնն եւ ասում, ապա մարդկութիւնը համարում եւ շնորհքով եկած: Իսկ եթէ մարդկութիւնն եւ բնութեամբ Որդի անուանում, ահա սրանով էլ Բանը զրկում եւ որդիութիւնից: Իսկ եթէ երկուսն էլ, ահա սրանով Հօր համար երկու բնութեան Որդի լինելն ասացիր:

Վեցերորդ. մկրտուեցինք Հօր, Որդու եւ Ս. Հոգու անուանով: Արդ հաւատալով մկրտում եւ ինչպէս Հօր եւ Ս. Հոգու, այնպէս էլ մարմնացած Որդու, որպէս մէկ Տիրոջ եւ մէկ Զրիստոսի: Հարցնում եմ Զրիստոսին բաժանողիդ, ո՞ր բնութեանն եւ մկրտում՝ Աստուծո՞յ, թէ՞ մարդու: Զանգի եթէ միայն Աստուծոյ, ապա անմահ բնութեանը մահուան ենթակայ եւ դարձնում, որովհետեւ առա-

քեալն ասում է. «Զրիստոսով մկրտուածներս՝ Նրա մահուամբ մկրտուեցինք թաղուելով նրա մէջ» (Հովմ. Զ 3): Իսկ եթէ միայն մարդու բնութեանը, ուրեմն դեռ անկատար ես, քանզի սոսկ մարդով մկրտուեցիր, նաեւ քանզի Բանը հանեցիր Երրորդութեան կարգից մարդուն շարադասելով Նրա տեղը: Ուստի մկրտում ենք Հօր, Որդու եւ Ս. Հոգու անունով:

Եօթներորդ. «Ինչպէս Հայրն է կենդանի, այնպէս էլ ես եմ կենդանի Հօր համար» (Յովհ. Զ 58) եւ «Ովքեր ուտեն Ինձ. նրանք կը բնակուեն Իմ մէջ եւ ես՝ նրանց մէջ» (Յովհ. Զ 57): Հարց տալու է երկուսի բաժանողներին. ո՞ր բնութիւնն էս ուտում, որով կենդանանում ես, քանզի եթէ Աստծունը, ուտելի չէ Բանի էութիւնը, իսկ եթէ սոսկ մարդունը, ինչպէ՞ս կարող է մարդու մարմինը կենդանաւորար լինել կամ ինչպէ՞ս նա առաքուեց Հօրից, ինչպէ՞ս է, որ կենդանի է Հօր համար:

Ութերորդ. «Հայր, փառաւորիք Ինձ Զո փառքով, որ աշխարհի լինելուց առաջ ունէի Զեզ մօտ» (Յովհ. Ժէ 5): Ասա, ո՞վ դու բաժանող, ո՞ր բնութիւնն է ասում Զրիստոսի մէջ. եթէ Աստծունն էս ասում, ցոյց ես տալիս Բանի՝ փառքի կարօտ լինելը, եւ քեզ հարկ է Արիոսին հետեւել: Իսկ եթէ լոկ մարդկայինը՝ ինչպէ՞ս փառք ունէր աշխարհի լինելուց առաջ: Եւ քանզի Ինքը ժամանակի մէջ եղաւ. ուրեմն ստեց, եւ Աստծուն Իր Հայրն անուանեց՝ ասելով որ Դաւթի զաւակից է:

Իններորդ. «Նստեց Բարձունքում Մեծութեան աջ կողմում» (Մտթ. ԻԶ 64, Մրկ. ԺԴ 62): Այս ասա նմանապէս. Մեծութեան աջ կողմում նստածը Որդի էր բնութեամբ, թէ՞ ըստ քեզ. որդիացած շնորհով: Զանգի եթէ բնութեամբ է, ուրեմն ստեց առաքեալը եւ Աւետարանը, որ ասում է՝ Զրիստոս յարութիւն առաւ եւ համբարձուեց եւ նստեց Հօր աջ կողմը (Մրկ. ԺԶ 20): Իսկ եթէ մարդը նստեց, ահա Բանին զրկեցիր Հօր աթոռակցութիւնից, ո՞վ դու բաժանութեան սիրահար. իսկ եթէ երկու բնութիւններն էս ասում, ահա երկուսի Հօր աթոռակից լինելը ասացիր. մէկն՝ Աստուած եւ միւսը մարդ:

Տասներորդ. «Իշխանութիւն ունեւ իմ անձը դնել եւ վերցնել» (Յովհ. Ժ 18): Ասա, ով երկատող. ո՞ւմ ես վերագրում ասուածը. քանզի եթէ միայն Բանին, ահա անմահին մահուան ենթակալ դարձիր, իսկ եթէ միայն մարդուն՝ ապա ինչպէ՞ս կարող է լոկ իր ցանկութեամբ մեռնել եւ իր զօրութեամբ յարութիւն առնել:

Այս տասը հարցումները երկաթնակ դաւանողների դէմ են, ովքեր մէկ Զրիստոսին երկու բնութիւնների են բաժանում:

Դարձեալ՝ կան եւ այնպիսիք, ովքեր ցնորամտութեամբ հակառակուելով ասում են թէ նրանք, որ Զրիստոսի մէջ երկու բնութիւն են դաւանում. ո՞րն են ցանկանում խոստովանել՝ մշտնջենաւոր աստուածայի՞նը, թէ՞ երէկուանը, որ Կոյսից էր: Չեն գնում իրենք իրենց, քանզի բաժանում են բնութիւնները եւ երկու ներգործութիւն, կամք եւ մի դէմք են դաւանում երկու անջատուածների մէջ: Արդ՝ արդեօք ո՞ւմ են յարադրում Զրիստոսի մէկ դէմքը. Հօրից ծնուած անեղական իսկութեանը, թէ՞ Կոյսից ծնուած ժամանակաւորին: Գիտեմ, որ այս մասին բազում տարակոյսներ ունեն, որովհետեւ իմանում են, որ դէմքի ենթակալ լինելը անկարելի է առանց տեսակի: Նաեւ ասում ենք՝ մարմնացած Բանը մէկ բնութիւն ունի. ոչ թէ ըստ պարզութեան եւ ոչ ըստ շփոթ հեղումի. այլ ըստ միաւորութեան:

Թարգմանութիւնը՝ ԶԱԿՈՒԲ ԶԷՕՍԷԵԱՆԻ
Հատուած «Ոսկեփորիկ» գրքից

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿՐՕՆՔ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Երևոյթներու շխմաց մարդկութիւնը կը հարցնէ «Ի՞նչ», «Ինչո՞ւ», «Ինչպէ՞ս» և ուրիշ կարգ մը հարցումներ, սրտնց կը փորձէ՝ պատասխանել շագարտաններու և իմացականութեան ճամբով: Մասնաւոր մասնակաշարջանի և միջավայրի մը սահմանումներուն ենթակայ են որեւէ երևոյթի առնչութեամբ որեւէ հարցում: Պարզապէս պատասխանները «Ինչպէ՞ս»-ով սրակուած հարցումներ ընդհանրապէս իրենց պատասխանները կը փնտռեն գիտութեան — բնական, կենսաբանական, ընկերային — ճամբով: «Ինչո՞ւ»-ներու պատասխանը կու գայ կրօնքով և աստուածաբանութեան միջոցաւ: Զանազան երևոյթներ սահմանող, բացատրող և վերլուծող պատասխաններ ու եզրակացութիւններ բացարձակ և վերջնական նորժէք չեն ներկայացներ անհրաժեշտաբար: Կ'ընդունինք կամ կը մերժենք զանոնք արժեւորելով վերջ և ժամանակի ընթացքին մարդկութիւնը կը բարելւի, կը բարելաւէ գաղտնիք ու դարձեալ կ'արժեւորէ: Կրօնք և գիտութիւն մրցակից, հակասական և ընդհարումներու ենթակայ երկու միջոցներ կը նկատուին՝ ճշմարտութիւն գտնելու, գիտնալու, հասկնալու և բացատրելու մէջ: Աստուծոյ գոյութիւնն ու բնոյթը, Տիեզերքի սկիզբը, բնոյթը և վստճանը, կենդանիաշխարհին գոյութիւնը և կեանքի սկիզբն ու բնոյթը, մարդուն անձնաւորութեան ու բանականութեան բնոյթը, մարդկային ընկերութիւններու արժէքներն ու մշակոյթները մարդկային միտքը զբաղեցնող երևոյթներ ու հարցեր են:

Վերոյիշեալ երևոյթներու փոխ-յարաբերութիւնները աւարկայ են մարդու հետաքրքրութեան, գտնելու մղումին, ճշգրիտ գիտարկութիւններու միջոցաւ արամաբանական եզրակացութիւններու հասնելու հակումին:

ԴԻՏՈՒԹԻՒՆ

Անկենդան և կենդանի աշխարհի մասին ծանօթութեանց զանգուածն է գիտութիւնը: Ուսողութիւնը գիտութեան հիմք կը նկատուի: Բնագիտութիւն, տարրաբանութիւն, շատադարաշխութիւն և երկրաբանութիւն իրենց նիւթ ունին անկենդան աշխարհը, մինչ բուսաբանութիւն, կենդանաբանութիւն, հոգեբանութիւն և ընկերաբանութիւն իրենց ճիւղաւորումներով՝ կ'ուսումնասիրեն կենդանի աշխարհը: Գիտութիւն յղացքը սակայն կ'ընդգրկէ նաև ճշմարտութեան ի ինդիք գիտնականի կեցուածք և գիտական մեթոտ: «Գիտութիւն» եզրը իր կարելի արդար սահմանումը կրնայ ունենալ գիտական մեթոտի տեսակէտէ գիտաւած: Գիտական խաղաղութիւն մը կը սկսի առեղծաւծային հարցով մը: Ստեղծագործ մտածողութեան և հանճարի ճամբով միայն կարելի է հարց մը նշմարել: Գիտնականը հարց մը բանաձևելէ ետք այդ հարցը բացատրող տեսութիւն մը կ'առաջագրէ: Տեսութեան մը յօրինումն ալ ստեղծագործ արարք մըն է, իմացականութիւնէն յառաջ եկող: Տեսութիւն մը հարցի մը լուծումը չէ. ան պարտի ենթակից ըլլալ քննութեան, որմէ ետք միայն տուեալ տեսութեան ճշգրտութիւնը կամ ճշգրիտ չըլլալը հնարաւոր կը դառնայ փաստել:

Եւ տեսութիւն մը ընդհանրապէս նոր հարցերու ծագման շարժառիթ կ'ըլլայ: Տեսութեան մը կը յաջորդէ արամաբանական պարզում, իբր միջոց մակածական մեթոտը ունենալով: Անհրաժեշտ է տեսութիւնը ենթարկել փորձառական քննութեան, զայն ճիշտութեանց դատաստանին բերելու համար:

Տեսութիւն մը կը սահմանաւորէ փորձառական կերպը և փորձարկութիւնը քննութեան կ'ենթարկէ այդ տեսութիւնը: Փորձարկութեան մը դրական արդիւնքները կը ստուգեն և ոչ թէ կը փաստեն քննութեան ենթարկուող տեսութիւնը, մինչ ժխտական արդիւնքները կը հերքեն զայն: Այսպէս, տեսութիւններ կ'առաջնորդեն փորձառական քննութեանց, և փոխադարձաբար: Ըստ գիտնականներու,

իրը մեթոս՝ «գիտութիւնը ամենէն կարեւոր և սակդժագործ շարժումն է մարդկութեան պատմութեան մէջ»։ Իբր ծանօթութեան զանգուած՝ գիտութիւնը կը թափանցէ սակդժագործութեան օրէնքներէն ներս, կը նկարագրէ և կը բացատրէ երևոյթներ, Գիտութեան միջնացաւ կարելի կ'ըլլայ երևոյթներու արդիւնքները նախատեսել, կանխել վտանգներ, իշխել միջավայրին — կենդանի և անկենդան — և զսպել անձը։ Գիտութիւնը ինքնին արժէքներով չ'ըբարշիր, սակայն գիտական գործունէութիւնը ենթակայ է արժէքնէրու։

ԿՐՕՆՔ

Կրօնք բառին ստուգաբանութիւնը մութ է։

Քկարգ մը մարդիկ կ'իկերոնէն սկսեալ, [կրօնք] բառը կ'ուղեն կապակցել լատիններէն «religere»-ի, որուն հակադրութիւնն է «negligere»-ը. և այսպէս բառին իմաստը կը սահմանեն իբր շրջահայեաց հոգսդութիւն, երկիւղած յարգանք, հակադրուած՝ անտարբերութեան և անհոգութեան։ Աւելի նոր տեսակէտ մը [կրօնք] բառը կը կապէ լատիններէն «religare»-ի, որ կը նշանակէ արգելք, կաշկանդում։ Նման ստացումով կրօնք կ'ընշանակէ բացարձակ արգելք (taboo) կամ արգելապահում։ Հակադրական իմաստը կը պարսկերէնէ արգիւնածի, անտանիի, անհպելի և անմտածելի գաղափարը»^(*)։

Կրօնք եզրին երկարմէն բնոյթը մատնանշած է William James իր «The Varieties of Religious Experience» գրքին մէջ հետեւեալ բառերով։ «Աստուած իրապէս գոյութիւն ունի՞, ինչպէ՞ս գոյութիւն ունի, ի՞նչ է Ան, [Աստուծոյ] շատ մը անտեղի հարցումներ են։ Ոչ թէ Աստուած, այլ կեանք, աւելի կեանք, աւելի մեծ, աւելի հարուստ, աւելի գոհացուցիչ կեանք նպատակն է կրօնքին»։ Ուրիշ տեղ մը կը շարունակէ։ «Տարբեր կրօնքներու իրարու դէմ մարանշող աստուածները և բանա-

ձևերը իրականութեան մէջ գիրար կը չէ-գտնուին, բայց որոշ միակերպ արատայայտութիւն մը կայ, որուն մէջ ամէն կրօնք կը թաւի միանալու երկու մասէ կը բաղկանայ այդ. խառնվաճ, և այդ խառնվաճ լուծումը. Լուծումը սխալէն ազատած ըլլալու զգացումն է, վերկութիւնը այն զգայնութիւնէն՝ թէ մեր շուրջը սխալ բան մը առկայ է։ Ըստ Դիքսոյի, կրօնական գաղափարներ «ծնած են մարդուն և մարդկային ցիղին անօրէնական մանկութիւնը տանելի դարձնելու կարիքէ մը»։

«Կրօնքը տեսիլքն է բանի մը՝ որ անդին է, հեռը և մէջը անմիջական իրերու առժամեայ հասանքին. իրական բան մը, որ կը սպասէ իրականանալու. հեռուոր կարելիութիւն մը և առկայն ներկայ յարգութեանց մեծագոյնը. բան մը որ իմաստ կու տայ բոլոր անցնող բաներու և որ կը խաւսափի ըմբռնումէ. բան մը որուն տիրացումը վերջնական բարին է և որ սակայն հասցողութենէ անդին կը գտնուի. բան մը որ բարձրագոյն իտէալն ու միտածամանակ անյայտ վիտառութիւնն է»^(*)։

Ըստ Արիշ մտածողի մը, «գաւառութիւնէ և գաղափարախօսութիւնէ աւելի բան մըն է կրօնքը և կարելի չէ գոյն իրական կեանքէն անջատ ըմբռնել։ Ան երեւան կու գայ այնպիսի պահերու՝ երբ մարդու հոգին ցնցուած է բոլոր նշանակութիւններու իմաստիչ և իր գոյութեան իսկ հետ ամբողջարկուած գերագոյն յանձնառութեան մասին կատարեալ մտահոգութեամբ մը. պահերու՝ երբ նախընթաց ամէն եզրակացութիւններ, կեանքը խեղդող ամէն մանրութիւնը կ'առկախուին և հոգին յաւիտեանական ճշմարտութեան նշանի մը կը ծառաւի. պահերու՝ երբ հոգին կ'ընդունարէ անքանդելիօրէն յանկարծականը վաղանցիկօրէն յարասելին հետ»։

Դատողական իմաստասիրութեան համաձայն, կրօնք բնոյթը կարելի է հասկընալ՝ սահմանելով կրօնքին դերը կրօնքը անհրաժեշտ է հասկնալ ու գտնել՝ որպէս

(*) Harold A. Basilius, «Religion and Theology in a Theory of the Cultural Sciences» in Contemporary Problems in Religion, H. A. Basilius, ed. Detroit, Wayne Univ. Press, 1956, p. 99-100.

(*) Alfred N. Whitehead, «Science and the Modern World». New York, The New American Library, 1925, p. 191.

չափանիշ սահմանափակ մարդկային կեանքին վրայ անոր ձգտած ազդեցութիւնը: Պէտք է քննել կրօնքին ազդեցութեամբ մարդուն իմացականութեան և ճիմացականութենէն անդին՝ հաւատքի, դիմացումի, կենթադիտակցութեան, բնագոյի ու կամքի հետքը: (*)

Կրօնքի կեդրոնական և յատկանշական գաղափարը Աստուծոյ ըմբռնումն է: Դարեւու մէջէն այս ըմբռնումը կենթակայ եղած է եղբայրաստեման և յանդած՝ հոգեկան միաստուածութեան գաղափարին: Աստուծոյ ըմբռնումին բարեկշիւումը սնուցած է երեք կարեւոր փուլեր, որոնց մէջ Աստուծոյ յարաբերութեամբ է բնութեան, ընկերութեան և քաղաքականի գաղափարներուն հետ:

Կրօնքի բաղձաթիւ սահմանափակները կը ներկայացնեն կրօնքը իբր զաւանթութիւն և վարդապետութիւն, իբր հաւատք կամ անհատական փորձառութիւն և իբր վարք կամ ազդեցականութիւն:

Կրօնական և աստուածաբանական բանաձևերու արժեւորման մեթոդները և չափանիշները հետեւեալներն են. — (**)

1) Հեղինակութիւն. — Կրօնական բանաձևեր կրնանք ընդունել իբր անսնք կը համակերպին հեղինակութեան մը, օրինակ Աստուծոյնը և Եկեղեցւոյ մը առաջնորդները: Այս մեթոտին մաս կը կազմէ մարդուն կեցածքը հեղինակութեան հանդէպ: Ոմանց համար հեղինակութիւնը բացարձակ արժէք սննդի, իսկ ուրիշներ հարցաքննելէ վերջ միայն կ'ընդունին կամ կը մերժեն բանաձև մը:

2) Մասնատրիւն. — Ըստ որում տեւեալ բանաձևեր փորձառութեան մը փորձաքարին կ'ենթարկուին: Կրօնական մաստիսութեան օրինակ մըն է միսթիքականութիւնը: Միսթիքը իր անմիջական ներհայեցողութիւնը և կրօնական բանաձևեր իրարու հետ կը բաղդատէ:

3) Բանապատճառութիւն. — Այս մեթոտին համաձայն բանաձևերու շարք մը կ'ենթարկուի յարակցութեան փորձաքարին,

պարզելու համար հակասութեանց բացակայութիւնը և միեւնոյն տանն տեսգելու բանաձևերու այդ շարքին մէջ իմաստի յարաբերութեան գոյութիւնը: Ըստ Hutchisonի, յարակցութեան փորձը ինքնին անբաւարար մեթոտ մըն է կրօնական բանաձևեր արժեւորելու:

4) Փորձառական Մեթոտ. — Առաջագրութիւններու և զգայական տեսլաններու միջև համագոյնութիւն մը կը փնտռէ: Այս մեթոտի պարագային, տեսլաններու զգայական բնոյթին անհրաժեշտութիւնը լուրջ հարց մըն է կրօնա-իմաստասիրական տեսակէտէ:

5) Դիմացական Մեթոտ. — Առաջագրութիւններ քննելու կերպ մըն է, որ չափանիշ սննդի «գործող» փորձառութեամբ մարդուն» հանդիպած իրողութեանց և այդ առաջագրութիւններուն համագոյնութիւնը: Իբր մեթոտ կը պարունակէ բանապատճառութեան յարակցութեան փորձը, ինչպէս նաև փորձառական մեթոտի զգայական տեսլանները. սակայն ան կ'ընդգրկէ մարդուն մարդկային և աշխարհի միջև առկայ բաղդատումն ու փորձառութիւնը:

ԿՐՕՆՔԻ ՆԻ ԴԻՏՈՒԹԵՒՆ

ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԷԼ

Պատմական (*)

Նախնական մարդը արդի իմաստով ոչ կրօնք և ոչ գիտութիւն ունէր, սակայն կ'ըսուի թէ տէրն էր կրօնական սովորութիւններու և համագոյնութեան: Հին Արեւելքի մէջ կային կրօնական դրութիւններ, որոնք կը բացատրէին Մարդը և Աշխարհը, այս երկուքին փոխ-յարաբերութիւնը, մարդուն ծագումը և ճակատագիրը: Այդ դրութիւնները կը պարունակէին թէ՛ կրօնք և թէ՛ գիտութիւն, սակայն կրօնքի և գիտութեան զատորոշումը անկարելի է:

Ն. Բ. Նոյր դարու Այնտան Յոյներն էին գիտական ըմբռնումը յղացող (այսպէս սկզբնաւորելով գիտականին՝ կրօնականէն զատորոշումը): Առաջին հրկը որուն մէջ կրօնական և գիտական տեսակէտները յատկապէս զատորոշուած են՝

(*) Joseph Needham, Ed. «Science, Religion and Reality». London, The Sheldon Press, 1925.

(*) William E. Hocking, «The Meaning of God in Human Experiences». New Haven, Yale Univ. Press, 1912, p. 3.

(**) John A. Hutchison, «Faith, Reason and Existences». New York, Oxford Univ. Press, 1956, p. 30-32.

Մեծն Հիքսթրաթի աշխատանքին արդիւնքն է, Սուրբ Հիւանդութեան (արդի իմաստով լուսնոստութեան) մասին դրուած Ն. Բ. 400ական թուականներուն:

4րդ դարու Յայն իմաստասէրներ արեւելիքի առնչութեամբ կարգ մը տեսութիւններ առաջադրեցին: Ըստ Արիստոտէլի, մեծագոյնը 4րդ դարու այս խումբի փիլիսոփաներուն, նիւթը չէր ստեղծուած չին երրորդական իմաստով: Այդ շրջանի կրօնական համագումներուն դէմ էր առաջադրել թէ նիւթը անստեղծելի և անխորտակելի է:

Յայն ժողովրդական կրօնքը յարաբերաբար նախնական վիճակի մը մէջ ըլլալով, քուրմերու և իմաստասէրներու միջև քիչ անգամ յարաբերութիւն կար: Իւրաքանչիւրը կը յառաջանար միւսէն անկախ: Դարուն իմաստասիրութիւնը իր մէջ ունէր կրօնական որչափ ականարկութիւններ, և կը զոհացնէր փիլիսոփայութեան ուսանողներու կրօնական ձգտումները: Այսպէս, թէև հեթանոս աշխարհին մէջ կրօնքի և գիտութեան միջև բացայայտ ընդհարում չկար, այսուամենայնիւ ժողովրդական կրօնքը շարունակեց յարատեօրէն ականահարուիլ իրապաշտ իմաստասիրութեան կողմէ: (*)

Ն. Բ. 60ական թուականներուն, խորհողներ կը արամաբանէին որ եթէ նիւթը անստեղծելի և անքանդելի է, ապա ուրիմն ամէն բան կը դործէ ճաշխանական նիւթին մէջ գոյութիւն ունեցող կանաններով: Անոնք հարց կու տային. «Ի՞նչ կը մնայ մարդուն»: Այս հարցումին Սոսյակեանները և Եպիկուրեանները իրենց տարբեր պատասխանները գտան, որոնք այդ շրջանի գիտական հետաքրքրութեան թուլացումին արտայայտութիւնները կը նկատուին:

Գիտութիւնը յառաջ բերած էր երկաթեայ, անջիղ, բռնակալ տիեզերք մը, որուն մէջ մարդ ինքզինք կաշկանդուած, բանտարկուած, նուաճուած կը զգար:

Գիտութիւնը առաջնորդած էր դէպի

էական տ'յն յառեհութիւնը, որ կը մթաղնէ հեռադայ շրջաններու մասնազութիւնը: Այս յառեհութեան դէմ հակադրեցութիւնն էր որ մղեց հազկան մեծ փոփոխութեանց, որոնց ընթացքին հին աշխարհը կործանեցաւ և ապաստան դառաւ Բրիտանէութեան մէջն: (*)

150-200 Յ. Բ. կալէն, իր «Մարդկային Մարմնի Մասերուն Գործածութեան Եւ Նշանակութեան» հրկին մէջ, մարդկային մարմնի գործարաններուն կազմութեան և անոնց պաշտօններու յարաբերութեան մէջ կատարելութիւն մը կը գտնէ ու Աստուծոյ զոյսութիւնը կը հետեցնէ իւրաքանչիւր գործարանին՝ մասնաւոր գերի մը համար մտադրուած ըլլալու իր համադրմէն: Ասիկա հաճոյ թաւալաւ Բրիտանէական տեսակէտին: Կալէնի մահէն հաջ, գիտութիւնը հազար տարիներու անգործութեան մը դատապարտուեցաւ:

Ժամանակի ընթացքին Արիստոտէլեան մասնազութեան տարրեր երեւան եկան և արական դարձան 13րդ դարու երկերուն մէջ, որոնց մեծագոյնը Թ. Աբուլինացիի «Բնականագիտութիւն Աստուծոյ արանութեան» գիրքն է:

Քաղաքացիական մէջ առնուած, Բրիտանէութիւն առաւել Արիստոտէլականութիւն աւելի՝ շատ բան կը բացատրեն քան այս երկութեն սրեւէ մէկը: Այսուհանդերձ, Արիստոտէլեան իմաստասիրութեան մէջ առկայ շատ մը խառնուրդներ տարբեր պիտի առաջնորդած ըլլային բացայայտ ընդհարման: Այսպէս էր օրինակ, Արիստոտէլեան հիմնական տեսակէտը նիւթին անքանդելիութեան և անստեղծելիութեան մասին, այն հետեւութեամբ թէ նոյնինքն տիեզերքը անստեղծ է և ան-ժամանակ:

Եթէ Արիստոտէլի բառերուն բուն իմաստը դէմ յանդիման բերուած ըլլար Աստուծոյ աշխարհի խօսքերուն, արդիւնքը եղած պիտի ըլլար շատ լուրջ ընդհարում մը: Սակայն իրականութեան մէջ այս հակադրութիւնը դժուար թէ կարելի ըլլար ընել: Արիստոտէլի թարգմանութիւնները և մեկնութիւնները ուղղակի Յունարէնէն չէին, այլ՝ Արաբ կամ Եբրայ-

(*) Charles Singer, «Historical Relations in Religion and Science», in J. Needham Ed. Science, Religion and Reality, p. 103.

(*) Անդ, էջ 106:

յեցի մեկնաբաններու միջնորդութեամբ եկածն: (*)

Արիստոտէլի մեկնաբաններէն ոմանք աշխարհի յաւիտենութիւնը հաստատեցին, իսկ ուրիշներ՝ աշխարհի ստեղծուած ըլլալը: Արիստոտէլի վարդապետութեան մեկնաբաններուն բանակոխը կրօնական և դատական տեսակէտներու ընդհարումի արդիւնքը կը թուի ըլլալ: Սակայն ընդհանրապէս տարբեր կարծիքներու բաղխումէն յառաջացած է:

13րդ և 16րդ դարերու միջև երկարող շրջանին, Հաւատաքննութիւնը (Inquisition) և Բարեկարգութիւնը (Reformation) վտանգաւոր նկատուած գիտական տեսակէտներ արգելադր և խափանող շարժումներ էին:

15րդ դարուն, Նիքոլա Գուզացի կարտինալը, ուսողութեան հետեւած եկեղեցական մը, իր երկերուն մէջ կը յանդի աշն եզրակացութեան՝ թէ փորձառութեան երկու կերպեր գոյութիւն ունին. «Արտաքին փորձառութիւն մը, ենթակայ՝ բնական օրէնքներու, որուն շուրջ կրնանք դատողութիւններ ընել, և ներքին փորձառութիւն մը, որ ոչ մէկ կապակցութիւն ունի նման օրէնքներու հետ և որ վեր է ու անդին դատողութիւնէն»:

Երկու երկեր երևան եկան 1543ին. Կոպեռնիկոսի «On the Revolution of the Celestial Orbs»-ը և Վեղալիոսի «Fabric of the Human Body»-ն, որոնք Արիստոտէլի բնագիտական և կալէնի կազմախօսական տեսութիւնները հարուածեցին: Եկեղեցին չը՝ դաւնեց Կոպեռնիկոսի և Վեղալիոսի տեսութիւնները, սակայն չարտօնեցաւ Արիստոտէլի և կալէնի վարկին հասած վնասէն:

17րդ դարը հարուստ է գիտնականներով և գիտական հնարքներով: Գիտութեան հանդէպ կրօնքի քննադատական կեցուածքը իր գագաթնակէտին հասած է կալիլէոյի դատաստանով, դատապարտութեամբ և գիտութիւնէ իր հրաժարումով (1633): (Նոյն թուականին Տէքարթ կը պատրաստուէր իր առաջին երկի հրատարակութեան՝ երբ լսեց Կալիլէոյի դատա-

պարտութեան մասին և յետագից իր ծրագրին դորձադարձութիւնը):

Կալիլէո իր դատապարտութիւնէն հաք ծնրագրեց և Քընդսենց թէ իր գիտական կեցուածքն ու գիտելը հերետիկոսութիւններ էին, խոտաղաւ տպաշխարհ և հրաժարիլ Եկեղեցւոյ դաւանանքին դէմ նկատուող մատուցներ ունենալէ: Նոյն շրջանին կը պատկանի Բէյլլըր, մաթեմատիկոս և միաթիք, ըստ որուն գիտութիւնը Արարիչին մեծութեան յայտնութիւնը հղաղ գործունէութիւն մըն է: Իր տատաղ գիտական երկերէն մէկը կը վերջանայ աղօթքով մը, որուն յատկանշական տողերէն են. «Տես, տառասակ հաւաւրտած եմ իմ կոչումիս վերաբերող երկ մը, օգնութեամբը աշնքան իմացական կարողութեան՝ որքան որ դուն շնորհած ես ինծի»:

Վերածնունդէն մինչև 18րդ դար, հաւատքը բանարկելով կրօնքի և գիտութեան ընդհարումը լուծելու ջանք մը կար: Անկէ հաք Տարսինի հղափառութեան տեսութիւնը, հոգեբանութեան և կազմախօսութեան յարաբերութիւնը, ուսողութեան նոր դրութիւններ, բնագիտութեան և տարրաբանութեան ճամբով եկած նորութիւններ անկենդան և կենդանի աշխարհի մասին նոր տեսութիւններ և տարակարգութիւններ մէջտեղ բերին:

ԿՐՕՆՔԻ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ԸՆԴՀԱՐՈՒՄԸ

ՀԻՄ

Գիտական տեսութիւններ ենթակայ եղած են ընդհարումներու, ինչպէս կրօնական դրութիւններ դուրի չեն եղած նոյն այդ կացութենէն: Հետեւաբար կան ընդհարումներու երեք վիճակներ. — Գիտութիւն և կրօնք, գիտութիւն և դիտութիւն, կրօնք և կրօնք: Միջավայրը դիտնալու, դայն կառավարելու և յողուտ իրեն դորձածելու մղումը մարդուն մէջ միշտ դոյութիւն ունեցած է և արտայայտուած՝ դանդան կերպերով: Մարդուն և իր միջավայրին յարաբերութիւնը երբ անապահովութեան ու անկայծութեան զգացում

(*) Անդ, էջ 115:

յառաջ կը բերէ մարդուն մէջ, ան կը փնտռէ միջոց մը կամ բնականօրէն՝ ձերբադատուելու համար անխորժ այդ վիճակէն: Կեանքին ու տիեզերքին փոփոխութեան ենթակայ ըլլալը կը կադմէ այս երկուքը վարող անփոփոխ միակ սկզբունքը: սակայն զոյ եղող կարգը խախտող որեւէ փոփոխութիւն անակնկալ և անբաղձալի անհանդարտութեան զգացումի մը պատճառ կ'ըլլայ: Մարդ կ'ուզէ գիտնալ չըջապատը և վստահ ըլլալ անոր օրէնքներուն՝ որոյէսլի կարենայ այսպիսով ապահովութեան դրացում մը վայելել:

Կրօնքի և դիտութեան ընդհարումը անհրաժեշտաբար ընդհարումն է մարդուն ներաշխարհին՝ երբ դէմ յանդիման կու գայ կեանքի և տիեզերքի մասին հակասական տեսութիւններու բացատրութիւններուն և կորակացութիւններուն, որոնցմէ մէկը կամ միւսը ընդունելով իրր ճշմարիտ՝ զոհացուցած՝ արտի ըլլայ իր հետաքրքրութիւնը, և ուսումնառած՝ մարդուն և իր չըջապատին միջեւ նուազագոյն պրկում և չփոթութիւն ունեցող յարաբերութիւն մը:

Կրօնքի և դիտութեան դարաւոր ու տակուին շարունակող բախումին կրնանք նայիլ իրր փաստ՝ թէ ճշմարտութեան ամբողջութիւնը դեռ ևս դադարէ է մարդուն համար: ամբողջութիւն մը՝ ուր կրօնք և դիտութիւն կարենան հաշտութեամբ ապրիլ: Հարցելու

Բնական և բարոյական երեւոյթներ տառապաճ ու խռովք կը պատճառեն մարդուն: Բնութեան երեւոյթներ (երկրաշարժ, չրհեղեղ, սով, հիւանդութիւն), և մարդկային — ընկերային երեւոյթներ (պատերազմ, դողութիւն, նախանձ) դոյութիւն ունին: «Ջարի Հարց» կ'ընդգրկէ այսպիսի երեւոյթներու դոյութեան պատճառներուն քննութիւնը: Անաստուածներու և անհաւատներու համար, կամ անոնց՝ որոնք տիեզերքի ու կեանքի մեքենական ընոյթին կը հաւատան, այս հարցը դոյութիւն չունի: Անոնք որոնք կը հաւատան Աստուծոյ դոյութեան, հարց կու տան Յորէն ի վեր: «Ինչո՞ւ չարիք դոյութիւն ունի: Եթէ Աստուած ամենախորող է, արդար է ու մարդկութիւնը կը սիրէ, ինչո՞ւ բարի մարդիկ ենթակայ կ'ըլլան տառապանքի, թշուառութեան, վիշտի, դառնութեան և անձկութեան: Ինչո՞ւ Աստուած չ'արդիւնք չարիքը»: Այս հետաքրքրութեանն ըզտող պատասխաններ անմիջական զոհացում և խա-

ղաղութիւն տուած են մարդկութեան ժամանակի ընթացքին, սակայն «Ջարի Հարց» առեղծուած մը ըլլալու հանգամանքին մէջ տակուին: Լուծումներ աւելի կը ծառայեն չարիքը դիմախալելու, տառապանքը արտփելու, ցաւը դարմանելու և անձկութիւնը մեղմացնելու, քան՝ այդ երեւոյթներու դոյութեան պատճառները լոյսի բերելու: Կրօնք և դիտութիւն զոհացուցիչ տեսական լուծում չունին այս հարցին առնչութեամբ, սակայն կան դործնական լուծումներ հաւատքի, կամքի, կրօնական համոզումներու, բժշկութեան և դիտական արուեստարանութեան միջոցներով: Հետեւաբար, տարրեր մակարդակներու վրայ և տարրեր կեցուածքով՝ նոյն արդիւնքին և դործնական լուծման կը հասնին կրօնք և դիտութիւն կարեւոր հարցի մը կալուածին մէջ:

Գիտութեան բնապաշտ և կրօնքի դերբնապաշտ կեցուածքը, ու այդ տեսակէտներու պատճառած ընդհարումը տեսական ուրիշ հարց մըն է: Գիտութիւնը կ'ընդունի իրական օրէնքներ, աշխարհ մը՝ ուր կարելի ըլլայ բացատրել ամէն երեւոյթ և քննութեան ենթարկել դանոնք, կանխադուշակել արդիւնքներ տուել որոշ պայմաններու առկայութեամբ: աւելին, աշխարհ մը՝ ուր կարելի ըլլայ պայմաններ դեկավարելով արդիւնքներ կանխորոշել: Գիտութեան համար միակ կարելի աշխարհը ա'յն է, ուր կարենանք երեւոյթները բացատրող պատճառներ գտնել և տալ: Կրօնքը, միւս կողմէ, կ'ընդունի բնական օրէնքներ վերանցնող դերբնականը: Կ'ընդունի անխառնալի և անբացատրելի տարրերու դոյութիւնը: Օրինակ, հրաշքներ թէ՛ կ'անկալէին և թէ՛ կ'ընդունուէին դերբնականի օրէնքներով: Սակայն բնապաշտներ կը մերժեն հրաշքերու ո'չ միայն դոյութիւնը՝ այլ նաեւ կարելիութիւնը, որովհետեւ բնական օրէնքներով չեն կրնար բացատրուիլ: Մարդիկ յաճախ աղօթած են անձրեւ ունենալու համար: Ինչպէ՞ս կարելի է այս ընել երր օղբերութեամբ: Դոյութեան մասին դիտենք: Նոյն ձեւով, ինչպէ՞ս կարելի է հիւանդներու առողջութեան համար աղօթել, երր մանրէներու դոյութեան մասին դիտենք: Այսպիսի պարադաներու աղօթել և միաժամանակ ընդունիլ դիտութեան ծանօթութիւնները իմացական պարկեշտութեամբ դժուար է: Սակայն ինչ ալ ըլլայ այս դժուարութեան լուծումը, անհոգօրէն դանց չենք կրնար առնել այս հարցը:

Գիտնականներու հետաքրքրութեան և աշխատանքին առարկայ եղած է տիեզերքի ծագումն ու վախճանը: Նոյն այդ հարցը կրօնքի զլխաւոր մտահոգութիւններէն մին դարձած է: Արդի բնագիտութեան ներադարձութեան օրէնքին համաձայն, տիեզերքի մէջ անօդաւորածելի ուժի և օդատարածելի ուժի համեմատութիւնը կը բարձրանայ, հետեւաբար տիեզերքի բարեխառնութիւնը միակերպ վիճակի մը պիտի յանդի և օդատարածելի ուժ պիտի չմնայ: Այս վիճակին իրր հետեւած բնագիտական և քիմիական դործողութիւնները պիտի դադրին և նոյնինքն կեանքը պիտի դադրի: Ըստ խորհողներու, եթէ տիեզերքը վերջ մը ունի, սկիզբ մը ունեցած ըլլալու է. եթէ տիեզերքը սկիզբ մը ունեցած է, անհրաժեշտաբար դերադոյն և սկզբնական շարժիչ ուժ մը, ստեղծող մը գոյութիւն ունի: Աստուծոյ գոյութիւնը փաստող միջնադարեան տիեզերաբանական փաստարկութեան համաձայն, «քանի որ շարժում գոյութիւն ունի, Առաջին Շարժիչ մը պէտք է ընդունի»: Այսպէս, կը տեսնենք թէ իրր արդիւնք՝ բնագիտութիւնը կու տայ մեզի ինչ որ աստուածարանութիւնը ընծայած է: Անշուշտ այս չի նշանակեր թէ երկու բացատրութիւնները նոյն ստորոգելիներով կ'որակեն նախաշարժ այդ ուժը:

Տարուիին եղափոխութեան տեսութիւնը եթէ ընդունինք այնպէս ինչպէս որ կայ, առանց քննարկութեան, անհրաժեշտաբար ընդունած կ'ըլլանք կեանքի մեքենական բնոյթ մը. միաժամանակ ընդունած կ'ըլլանք նաեւ թէ կեանքը կարելի է հասկնալ այն ատեն՝ երբ կարենանք բացատրել նոյն այդ կեանքի բնագիտական և քիմիական դործողութիւնները: Գիտնականներ փորձած են կեանք յառաջ բերել տարրալուծարանի փորձանօթներու մէջ, հիմ ունենալով կենդանի աշխարհի բնագիտական և քիմիական գործողութիւններու օրէնքները, և օդատարածելով այդ օրէնքներուն մասին իրենց ունեցած ծանօթութիւնները: Սակայն այդպիսի ըզմանք մը կարելի չէ եղած զոհացնել, ո'չ ալ այդպիսի փորձ մը՝ յաջողութեամբ պսակել: Տակաւին դադարիք մըն է հոսութիւնը այն սարբին՝ որ միւս բոլոր համահաւաք տարրերուն բաղադրութեան կեանք

կու տայ, ու զայն կ'օժտէ անելու, բաղմանալու, փոխարկութեան և միջավայրին յարմարելու յատկանիւնքով ու յատկութիւններով: Տարուիին յարմարագոյնի ընտրութեան տեսութիւնը կենդանի աշխարհին մեքենական կարգ մը կը վերադրէ: Արդի ժառանգականութեան օրէնքները չեն պաշտպաներ այս տեսակէտը: Ըստ կարգ մը գիտնականներու, եղափոխութիւնը մեքենական չէ, այլ՝ ստեղծագործ, այսինքն եղափոխութիւնը ծրագրուած է: Ծննդական սկզբնական տարրերու մէջ յառաջ եկած փոփոխութիւններ «տեսակներու միջեւ տարբերութիւններ կը յառաջացնեն, ու այդ փոփոխութիւնները որոշիչ աղբակներ են «տեսակի մը գոյատեւումին: Այս փոփոխութիւնները, ըստ կարգ մը գիտնականներու, ծրագրուած են, հետեւաբար եղափոխութիւնը ծրագրուած է, և այս երեւոյթը կը պահանջէ Ծրագրող մը: Ըստ Թ. Ադուինայի, «քանի որ իրեր և բաներ ծրագրի գոյութիւնը ցոյց կու տան, պէտք է ընդունիլ ծրագրող իմացականութիւն մը»: Կեանքի գոյութիւնը բացատրող վախճանաբանական տեսակէտին բաժնեկից կ'ըլլան գիտութիւն և կրօնք, տարրեր դարբնու պատկանող մտածողներու աշխատանքին իրր հետեւանք:

Բանականութեան և հաւատքի յարաբերութիւնը վերլուծումի ենթակայ եղած է կրօնքի և գիտութեան ընդհարումի պատմութեան մէջ: Տասնմէկերորդ դարու վէճերէն է հաւատքի կամ բանականութեան դերադասութիւնը: Աստուծոյ գոյութիւնը ընդունելու իրր միջոց: Ապէլլաոի տեսակէտին համաձայն, կոսկածը կ'առաջնորդէ հարցումներու և միայն հարցնելով ճշմարիտը կը դտնենք: Բանականութիւնը միջոցն է հասնելու ճշմարիտի հաւատքին: Անբացատրելիին և անիմանալիին դիմաց երբ անօղնական կը զլանք, անհրաժեշտ չէ հաւատքի դիմել և տնտեսել բանականութիւնը: Սակայն բանականութիւնն ալ իրր մէկ մասը մարդուն՝ անօղնական է երբեմն. ըստ Այնըթայնի, «երբ անծանօթի սեմինք, կը դտնուինք Աստուծոյ նախասահմանին առջեւ»:

Երեւոյթներ բացատրել կը նշանակէ նախ հաւատալ այդ երեւոյթներու գոյու-

թեան, Գիտութեան փորձը՝ քննելու և բացատրելու երեւոյթներ, կը նախենթադրէ գիտութեան հաւատքը այդ երեւոյթներու դոյութեան հանդէպ: Մարդիկ դիտական տեսութեանց կը հաւատան առանց անոնցմէ իւրաքանչիւրը կամ որեւէ մէկը անձամբ քննած ըլլալու, ինչպէս կը հաւատան յայտնութեան ճամբով մարդկութեան ընծայուած ճշմարտութեանց: Փորձառութիւններ դոյութիւն ունին տարբեր մակարդակներու վրայ: Զգացական և բարոյական փորձառութիւններ այնքան իրական են, որքան լմացական փորձառութիւններ: Հաւատքի ճամբով ընդունուած ճշմարտութիւններ այնքան իրական են, որքան բանականութեան ճամբով ընդունուած իրողութիւններ: Գիտական հարցերու պարադային Աստուածաշունչէն մէջբերումներ կատարելու խնդիրն առնչութեամբ Թուքանիի Մեծ Դքսուհիին ուղղուած նամակի մը մէջ կալիլէօ կը գրէ. «Բնութիւնը անողոքելի է և անփոփոխ. ան ո՛չ մէկ պարադայի օրինադանց կը դառնայ իրեն սլարտադրուած օրէնքներու հանդէպ, և զործելու իր խըրթին պատճառներուն ու մեթոտներուն մարդոց կողմէ անհասկնալի մնալը ո՛չ մէկ տարբերութիւն կ'ընէ իրեն համար: Այդ իսկ պատճառաւ, այնպէս կը թուի թէ ոչինչ ֆիզիքական, որ մեր առջեւ կը դրուի զգացողութեան-փորձառութեան կողմէ, կամ որ կը փաստուի անհրաժեշտ ցուցարկութիւններով, պէտք է դատաստանի բերուի՝ վկայ ունենալով Աստուածաշնչական մէջբերուած սլարբերութիւններ, որոնք կրնան տարբեր նշանակութիւն ունենալ իրենց բաներուն ետին»:

ԿՐՕՆՔԻ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ՅԱՐԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Գիտութիւնը մարդկային յառաջդիմութեան և ճշմարտութեան ի խնդիր փնտռութիւն է: Սակայն գիտութիւնը կը սպառնայ մարդկութեան, որովհետեւ դիտական ծանօթութեանց մարմինը առանց ոգիի կիրարկել կը փորձեն մարդիկ: Ինչպէս ըսուած է. «Կը փորձենք գիտութեան դիակը գնել»: Գիտութիւնը չէ որ կ'որոշէ ընկերութեան մը արժէքները, թէեւ կ'աղդուի այդ արժէքներէն և կ'աղդէ անոնց վրայ: Գիտու-

թիւնը չի կրնար որոշել թէ իր Զանգերուն արդիւնք՝ հիւլէական ուժի սկզբունքները ինչպէ՞ս պիտի դործածուին: Գիտութիւնը, թէեւ օգտակար՝ բերքերու յաւելման, չի կրնար որոշել թէ երկրաշուշնի կարգ մը մասերու առատ բերքին մնացորդը ինչպէ՞ս պիտի դործածուի, երբ ուրիշ մասերու մէջ խիտ բնակչութեան և տեղական բերքերուն համեմատութիւնը մարդկային ողորմելի վիճակ մը յառաջ կը բերէ: Գիտութիւնը ղէնքեր կրնայ Հնարել, սակայն մարդկային կեանքի նուիրականութեան հանդէպ դրական կեցուածք չի կրնար պարտադրել: Գիտութիւնը հաղորդակցութեան միջոցները կրնայ դարգացնել, սակայն մեքենավարներու և օդանաւորողներու վարուելակերպը չի կրնար որոշել: Գիտութիւնը կրնայ մեքենաներ Հնարել մարդկային արագութիւնն ու ճշգրտութիւնը վերադանցող, սակայն անոնց հետեւանք եղող անզործութեան երեւոյթով չի մտահոգուիր: Գիտութեան յառաջդիմութեամբ մարդկութեան տրուած միջոցներու գործածութեան ձեւը կը պատկանի գիտութեանէ դուրս կալուածի մը — արժէքներու, հաւատքի, համոզումներու կալուածին: Բարոյականի դադափարը, լաւ-դէշի, ճիշդ-սխալի, չար-բարիի յղացքները վարուելակերպի չափանիշեր կը պարունակեն, կրօնական և հոգեկան արժէքներու տարբեր: Մարդկային կարողութիւններու, մարդկային բանականութեան, իմաստութեան, երեւակայութեան, հաւատքի ու մտատեսութեան միջոցաւ ներկայիս դոյութիւն ունեցող ճշմարտութիւններու, Հնարքներու, դիւտերու, տեսութեանց, սկզբունքներու գործածութեան բնոյթն ու մեթոտը կրօնական և հոգեկան արժէքներու կնիքը կը կրեն:

Գիտութեան յառաջդիմութիւնը չի նուազեցներ կրօնքի անհրաժեշտութիւնը՝ իբր աղբիւր մարդկային արժէքներու, թէեւ կը սլահանջէ բարեւըջում այդ անհրաժեշտութեան արտայայտութեան մէջ: Գիտութիւնը կ'ըսէ թէ ինչ կ'ըլլայ, կրօնքը՝ թէ ինչ պարտի՝ ըլլալ. այսինքն, կրօնքը կ'արժեւորէ պատահար մը, մինչ գիտութիւնը կը նշմարէ, կ'որակէ և կը բացատրէ զայն: Միւս կողմէ կրօնքներու դոյութիւնը, մարդկութեան դրական կեցուածքը կրօնա-

կան համոզումներու հանդէպ չեն կրնար կասեցնել զիտութեան յառաջդիմութիւնը երկրագործողին անդին՝ միջոցին քննութեան ի խնդիր տարուած աշխատանքներուն մէջ, ինչպէս որ չեն կրնար կասեցնել նոյն այդ զիտութեան՝ երկրագործողի վրայ մարդկային անձնականութեան ու մտքի բնոյթին և սպառնի ու դործելակերպի ծալքերուն իրականացելու փորձերը:

Եթէ մարդուն համար կարելի է դտնել և զիտնալ վերջնական ու դերադոյն ճշմարտութիւնը, ապա միայն կրօնքի և գիտութեան համադրածակցութեամբ այդ կարելիութիւնը կ'իրագործուի: Մարդկութիւնը չի կրնար դադրիլ փնտռելէ և չի կրնար դադրիլ արժեւորելէ անցեալէն հրամցուած կրօնական և զիտական ճշմարտութիւններ: Սակայն թէ՛ կրօնքի և թէ՛ գիտութեան փնտռուողը կ'անցնի մարդկային ընկերութիւնը, մէկ կողմէ հասնելով անկենդան աշխարհին և տիեզերքին, միւս կողմէ՝ ձգտելով դերբնականին: Արդի կեանքին մէջ, ուր զիտութիւնը կը թուի տիրապետել, կրօնքի անհրաժեշտութիւնը, մանաւանդ արժէքներու և մարդկային (անհատական և հաւաքական) փոխ-յարաբերութիւններու կալուածին մէջ, հրամայական է:

Ինչպէս Ֆրանսիս Պէյքըն ըսած է. «Բիւժ Երմաստասիւրութիւն մարդկային միտքը կը հակէ դէպի անաստուածութիւն. խորացում մը իմաստասիրութեան մէջ՝ զայն կը տանի կրօնքին»: Նոյնն է պարագան գիտութեան, երբ զիտական ծանօթութիւններ կը զատենք զիտութեան դանդուածէն, և երբ մանաւանդ կ'անջատենք այդ ծանօթութիւնները զիտական ոգիէն ու կ'ընդունինք զիտութեան բեկորները իբր րացարձակ ճշմարտութիւն, կարծեցեալ առարկայական կեցւածքով մը: Գիտութիւնը դոյութիւն ունի՝ մարդկային ընկերութեան պարունակին մէջ. իր դոյութիւնը կ'առնէ մարդկային կարողութիւններէն և կը կիրարկուի մարդկութեան կողմէ՝ մարդկութեան համար: Այդ նոյն մարդկային ընկերութեան բաղկացուցիչ մէկ մասը կը կազմէ կրօնը իբր դաւանութիւն և վարդապետութիւն, իբր հաւատք կամ անհատական փորձառութիւն, իբր վարք կամ վարունելակերպ: Հանճարեղ

զիտականներ և կրօնականներ, զիտութեան համեստ ուսանողներ և հասարակ հաւատացեալներ կը բաժնեն հիացումի ա'յն զլացումը, որ կ'արթննայ և կը զրաւէ անոնց միտքն ու հոգին՝ ի տես կեանքի և բնութեան օրէնքներուն մէջ առկայ ներդաշնակութեան: Մարդուն միտքը առաւել կամ նուազ չափով կը զբաղի և կը խռովի՝ երբ հոգին զիմագրաւէ անբացատրելին և անխմանալին: Տարբալուծարանի մը մէջ խիտնջի մը քննութիւնը, փոքր այդ մարմնին մէջ դտնուած ծալքերը, դեղձերը, կենսաբնադիտական ու կենսատարբարանական դործողութիւնները և դոյատեւումի ուժը՝ կենսաբանութեան ուսանողին համար կրնան կրօնական փորձառութիւն մը ըլլալ, զիտական փորձառութեան զուգահեռ:

Ապրող ըջիշներու էական բաղկացուցիչներն են սպիտները. դանոնք կազմող տարրերն են բնածուխը, ջրածինը, բորականը, թթուածինն ու ծծումբը: Տիեզերքի մէջ զտնուող քիմիական տարրերէն հինգը ջով ջովի եկած են որոշ համեմատութիւններով: Ուսողութեան հաւանականութեան օրէնքները հիմ ունենալով, գիտութիւնը կ'ըսէ թէ այսպիսի երեւոյթի մը գոյութեան հաւանականութիւնը տասի-հարիւրվաթոսներորդ կարողութեան դէմ մէկ է, և միլիոնաւոր սարիններու կը կարօտի նման համեմատութիւններով այդ տարրերուն իրարու ջով զալը և մասնաւոր նախատիպով մը միանալը: Աւելին. կենսապարզեւ սպիտի միացման նախատիպը, հակադրուած միւս բոլոր նախատիպերուն, տասի քառասունութերորդ կարողութեան դէմ մէկ հաւանականութիւն ունի դոյութիւն առնելու: Այս բոլորին զիմաց, մարդ կրնայ մտածել. «Միայն անսահման Միտքը, միայն Աստուած կրնար զիտնալ այս և կեանք ստեղծել»: Կրնայ ըսել. «Ձեմ զիտեր ինչպէ՞ս այս սպտահեցաւ»: Կամ՝ «Բնական օրէնքներով տակաւին կրնանք բացատրել»: Առաջին կէցուածքը գոյ եղող երեւոյթներ յացատրելով այդ երեւոյթներու ծագման առնչութեամբ հաւատք մը կ'ընդգրկէ: Երկրորդը՝ թուլամորթ ուղեղներու ապացոյց է, երբ միտքը անգիտութեան հաւտուած է ու չի փնտռեր: Երրորդ կէցուածքը տիեզերքին և կեանքին բացատրելի բնոյթ

կը վերադրէ, անտեսելով նոյն այդ բացատրութեան ընթացքին երեւան եկած և զայիք դժուարութիւններ: Ժամանակը միայն կրնայ վկան ըլլալ թէ մարդկութիւնը բանականութեամբ պիտի կարենա՞յ դժացուցիչ լուծում մը դտնել զինչո՞ւ կեանք դոյութիւն ունի» հարցումին:

Տակաւին կայ յաւիտենութեան, անմահութեան դադալիսրը: Կրօնական իմաստով, մարդուն հոգին (անհատականը) կ'ասլրի մարմնի տարրալուծումէն ետք: Կեանքի մեքենական բնոյթին հաւատացողներ սրտի վերջին տրոփին մէջ, մարմնին հետ հոգիին ալ մահաւժիռը կը տեսնեն: Սակայն այս խումբին մէջ կան անհատներ, որոնք կը տրտմին որ իրենց հաւատքը այսպիսի կեցածք մը կը պարտադրէ իրենց: Ուրիշներ երկերու, սերունդ ասպնոյելու, բարի կամ չար դործերով նշանաւոր ըլլալու մէջ կը տեսնեն անմահութիւնը. անշուշտ այլասերած անմահութիւն մըն է այս կրօնական իմաստով:

Ինչ ալ ըլլան տուեալ ժամանակի և միջավայրի մը մէջ մարդուն հաւատքն ու գի-

տական հմտութիւնը, միակ կարելի կեցածքը հարցաքննելն է հաւատքը, ո'չ քան դելու, այլ՝ վերակառուցանելու նպատակով, հարցաքննելն է զիտական հմտութիւններն ու ծանօթութիւնները, ո'չ տըրտմելու և՛ պարզասլէս հերքելու, այլ՝ նոր թափով մը ընդլայնելու գիտական հորիզոնը: Սակայն այդ կեցուածքին անջատելի մէկ մասն է մարդկային դանադան միջոցներով մեր զտածները կարելի ներդաշնակութեամբ իրարու քով բերելու փորձը:

Կրօնքին կարելի է մօտենալ դիտակա՞նց կեցուածքով, և զիտութեան կարելի է մօտենալ կրօնական համոզումներով և հոգեկան արժէքներու չափանիշերով: Մասնակի ուսումնասիրութիւն և մակերեսային արժեւորում՝ կ'առաջնորդեն շփոթութեան: Հմտութիւն և զիտութիւն ունենալ այնքան կարեւոր են, որքան այդ հմտութիւնն ու զիտութիւնը կ'իրարկելու կերպեր որոշելը: Քսաներորդ դարը տակաւին կրնայ վկան ըլլալ կրօնքի և զիտութեան դարաւոր ընդհարումի լուծման, կրօնքի և զիտութեան համադորձակցութեան ոգին ասպնոյելով:

Ն. ԵԱՂԷԱՆ

ԼԵԶՈՒԱՐԱՆԱԿԱՆ

Հրաշեայ Աճառեան

և

Լեզուաբանական Անդրադարձներ

Գիտական աշխարհը ի Հայաստան և ի սփիւռոս աշխարհի մեծ հանդիսութեամբ կը տօնախմբէ նշանաւոր գիտնական ու Լեզուաբան Հրաշեայ Աճառեանին ծննդեան 120-ամեակը:

Յայտնենք որ մեր նպատակէն դուրս է անդրադառնալ այս խոշոր Լեզուաբանին գիտական ստեղծագործութեանց ու արժանեաց մասին: Անոր գիտական լայնածաւալ ու հարուստ գործունէութիւնը կարելի նոյնիսկ չէ ամփոփել այս խիստ սահմանափակ տողերուն մէջ: Հնարաւորութեան սահմաններուն մէջ սակայն մենք կը փորձենք ցոյց տալ Աճառեանը հրեւ մեղուաջան գիտնական, ինչպէս նաև հրեւ անշեղ սկզբունքով ու խորունկ համոզումով անհատականութիւն:

Գիտական մամուլը առատօրէն ու հանգամանօրէն անդրադարձած է անոր մատուցած քիւրաւոր ծառայութեանց՝ հայագիտական ու Լեզուաբանական մարզերէն ներս: Անկեղծօրէն պէտք է խոստովանիլ որ հայրենիքի մեր գիտնականները և լայն մտաւորականութիւնը կատարած են արդար գնահատումը անոր վաստակին ու ներդրումին: Մեծավաստակ հայագէտին կը պատկանին հարիւրաւոր մեծ ու փոքր աշխատութիւններ ու յօդուածներ, որոնց մէջ յարգելի գիտնականը անդրադարձած է մեր Լեզուի բոլոր հարցերուն անխտիր: Այսպէս, անոր աշխատածիրն ընդգրկած է հայ բարբառագիտութիւնը, հայերէնի պատմութիւնը, պատմահամեմատական քերականութիւնը, բառարանագրութիւնը, ստուգաբանութիւնը, տեսական Լեզուաբանութիւնը ևայլն: Բաւական է նշել որ մեծ երախտաւորին զրիշին կը պատկանի «Արմատական Բառարան»-ը, որ իր տեսակին մէջ եզակի աշխատասիրութիւն մըն է, յիշուի գլուխ գործոց մը, բաղկացած եօթը պատկառելի հատորներէ, և որուն մասին Փրանսացի ականաւոր Լեզուաբան ու հնդեւրոպագէտ Անթուան Մէյյէ ըսած է. «Ոչ մէկ երկիր, ոչ մէկ ժամանակ, ոչ մէկ Լեզուաբան տարեալ աշխատութիւն չէ արտադրած»:

Աճառեանի ապրած ժամանակաշրջանը եղած է քաղաքական անհանդարտ, անորոշ, երկիւղալի ու վերիվայրումներով լի շրջան մը: Հակառակ այն երևոյթին որ Աճառեան հեռու էր քաղաքականութենէ և քաղաքական որևէ հոսանքի կամ ուղղութեան պատկանելէ, այնուամենայնիւ, անհատի պաշտամունքի ահելի տարիներուն, կրած է զրկանքներ ու դասուած կասկածելիներուն շարքին:

Գիտութեան այս հեզ ու նուիրեալ մշակը, որուն ուշադրութեան մշտական կեդրոնը եղած են գիտութիւնն ու կաճառը, յաճախ չէ հասկցուած ու ի հարկին չէ գնահատուած:

Աճառեանի կեանքի պատմութեան, և մանաւանդ իր քնաւորութեան տարօրինակութեանց, առաւել կամ նուազ չափով, ծանօթ ենք հեղինակի « Կեանքիս Յուշերից » գիրքէն և Գառնիկ Ստեփանեանի « Աճառեանի Հետ » յուշագրութենէն: Աճառեանի նկարագրի մասնայատուկ գիծերէն եղած են աշխատունակութիւնը, անկոտրում կամքը և անշեղ սկզբունքայնութիւնը:

Աճառեանի պողպատեայ կամքը և մեղուաջան աշխատասիրութիւնը սկսած են դրսևորուել ու ի յայտ գալ դեռևս վաղ մանկութենէն երբ ինքզինքը նուիրած է անյազ ընթերցանութեան ու քառահաւաքի: Շնորհիւ իր այս գեղեցիկ գիծերուն ու ընտիր յատկութիւններուն, մենք այսօր ունինք հարուստ ու անկաւտեղի ժառանգութիւն մը, որ անտարակոյս պատիւ կը բերէ մեր ազգին ու մըշակոյթին:

Աշխատասիրութիւնը Աճառեանի նշանաբանը եղած է: Մէկ աչքով (տառապած է կիսակուրութենէ) Աճառեանը ընթերցած է մեր ողջ մատենագրութիւնը և քաղած բառեր մեր կոյս ու անծայրածիր գրականութենէն: Ինչպիսի՜ հոգեկան արիութիւն, անձնուիրութիւն և անսահման սէր կը պահանջեն այդպիսի ուղևորութիւն մը կատարելու հին ու նոր գրութեանց ընդմէջէն: Աճառեան ևս Փրանսացի մեծ գրող Պալգաքի նման կրնայ բացազանչել. « Իմ հաճոյքներս եղած են միշտ իմացական վայելքներ »:

Աճառեանի քնաւորութեան մասնայատուկ այս գիծը՝ աշխատասիրութիւնը, իր մէջ կոփած է մարդը, նկարագիրը, լուրջ գիտնականը և նուիրեալ մշակը: Աճառեան հեռու մնացած է ժամավաճառութենէ և անտեղի ու անհարկի հաւաքոյթներէ ու խօսակցութիւններէ: Աշխատած է անդուլօրէն, անձանձորոյթ կերպով՝ ժամացոյցի ճշգրտութեամբ, առանց վհատելու, ընկրկելու, զանգատելու կամ դժգոհելու: Երբեք չէ զբաղուած աօրեայ մանրութներով ու տաղտուկ պատճառող հաշիւներով: Աճառեան ինքզինք վեր դասած է բոլոր սին ու պատիր հանդիսութիւններէ: Մանկութենէ քաջ գիտակցելով որ գիտնականի մը կեանքը լի է պրպտումով, ընթերցումով ու արտադրութեամբ, ըստ այդմ ալ դասաւորած է իր կեանքը ու ըստ պատշաճի ապրած՝ միշտ անսալով մեծ գրողի՝ Կէօթէի ճշմարիտ խօսքին, որ կ'ըսէ. « Գիտունը չի կրնար չսորվիլ. ան միշտ ուսանող է »: Այսպիսով, Աճառեանի աշխատասիրութիւնը չէ ճանչցած յոգնութիւն, դադար ու սպառում: Կտրականապէս ու որոշապէս մերժած է հանգիստ կեանք ու արծակուրդ: Ի միջի այլոց, վերջինս նկատած է ժամանակի վատնում:

Աճառեան եղած է նաև անշեղ սկզբունքի տէր գիտնական: Մեծ հաւատք ընծայած է իր ուսուցչապետերու (ընդ որում Հիւաշմանի և Մէյէին) ընդգրծած ուղղութեանց ու անոնց դասախօսած նիւթերու ճշգրտութեան, վաւերականութեան ու գիտականութեան: Իր կենսափորձով ու համոզումով ձեռք ձգած լեզուաբանական դրոյթները և սկզբունքները չէ զիջած այլ ուղղութեանց՝ գիտուններուն և մանաւանդ քաղաքական առաջնորդներուն հաճոյ երևալու

համար: Աճառեան, իր գիտական յայտնաբերութեանց մէջ անգիջող էր, վասնզի քաջ գիտէր որ կանգնած էր ամուր գետնի վրայ և թէ՛ ճշմարտութիւնը իր կողմն էր: Տեղին է մտաբերել Մուրացանին խօսքը թէ՛ «պէտք է խօսել ապացոյցների և ոչ թէ ենթադրութիւնների վրայ հիմնուած»:

Անձի պաշտամունքի այսպէս կոչուած «երանելի ու երջանիկ» օրերուն, երբ ամենուրեք շեփորահարումը և զովերգումը կը կատարուէր Մեծին, իսկ լեզուաբանութեան մէջ՝ վրացի հնագէտ, արեւելագէտ ու գիտնական Նիկողայոս Մառի (1864-1934) լեզուաբանական նորելուկ տեսութեանց, և ամէն նորափետուր գիտնական մեծ փութկոտութեամբ կը յարէր Մառի «նոր Ուսմունք»-ին, Աճառեան, իբրև լուրջ, ծանրակշիռ ու ծանրախոհ գիտնական, կը հակադրուէր Մառին և հնդկերկրաբանութիւնը պաշտպանելու յանգանքով կը մեղադրուէր ու կը վտարուէր երևանի Պետական Համալսարանէն: Ուղիղ մէկ տարի համալսարանէն հեռացուած պահուելէ ետք միայն կը վերականգնուի Աճառեանի դասախօսի հանգամանքը՝ 1939 թուականի դեկտեմբերի վերջերուն:

Իսկ ի՞նչ էր Մառի տեսութիւնը որ գիրկընդբաց կ'ընդունուէր շատերու կողմէ և կը մերժուէր Աճառեանի և այլ սակաւաթիւ լեզուաբաններու կողմէ: Նախքան Մառի ուսմունքին անցնիլը, համառօտակի նշենք Մառի մասնագիտութեան և գործունէութեան մասին:

Նիկողայոս Մառը, հայրը Շոտլանտացի, մայրը Վրացուհի, ծնած է Քուծա-յիս, Վրաստան: Իբրև հայագէտ, զբաղած է Վարդան Այգեկցիի առակներով և անդրադարձած է հայոց լեզուի ծագման ակունքներով: Մեծապէս նպաստած է հայ մշակոյթին՝ պեղելով հին ամրոցները Արագածի լանջերուն, ապա և Դուլինի միջնաբերդը, Գառնիի հեթանոսական տաճարը, Անիի աւերակները, Վանի ուրարտական սեպագիր արձանագրութիւնները ևն:

Բացի հնագիտութենէ ու արեւելագիտութենէ, Մառը զբաղուած է նաև լեզուաբանութեամբ: Իբրև լեզուաբան, Մառը հանդէս եկած է իր նորագիւտ յաբեթական տեսութեամբ որ ծանօթ է իբրև «Լեզուի նոր Ուսմունք»: Այս ուսմունքը գերիշխեց աւելի քան երկու տասնամեակ՝ 1920-էն մինչև 1940-ական թուականներու վերջերը: Խորհրդային լեզուաբանութիւնը ամենուրեք ողողուած էր ու յագեցած իր ուսմունքով ու տեսակէտներով: Որոշ թիւով լեզուաբաններ, տեղական անհանդուրժելի պայմաններէն թելադրուած ու խիստ կենսապայմաններէն բռնադատուած որդեգրեցին Մառի ուսմունքը և ընթացան անոր ընդգծած սխալ ուղիէն: Գիտական մտածողութիւնը, յակամայից կլանուած ու յափշտակուած ըլլալով Մառեան միակողմանի տեսութեամբ, իր մտածողութեան, քննութեան ու վերլուծութեան կարելիութիւնները սահմանափակելով, անգոր դարձած էր՝ տեսնելու և գնահատելու նախամառեան լեզուաբանութեան նուաճումներն ու մեծամեծ յաջողութիւնները:

Մառի «նոր Ուսմունք»-ը նշանաւոր էր տեսական հիմնական սխալներով: Մառը նախ ուսումնասիրեց փոքրասիական և կովկասեան լեզուները: Պատմահա-

մեմատական լեզուաբանութեան ընծեռած հնարաւորութեանց համաձայն կը փափաքէր ճշդել կովկասեան լեզուներու ցեղակցութիւնը, երբ զգալիօրէն հեռացաւ հնդերոպաբանութենէն և կտրականապէս մերժեց ընդունիլ լեզուներու ցեղակցութեան տեսութիւնը: Անոր փոխարէն, Մառը յայտնաբերեց նոր տեսութիւններ լեզուներու ծագման ու զարգացման: Այս տեսութեանց մէջ Մառը յառաջ տարաւ այն կարծիքը իբրեւ թէ լեզուներու միջև գոյութիւն ունեցող ընդհանրութիւնները հետևանք են հաճայն լեզուներու միատեսակ ու միանուագ յառաջացման, նոյնանման տարրերու բաղկացման և ոչ թէ անպայման անոնց ցեղակցութեան: Այստեղ է որ հանդէս եկաւ լեզուներու իր քառատարր տեսութիւնը՝ Սալ (Սարմատցի), Պեր (Իպեր), Իօն (Իօնիացի) և Ռօշ (էտրուսկ): Բացարձակապէս գիտական արժէք չներկայացնող այս անհեթեթութիւնը, որ խորքին մէջ կը ներկայացնէր ճիշդէր յառաջացած հնչիւնակապակցութիւնները, և որոնց հիման վրայ իբրեւ թէ գոյացած էր լեզուներու քառագանձը, ունեցաւ իր անմիջական հետևորդները:

Մառը՝ յաբեթականութեան հիմնադիրը, յաբեթական (Յաբեթ և Սեմ նոյն որդիք էին, ըստ Հին Կտակարանի) համարեց Քարթուէլական լեզուները, ինչպէս օրինակ՝ վրացերէնը, օսերէնը, մենկրելերէնը: Ապա ընդգրկեց արխագատորդեան ու տաղստանեան լեզուները, ինչպէս նաև պելասկերէնը, էտրուսկերէնը և պասկերէնը: Քարթուէլական լեզուները որոշ ազգակցութիւն ու աղեր ունէին մանաւանդ բառերով և բառակազմութեան տիպարներով սեմական լեզուներուն հետ: Յաբեթական տարրի ներկայութիւնը հայոց լեզուի մէջ պատճառեղաւ որ Մառը հայերէնը համարէ վրացերէնին մօտ լեզու:

Յաբեթական լեզուաբանութիւնը իր լեզուի դասակարգայնութեամբ, որ կը նշանակէր թէ իւրաքանչիւր դասակարգ ունէր իր լեզուն (այսպիսով, զբրաբար կը դառնար պալատական խաւի և հայ հոգևորականութեան առանձնաշնորհեալ լեզու, իսկ ենթաբարբառները կամ բարբառները՝ ռամկաց լեզու), լեզուի զարգացման պայթիւններու տեսութեամբ, որ կը նշանակէր թէ լեզուի մէջ փոփոխութիւնները տեղի կ'ունենային յանկարծական ուսիւններով, թրոհիչքներով ու արագօրէն, փոխանակ աստիճանական ու դանդաղ փոփոխութեանց, և ընդհանրապէս իր նոր Ուսմունքով վերջնականապէս ջախջախուեցաւ ու մերժուեցաւ 1950 թուականի լեզուաբանական ընդարձակ բանավեճի ժամանակ: Նիցշէն շատ գեղեցիկ կերպով ըսած է. «Ինչ որ փուլ պիտի գայ, պէտք է քանդել»: Մառի անհիմն տեսութիւնը արդէն իսկ փուլ պիտի գար ու քանդուէր, որովհետև բննադատութեան շէր դիմանար:

Լեզուաբանութեան մէջ այս հակագիտական ու հակապատմական տեսութիւնը պատճառ եղաւ որ լեզուաբանութիւնը տարիներով տեղքայլէ և թոյլ տայ այնպիսի հրատարակութիւններ, որ զանաւելի շփոթութիւն յառաջացնելու քան լուսաբանելու և պարզելու լեզուաբաններուն միտքերը:

Աճառեան ի սկզբանէ անսասան ու աներեր մնաց իր տեսութեանց վրայ:

Աճառեանի աքիլլէսեան զարշապարը՝ համալսարանին հանդէպ իր ունեցած սէրն էր: Փոքրոգիները նշտրակի մահացու հարուածը տուած էին ազնիւ գիտնականի խոցելի կողմին ու զրկած զինք ուսուցանելու քաղցր պարտականութենէն ու վսեմ հաճոյքէն: Պալգաք կ'ըսէ. «Լիլիբուտեան հոգիներու տէր մարդկանց ամենաողորմելի սովորութիւններէն մէկն ալ այն է, որ կը կարծեն թէ դիմացինն ալ իրենց նման մանր հոգի ունի»: Աճառեան ցուցաբերեց վեհանձնութիւն, արի ու աննահանջ կեցուածք: Լուռ տառապեցաւ, բայց ընթացք չտրուաւ կողմնակի ճնշումներուն:

Այստեղ, փակագիծի մէջ, կ'արժէ յիշել որ մեր համալսարանական տարիներուն յաճախ կ'այցելէինք Աճառեանի կ'նոջ՝ Տիկին Սոփիկին: Ան մեզի կը նկարագրէր Աճառեանի հոգեկան տուայտանքը և սրտի մորմոքը՝ իր սրտամօտ համալսարանէն արձակուած ըլլալու համար: «Պէտք էիք տեսնել Հրաշեային այդ օրերին, կ'ըսէ Տիկ. Սոփիկը: Ամէն օր ինձ ասու՛մ էր որ, Սոփիկ, արի գնանք համալսարան. ես չեմ կարող առանց դրան ապրել: Նա թեւ էր մտնում, ինքն էլ զաւազանով, աչքերն էլ սաստիկ տկարացել էին արդէն, նրան տանում էի համալսարան: Նա դաշու՛մ էր համալսարանի պատերին ու համբու՛րում. ապա վերադառնում էինք տուն: Այս արարողութիւնը կրկնու՛մ էր ամէն օր: Պարգապէս անտանելի վիճակ էր: Սիրտս ուղղակի մղկտում էր որ նա այդպէս տառապում էր: Նրան ասում էին հրաժարիր հնդկերոպական լեզուաբանութիւնից և կը վերականգնուի քո ուսուցանելու հանգամանքը համալսարանում: Իսկ ինքը մերժում էր, որովհետեւ գիտէր թէ Մառի տեսակէտը անհիմն էր, իսկ հնդկերոպաբանութիւնը՝ հիմնաւոր»:

Մէկ այլ առիթով, Տիկ. Սոփիկ մեզի պատմեց Աճառեանի ձեռագիրներուն փրկութիւնը: «Նուազ նեղութիւն չքաշեցինք նաև Արմատական Բառարանի ձեռագրերը պահելով և ազատելով քննիչներից, կը պատմէ Տիկ. Սոփիկը: Օրերը լաւ չէին. քննիչները վխտում էին. գալիս էին ու գնում. իսկ մենք Հրաշեայի ձեռագրերը արտակարգ պայմանների տակ փոխադրում էինք մէկ թաքստոցից միւսը: Ուղղակի հրաշքի համազօր երևոյթ է որ մեզ յաջողուեց ազատել նրա բոլոր ձեռագրերը այդ դժնդակ տարիներին»:

Այստեղ պէտք է կարևորութեամբ նշել որ անձի պաշտամունքի օրերուն գրուած գիտական աշխատութիւնները Աճառեանի, բացարձակապէս զերծ են քմահաճոյից ընթացք տալէ, քննաքէ, խնկարկումների ու անտեղի փառաբանութիւնների: Աճառեանի գիտական գործերը և հայեցակէտերը հարևանցիօրէն ընթերցողներ կրնան խորհիլ որ գիտնականը տուրք տուած է տեղական իշխանութեանց, ինչպէս ամէն ոք կ'ընէր այդ օրերուն: Օրինակի համար, Աճառեանի կարծիքով, հնդկերոպական ազգի (իմա՛ նախացելի) օրրանը կամ նախահայրենիքը եղած է Ռուսաստանը: Հեղինակը կ'ըսէ որ Ռուսաստանը կրնայ պարծենալ որ Հնդկերոպացիները ապրած ու զործած են այժմեան ռուսական հողին վրայ: Գիտութիւնը ներկայիս ևս, հիմք-լեզուի կամ հնդկերոպական նախալեզուի հաւանական նախա-

հայրենիքը կը համարէ Սև ծովի հիւսիսային շրջանները և Տանիւպի կե-
դրոնական ու արևելեան մասերը:

Ապա, խօսելով Ռուսերէնի ազդեցութեան մասին հայերէնի վրայ, հե-
ղինակը շատ ճիշդ կերպով կը հաստատէ Ռուսերէն լեզուի ճոխութիւնը և
ձկունութիւնը: Յստակօրէն կը մատնանշէ այն իրողութիւնը որ Հայերէնը
լայնօրէն օգտուած է Ռուսերէնէն և հարստացուցած իր բառապաշարը ևն:

Մեր գրութեան աւարտին վերստին կը կրկնենք որ Աճառեանի համար,
հնդեւրոպական լեզուաբանութիւնը, որ ձևաւորուած էր ժԹ. դարուն յան-
ձինս մեծագոյն հիմնադիրներուն և տքնաջան գործիչներուն՝ Բոպպին,
Ռասկին, Շլախտերին, Միլէլէրին, Պրուքմանին, Հիւպշմանին, Մէյէրին
և այլոց, ճշդագոյն և լաւագոյն ուղին էր որովհետև հիմնուած էր պատ-
մական փաստերուն վրայ և ոչ թէ զգացումի, բարձր ցանկութեան ու տրամա-
դրութեան վրայ, ինչպէս որ Մառը կը ջանար ցոյց տալ երբ կը յանդգնէր
հայերէնը վրացերէնէն չանջատել, այլ՝ կարելի եղած չափով մերձեցնել
երկու ամբողջովին տարբեր լեզուաընտանիքներու պատկանող լեզուները:

Ներկայիս, լեզուաբանական բանավէճերու փոթորիկը վաղուց դադրած
է, և լեզուաբանութիւնը հսկայական յառաջդիմութիւն արձանագրած է Հիւպշ-
մանի և անոր քաջարի ու հաւատարիմ հետևորդ Աճառեանի ընդգծած ուղիով:

Կեանքի վերջալոյսին, բխտը հաշտ աչքով նայեցաւ Աճառեանի վրայ:
Ան այս աշխարհէն մեկնեցաւ գոհունակ սրտով, հանգիստ խղճով ու ամէն
ցանկացածը իրագործուած տեսնելով:

Գառնիկ Ստեփանեանի նկարագրութեամբ, Աճառեան իր կեանքի վերջին
օրը կ'ըսէ իր կնոջը.

«Սոֆիկ, ես երջանիկ եմ, փառք Աստուծոյ, կինս առողջ է, աղջիկս
առողջ, այսօր էլ կարողացայ համալսարան գնալ, և դասերս յաջող անցան,
հիմնական գործերս վերջացրել եմ, ապրել եմ 77 տարի. կախարդական եր-
կու թուանշան՝ կողք կողքի. վայելել եմ ամէն ինչ, տեսել այն օրերը,
որ երագում էի: Հիմայ ինձ համար ամէն ինչ վերջացել է»:

Աճառեան գիտութեան առջև մնաց անսակարկ, անշահախնդիր, ուղղամիտ
ու պարկեշտ:

Անոր գիտական ստեղծագործութիւնները կը մնան իբրև մէկական վիթ-
խարի կոթողներ: Սերունդներ անվերջ պիտի դաստիարակուին անոր կեանքի
հիմնալի օրինակով և լուսաբանուին անոր թողած ժառանգութեամբ:

Աճառեանէն կը ժառանգենք երկու անփոխարինելի յատկութիւններ՝
աշխատասիրութիւն և սկզբունքայնութիւն:

Օրհնել ըլլայ յիշատակը մեծ երախտաւորաց:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՃԱՆՉՆԱՆՔ ՄԵԼՔԻՍԵՂԵԿ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՍ ՄՈՒՐԱԴԵԱՆՑԸ

«Մեր ազգի եւ եկեղեցւոյ պատը կը պահանջէ, որ աշխարհականը եւ եկեղեցականը միասին գործեն, մասնակցաւ աշխատեն եւ պիտի եւ տաքիական բազմադարեան յառկանիչը, եւ աշխատեն է. որով կարողացած է աւելի Հայաստանը եւ բնակչութեանը եւ ուրախութեամբ կրկ իր խաչը տակնաձեւ Հայրենեանը եւ Գաղթականութեան մէջ»:

ՄԵԼՔԻՍԵՂԵԿ ԱՐՔ. ՄՈՒՐԱԴԵԱՆՑ

Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ անցեալ դարու երկրորդ կէտին ամենապատկառելի ու նուիրական ղեմերէն է կրօնազէտ, գրական-մշակութային գործիչ եւ մանկավարժ, առաւանդականութեան տարբար Մեղիթիսեղեկ (մըկրէատ) թեան անուրջ Գարեգին) Արքեպիսկոպոս Մուրադեանց, որ իր բարոյական բարձր նկարագրով անջնջելի Հեար մը թողած է մեր եկեղեցական պատմութեան տարեգրութեան մէջ՝ վաշխելով Հանրութեան սէրն ու Համակրանքը: Ընթաց 1836 Նոյեմբեր 24-ին (Դեկտեմբեր 6)-ին Եկեղեցականութիւն ինքնազին Ղազարի զաւանդի պատմական ճափուր Թովազ գիւղին մէջ, Բաշտեանց Տէր Գրիգորի բնածնութիւնը: Պատանի Գարեգինը սկզբնական կրթութիւնը ստացած է Սահակի մանրէ մասնագիտարաց զգարողին մէջ, ապա յաճախած է Թիֆլիզի Ներսիսեան վարժարանը: Իր արտակարգ բնորոշականութիւններուն եւ բարձր յատկութիւններուն շնորհիւ կարճ ժամանակի մէջ ան արժանացած է անուանին՝ Կարապետ Եւանգելիստ, Պատանի Եւանգելիստ եւ յատկապէս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ներսէս Ե. Առաքելաբեկի ուղարկութեան: Գործը ստեղծելու, անուանին եւ վարժութեան որոշումով, բաշտեանց կը կարգային Թիֆլիզի եկեղեցիներուն մէջ: Գարեգինը նշանակուած է բարձր, Եւրոպայի օրերը Վանքի Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, որ յաճախ ներկայ կ'ըլլար կաթողիկոսը: Երբ Գարեգինը շապիկը Հաղած կանգնած է բնակի վրայ, բնարանը բնարկով Պոստ Առաքելայի «Արարիկ խնդրէի եղով լինել վասն ազգի եւ ազգականաց» խառնուրդ տախտակաւորուելու ու արտաքին բարձր կ'ազդուէր, կը կախարդէ ժողովուրդը: Վեհափառ Հիւանդ իր մօտ կը կանգնէ երեսասարդ բարձրիչը, իր ծախքով կարած ուրաքը կը ղեկ անոր ուր ու կը տանի ճաշի: Ընթաց ներկայ գտնուող Ներսիսեան Գործը ստեղծելու, անուանին զաւանդի կ'ըլլէ: «Արքեպիսկոպոս ինք կը բացուին, տարիկա (Գարեգին) է, իմ ուղի մարդը, ան պէտք է մեր բարձր Հոգեւորականներէն մին զաւանդ»:

Այնուհետեւ Մուրադեանց կը նշանակուի նոյն

զգարողի առաջ վերակազմ, Հայ լեզուի եւ գրականութեան ուսուցիչ, ապա՝ անուանի պաշտօններուն՝ կաթողիկոսի գրական երեկոյթներ, Հոգ տանելով մշակել մայրենի լեզուն, անաղարտ պահել ան եւ միշտ Հայրէն խաչը: Ան մասնաւոր դասեր կու տայ նաեւ Տիրուհի Մամիկոնեանի օրինակներու զգարող՝ իրեն Հայ լեզուի, պատմութեան եւ թուարանութեան ուսուցիչ:

1861-ին, Արքեպիսկոպոս խնդրանքով Մատթէոս Կաթողիկոս Պ. Եւանգելիստը կը նշանակէ Եւանգելի Եղիշեան Վարժարանի անուանի: Այս վերջնայն Հրաւիրով երեւ արարի վերջ Եւանգելի մեկնել անոր սիրելի աշակերտը՝ Գարեգին Վարժարան եւ բարձրանալու եւ անորով կը նուիրուի Ղազարաբեկ Հայ մանկական կրթութեան ու զաւանդականութեան գործին: Եւանգելիստը Պ. Եւանգելիստ, Գ. Մուրադեանցի եւ Պ. Պոստեանի ջանքերով կը Հիմնադրուի առաջին օրինակներու Մարիամեան զգարող, կը մշակուի կանանդարարութիւն:

1865-ին, Մուրադեանց կրկին կը վերադառնայ Թիֆլիզ, որ կը բնակի շուրջ 16 տարի, կը ծառայէ արդիւնաւէտ Հրապարակախոսական գործունէութիւն: Կաթողիկոսի «Կոստեկ» Հայոց աշխարհի, «Մեղու Հայաստանի» պարբերականներուն, որոնց մէջ անոր ազգայնական յոգեւածները կը կարգացուին մեծ Հատարբերութեամբ:

1865-1867 թուականներուն, ուսուցչութիւն կ'ընէ Պոլիս եւ կարճ ժամանակի մէջ կը դառնայ ազգային շրջանակներու ղեմը, կը մտերմանայ Մկրտիչ Խիւսեանի, Մատթէոս Մամիկոնեանի, Մարկոս Աղաբեկեանի, Սեթիկոս Պէրպէրեանի եւ այլ գործիչներու հետ, կը թղթագրէ «Մատի» յրապարակ: 1867-ին, Մուրադեանց կը Հրաւիրուի Եւրոպայէ, կը նշանակուի անգլիայի Ս. Յակոբեանց Վանքի մասնագիտարաց Վարժարանի անուանի, միաժամանակ «Սիրոն» ամսագրի խմբագրութեան: Անոր բացառիկ աշխատանքներուն, մասնաւոր կարողութիւններուն եւ անոր ջանքերուն շնորհիւ, նոր, թարմ շունչ կը Հաղորդուի Եւրոպայէ մէջ Հայ Համայնքի կրթական-մշակութային կեանքի զարգացման, կը կազմէ ուսումնական Զարգեր, կը կիրարկէ դաստանդման առաջատար մեթոտներ ու վերջ, կը ազգայնէ եկեղեցւոյն ամեն, բանասիրական, բարոյաբանական եւ Հայրենասիրական գրքեր ու յոգեւածներ, կը բարեկարգէ վանքի մասնագիտարանը, թանգարանը, աղարանը, վիճակագրութիւնը: Այստեղ ալ կ'որոշէ կուսակրան զաւանդ: 1869 Յունի-

սին, Կաթողիկէի Տօնին, Պատրիարք Եսայի Թաւադեանի Գարեգին Մուրադեանցը կը ձեռնադրէ վարդապետ, վերանուանելով Միլիթիսեղիկ: Նոյն տարին կ'ընտրուի Պոլսոյ Ռուսեմական խորհուրդի անդամ եւ Ընդհանուր Ժողովի Առեւտրային: 1873-ի ամառը, Միլիթիսեղիկ վարդապետ Հովնական իննամեայ այցելութեան եւ ճանապարհորդութեան մը կ'իյլէ ղէպի Ռամեկայի, Ռուսիայի, Աւստրո-Հունգարիոյ, Գերմանիոյ, Զուիցերիոյ եւ Իտալիոյ Հայկական զաղթօճախները, որոնք նպատակն էր ծանօթանալ վերջիններու Հոգեւոր-Մշակութային կեանքին, դպրոցներու եւ ուսման վիճակին, Հաղորդիչ այնպիսի խորհուրդներ, որոնք նպատակաւ ըլլան ազգային կրթութեան եւ յառաջդիմութեան: Իր ապագայութեան նկատմամբ ան յօգուածներ կը Հրապարակէ «Մասիս»-ի եւ «Սիոն»-ի մէջ՝ մանրամասն վերլուծելով ճանապարհորդութեան արդիւնները:

1879-ի Յունուարի 19-ին, Զմիւռնիոյ գաւառական ժողովը քուէներու բացարձակ առաւելութեամբ Միլիթիսեղիկ վարդապետին ընտրեց վիճակի առաջնորդ: Քսան ասորի հոր՝ 1898-ին, ան կրկին ստանձնեց այդ պաշտօնը: Այստեղ գերագոյնս զրոհեւորեցան յիշատակէ կազմակերպչական ունակութիւնները՝ ուղղուած Համայնքի բարգաւաճման՝ արժանանալով խանդավառ ընդունելութեան եւ ջերմ Համակրանքի: Անոր առաջնորդութեան օրով վերաշինուեցան Մեսրոպեան եւ Հովնաթիւնեան Հոյակապ վարժարանները, կառուցուեցաւ Ս. Լուսաւորչեան Հիւանդանոցը, բարեկարգուեցաւ նոր գերեզմանատունը իր մատուռներով, բացուեցան չարք մը Հաստատութիւններ:

1879-ի Մայիս 27-ին, էջմիածին մէջ Մուրադեանց Գէորգ Դ. Կաթողիկոսի կողմէ ձեռնադրուեցաւ եպիսկոպոս, այնուհետեւ երկու անգամ՝ 1884 եւ 1885 թուականներուն առաջադրուեցաւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի թեմակառու: 1885-ին, Ապրիլ 21-ին, Մուրադեանց միաձայն (30 ձայնով), որ բացառիկ երեւոյթ էր ընտրութեան համար, պատմութեան մէջ, ընտրուեցաւ Կաթողիկոս: Սակայն Ռուսաստանի կայսրը Ալեքսանտր Դ. պատճառաբանելով գտնադան Հանգամանքներ, Հաստատեց երկրորդ ընտրեալը՝ Մակար Ա. Թեղուտցուն:

1888-ին, Մուրադեանց Հրաժարեցաւ Զմիւռնիոյ Առաջնորդի պաշտօնէն, զինաց Պոլիս, դարձաւ Գաղղիէի եկեղեցւոյ քարոզիչ, դասախոսելով նաեւ Կեղրոնական Վարժարանին մէջ: Մանր Հիւանդութիւնէ մը յետոյ իր մահկանացուն կը բաց 1903-ին, Յուլիս 12 (25)-ին եւ թաղուեցաւ Ս. Սահիբանոս եկեղեցւոյ գաւթիք:

Մ. Մուրադեանց Հեղինակն է բազմաթիւ արժեքաւոր աշխատութիւններու, որոնք առանձին գիրքերով տպագրուած են Հետեւեալները. «Հայերէն քերականութիւն նորավարժ ուսանողներու Համար» (1860), «Պատմութիւն Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ» (1872), «Ուխտ Հայրենասէրի» (1874), «Կրթարան Աւետարանական բանից» շարքը՝ բաղկացած ութը դասեր (1871-76), «Երկու խոսք Ռուսաստանի Հայոց կրթական եւ կրթական վիճակին վրայ» (1888), «Հովնական աստուածաբանութիւն» (1892), «Պատմութիւն Նոր Կապարանի» (1896), «Պատմութիւն քրիստոնէական եկեղեցւոյ» (1898) եւ լրէն:

Միլիթիսեղիկ Արքեպիսկոպոս Մուրադեանցի կեանքի ու գործունէութեան սոյն Համառոտ ակնարկը կ'ուզենք աւարտել անոր զրջին պատկանող «Ուխտ Հայրենասէրի» երկի այն մտքերով, որոնք իմաստուն ու Հեռատես, իր Հայրենիքին ու ժողովուրդին անձնագիր ծառայած եկեղեցական գործիչի սուրբ պատգամն են սերունդներուն եւ ցայսօր ունին արդիական Հնչեղութիւն.

«...Հայրենասիրութիւնը ցնորք չէ եւ ոչ երեւակայութեան ծնունդ, այլ ցոյմունքն ու ճառագայթ է այն նուիրական վառարանին, ուր Նախնայնութիւնը ամփոփած է մարդկային բոլոր բարի զգացմունքները: Հոն, ուր կայ սէր գերդաստանի եւ սէր մարդկութեան, Հոն նոյնպէս կայ սէր Ազգի: Ազգասիրութիւնը զիջմանը կ'ընտանեկան սիրոյն եւ մարդասիրութիւնն՝ զեղմունք ազգասիրութեան: Այս երեքը եւս իրարմէ անքրտապաճ են եւ իրարու վրայ ամրացած: Ամէն կանոնաւոր եւ զգայուն սրտերու մէջ սիրոյ ճառագայթները կանոնաւոր կերպով ցոյցած են թէ՛ գերդաստանի, թէ՛ ազգի եւ թէ՛ մարդկութեան վրայ...»:

«Ճշմարիտ Հայրենասէրներ իրենց ազատութիւնը մատնած են եւ կեանքը զոհած, որպէսզի ազգը եւ ժողովուրդը կեանք եւ սուսն ունենայ արդարութեամբ եւ ազատութեամբ, վստահի, արդարութիւնը ժողովուրդի Հուսման է եւ Հայը, իսկ ազատութիւնը՝ անոր Հարստութիւնը, Հանգրուտութիւնը եւ փառքը: Վստահի, կեանքն ուսելի խմելը չէ, այլ բանական կատարելութիւնը, առանց որոյ չկայ մարդկութիւն, չկայ եւ ազգութիւն: Եթէ կեանքը զոհելը դիւրին է ազգասէրի Համար, կարծիք չկայ, որ իր...ոյքը զոհելը ազգի օղախ Համար եւս առաւել դիւրին է»:

ՍՍԵՓԱՆ ՂԱՐԻԲԱՆԵԱՆ

Ե .

Ս . ԵՐՈՒՍԱՂԵՍԻ ՄԻԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆ ԻՆՉՈ՞Ւ ԶԵ ՀՈԳԱՑԱԾ ՀԱՍՑԱՑ ԵԿԱՄՈՒՑ ՈՒՆԵՆԱԼ .

Ա՛հրև ասացինք թէ Ազգութենէն աւելի հաս-
տատուն բան չը կայ . և Նախնիք ալ իմաստու-
թեամբ այսպէս կարգադրած են , վասնզի Ս . Արու-
սաղէմ որչափ ալ հաստատ եկամուտ ունենայ , սա-
կայն միշտ ժողովրդեան ներկայութեանը կարօտ է .
ամեն ազգայնոց հետ պէտք է յարաբերութեան մէջ
լինի , այս է բարոյապէս և նիւթապէս օգտակարը և
այս շատ խոհական տնօրէնութիւն է :

Իայց մեք այդ հարցին ուրիշ պատասխաններ
ալ ունիմք : Նախ , Արուսաղէմ ուրիշ վանքերու
պէս երկրագործութիւն և գիւղեր չունի , վասնզի
տեղը և դիրքը յարմարութիւն չունի . երկրորդ,
իւր ծանր զբաղմունքը , գիշեր ցերեկ հսկողութեան
պարտաւորութիւնքը , ազգաց հետ ունեցած յարա-
բերութիւնները չէին ներեր իրեն մի այսպիսի
տարբեր զբաղման ալ ձեռնամուխ լինել . և յաջո-
ղել , մանաւանդ իւր մերձակայքը տեղ չը կայ , հե-
ռաւոր տեղեր և օտարազգի մշակաց ձեռք անհնա-
րին էր անվնաս յաջողել , մեր նախորդք զայդ ալ
փորձած և վնասով վերջացուցած են : Իսկ ուրիշ

շինուածական կալուածներու մասին Միաբանութիւնը անհոգ գտնուած է։ այլ առանց պատահաւորութիւնները ձեռքէ փախցնելու՝ երբ կարողութիւն ունեցած է՝ միշտ ջանք արած է կալուածներ զննել կամ շինել, բայց անոնք ալ դեռ չեն հասած այն քանակութեան, որ բաւական լինին. սակայն միաբանութիւնը միշտ հետամուտ է կալուածներն աւելացնելու։

Արտոնագրումը այստեղ մի ակտիւ իրողութիւն ալ խոստովանել, որ թէպէտ անախորժ, բայց մեր նիւթին վերաբերութիւն ունենալուն համար հարկ է յիշել, որ Ս. Արուստղէմի Միաբանութիւնը հասարակ երկիրներու մէջ ունեցած կալուածներ, լոյս ալ փնտրելով, ոչ թէ օտարին, այլ նոյն լակ ազգայնոց ձեռքը։ Ար թողումը ուրիշ տեղերը, յորոց մուտքի տեղ շատ անգամ միայն ծախք կը դայ, վեր կառնումը միայն Ազիպատոսի և Աղիքսանի դրիոյ կալուածները. յորոց կրած փնտրուն մի համառօտ ցուցակը կը դնեմք այստեղ։

Ազիպատոսի գլխաւոր Աղգայինը 1845 թուին այնտեղ և յԱղիքսանդրիա գտնուած Ս. Արուստղէմի կալուածները կը բռնաբարեն և եկամուտները կը սահմանեն իրենց զպրօցաց և եկեղեցեաց, անանկ ժամանակ, որ կալուածներն շատ աւելի արդիւնաբեր էին քան այժմ, մեք նուազ մի թիւ

առնելով տարին 500 ոսկի հաշուեմք, կը գտնեմք որ առ նուազն Միաբանութիւնը մինչև ցարդ՝ առանց տոկոսն հաշուելու՝ զուտ արդիւնք կորուսած է 20,000 ոսկի, այն ատենէն սկսեալ Միաբանութիւնը շարունակ աշխատած է այդ կալուածները ձեռք ձգելու համար ծախսեր անել, և չէ յաջողած. թողունք հիները, միայն 1865 թուէն ի վեր եղածները դնեմք.

Գեր. Սահակ Եպիսկոպոս կը գնայ

1865—66 և ծախք կը լինի,

առանց օգտի . . . . . 10240 զուռուշ.

1867—68. Ս. Պատրիարք Հայրը

կերթայ և ծախք կը լինի . 54,190 „

1868—69. Գեր. Իգնատիոս Եպիս-

կոպոս . . . . . 59,508 „

1879—80. Գեր. Սիմէօն Եպիսկոպոս 13,219 „

Աւելցնենք սորա վերայ բռնաբար-

ւած կալուածներէն արդիւնքը 2,000,000 „

Սիայն Եզիպտոսէն 40 տարուան մէջ

Եթուը փաստած կը լինի . 2,137,157 „

Եթէ հին տարիներու փաստները և դրամոց տուկոսներն ալ հաշուեմք, այն ատեն ներկայ պարտքէն շատ աւելի գումարի մը կը հասնիմք: Թէպէտ վերջապէս իբր թէ յանձնեցին, սակայն մէկ մասը,

տյն ալ աւերակ վիճակի մէջ և անշահաբեր, ուղեռ միշտ նորոգութեան կարօտ են :

Միաբանութիւնը հեռաւոր կալուածոց մէջ առանկ քնասներ տեսնելով, ջանացած է կարելի եղածին չափ Ս. Երուսաղէմի մէջ և նորա մերձաւոր շրջակայքը կեդրոնացնել և շատցնել իւր կալուածները. այս նպատակաւ ալ երբ մի քիչ կարողութիւն ունեցած է, գետիններ գնած է յատուկ շէնք կառուցանելու համար, բայց վերը յիշուած ձախորդութեանց, և կարևոր ժամանակներ նիւթապէս Ազգին օգնելով՝ ձեռքը փող չը մնալուն պատճառաւ մինչ ցարդ լրիւ չէ յաջողած :

Հայրական ամենաբաղդը սիրով հրաւեր կը կարգամբ ձեզ, ո՛վ բաբեսէր՝ հարուստ՝ ազնիւ Ազգայինք, որ նախնեաց մեծագործութեանց նախանձաւոր ժառանգներ հանդիսանալով, նոցա ճշմարիտ, բարեպաշտօն, առաքինի ոգւով վառուած՝ բարեհաճիք շնորհք անել և այն գետիններուն վրայ շինուելիք շէնքերուն ծախքերն հոգալ : Առատաձեռնութեամբ նուիրեցէք Ձեր կարողութեան մի փորձիկ մասը և յիշատակաց արժանի անուն թողէք : Հարստութիւնք կը գան ու կը գնան, բայց բարերարութիւնք դարուց ի դարս կը մշտնջենաւորեն, այժմ՝ ձեր կենդանութեան ատեն արէք այս բարիքը և վայելեցէք նորա քաղցրութիւնը. ձեր ձեռ-

քը տուէք, որ ձեր ձեռք քաղէք. ո՞րչափ հարուստներու մեծամեծ կարողութիւնները անօգուտ տեղեր փճացած են, օրինակները շատ են, ամեն օր կը տեսնէք. երանի՜ այն խոհեմ, խելացի հարուստներուն, որ իրենց կարողութիւնը իրենց ձեռքով օգտակար կերպով կը տնօրինեն։ Աքանջացած եմ և օրհնութեամբ կը յիշեմ այստեղ վսեմ. Մկրտիչ Աղա Սանասարեանցը, որ կարողութիւնն ու կեանքը դրած է իւր Սարնոյ վարժարանին վրայ. վսեմ, Յովհաննէս Աղա Ս. Յովնանեանցը որ Տփղիսի Գայիանեան օրիորդաց ուսումնարանով փառաւորւած է, Նախիջևանի Աղա Յ. Խալիպեանցը և Ս. Սոկոյեանցը, որք իրենց ուսումնարաններովն անմահացած են. մանաւանդ անմահ՝ յիշատակաց արժանի մեծ. Մարգար աղա Փոփովը, որ այժմէն խոստացած է նուիրել 400,000 ռուբլի Նոր-Նախիջևանի մէջ իւր մեծագործ փառաւոր անուան՝ ի յիշատակ գիշերօթիկ վարժարան բանալու համար։ Ասկէց աւելի ի՞նչ քաղցր մխիթարութիւն կը լինի մարդու մը համար, որ շաբերու երջանկութեան պատճառ կը դառնայ. մարդ մը ասկէ աւելի ի՞նչ արժանաւոր բանի կրնայ զոհել իւր հարստութիւնը, որ այսօր իւրն է, բայց մի օր պիտի թողու և ո՞ր գիտէ ինչ ունայն տեղեր պիտի վատնուի։ Թող օրհնութեամբ յիշուին ասանկ դիւցազն՝ առաքի-

նեաց անուենները և թող առատագութն Աստուած վարձատրէ զիրենք հոգևոր և մարմնաւոր բարու-
թեամբ: Երանի՜ թէ սոցա օրինակէն քաջալեր-
ւած, Ս. Երուսաղէմի ալ ասանկ առատաձեռն նու-
ւիրատուներ տեսնէինք, որոց անմահ անուներ ոչ
միայն ներկայ և ապագայ մարդկութեան պիտի աւան-
դէինք, այլ և Փրկչին Յիսուսի Տնօրինական սուրբ
տեղեաց վերայ Անմահ յաւիտենականին սեղանին
առջև երախտագէտ սրտով մշտամրմունջ յիշատա-
կաւ պիտի մեծարէինք: Ս. Երուսաղէմի մէջ ալ
գիշերօթիկ ուսումնարան ունիմք, յորում կը կըրթ-
ւին ոչ միայն մի քաղաքի երեխայք, այլ ամեն
կողմերէն շրջանաւ կրնդունուին աղքատ Հայ ման-
կուներ, որոց մտաւոր և նիւթական անունդ կը տրուի
ձրիապէս վանքէն. քաղաքի երկսեռ վարժարաններն
ալ վանքը կը հոգայ: Ի՞նչ մեծ երջանկութիւն պիտի
լինի, երբ ասանկ առատաձեռն նուիրօք վանքին
հետ մէկտեղ ապահովուի և ուսումնարանաց վիճա-
կը. երանի՜ անոնց, որ կարող են և կը կատարեն
ասանկ առաքինական մեծ գործեր:

Յուսալով որ կը փտնուին բարեսէր անձինք, որ
փափաքին ի յիշատակ իրենց անունի շէնքեր շինել
տալ վանքին հողերուն վրայ, հարկ կը համարիմք
մի համառօտ տեղեկութիւն տալ շէնքին և ծախ-
քին՝ վերայ: Սեր վանքին գետինը կը գտնուի Սու-

սաց վանքին դիմացը՝ բարձր դիրքի և պատուաւոր տեղի վերայ, որ շատ ընդարձակ է. որոյ մէջ մի շէնք 520 քառակուսի մեթր զեւծի վերայ $9\frac{1}{2}$ մեթր բարձրութեամբ ամբողջ քարուկիր, տակը չորս խանութ, վրան երկու տուն՝ ամեն կարևոր բաժանմունքներովը, շինութեան ծախքն է 1,500 օսմանեան ոսկի, (փոքր աւելի կամ պակաս): Իսկ օգուտ կը բերէ $\frac{0}{100}$ 6: Ակատել պէտք է որ Ս. Նրուսադէմի շինուածները ամբողջ սրբատաշ քարաշէն են, և մեր դրած հաշիւը մեթրի վրայ է, և ոչ թէ կանգունի: Այս մասին հետաքրքրուողք կարող են զրբիս վերջը դրուած երեք վիմագրական պատկերներէն իմանալ:

1883

ՄԱՄԲՐԷ ՎՐԴ. ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ

Ի Պէտս Բանասիրաց

Սիոնի 1996 Հոկտ.-Նոյ.-Դեկտ. թիւի «Ս. Երուսաղէմի Մէջ Մեր Ազգային իրաւանց Վերայ ո՞վ Կը Հսկէ» Յօդուածին էջ 454ին յաջորդող երկու էջերն են, որոնք դուրս մնացած էին: Խմբ.

կրող այր և կին, աղջիկ և տղայ, ծեր և մանուկ պարտաւոր են միշտ անմոռաց միմեանց հարցնել, պատասխանին վրայ խորին ուշադրութիւն դարձնելով՝ ամենքն ալ ջանալու են իրենց պարտքը սիրով և հրկիւղածութեամբ անխափան կատարել:

Մտիկ արէք:

Ս. Երուսաղէմի մէջ Հայոց սեպհականութեանց, սուրբ տեղերուն և ուրիշ ազգային հաստատութեանց վրայ հսկող, ղանոնք պաշտպանող և պահպանողն է Արբոց Յակովբեանց ազգային վանուց անձնուէր հաւատարիմ Միաբանութիւնը և նորա Հայրն ու գլուխն եղող Արքազան Պատրիարքը:

Ս. Երուսաղէմի Ս. Պատրիարքին և Միաբանութեան ոյժն ու կարողութիւնը բոլոր աշխարհի մէջ սփռուած Ազգին ամեն մի անձնաւորութիւնն է, ամբողջ Հայ ազգը նոցա սէրն ու համակրութիւնն է. նոցա իրենց կրօնական և ազգային հաստատութեանց վերայ ունեցած ջերմ նախանձախնդրութիւնն է. իսկ եկամուտը, ամեն տարի Ազգին նուիրած ու նուիրելիք լուման է, նուէրն է:

Իսկ մեր Ազգը ուրիշ ազգաց պէս բաղադրական ոյժ չունի, նոցա չափ հարուստ չէ, նոցա չափ բաղմամբիւ չէ, նոցա պէս տուրքի վարժ և նուիրաբերութեան մէջ առատ չէ, — բացառիկ երեւոյթ. ներ խիստ քիչ կը պատահին, տարիներս թշնա-

մեաց խորամանկութիւնը, բնական և պատահական հարուածք, ժողովրդեան զեղխութիւնն ու պէտքեր աւելի պակսեցուցին Ս. Երուսաղէմի նիւթական և բարոյական ոյժերն ու հասոյթները: Ինչպէս ուրեմն կարողացեր է դիմանալ Միաբանութիւնը և պահպանել իւր դիրքը և չէ վհատեր:

— Այդ պակասութեանց տեղը լեցուցած է Աստուծոյ յատուկ Աստիճանամութիւնը, Միաբանութեան Հափաւորութիւնը, հաւատարմութիւնը, չարքաշութիւնը, կրօնասիրութեան և ազգասիրութեան եռանդը, և վերջապէս ազգին համակրութեան վերայ ունեցած յոյսը, որովք դիմացած է մինչև ցարդ սոսկալի տառապանաց, դժուարութեանց և չը հաւատալի զոհաբերութեանց: Ահլ ու դժուարին դէպքերու մէջ միշտ վստահութեամբ հաւատացած է, որ օր մի կը վերնան շուտով բնական և պատահական արգելափակ պատճառները, օր մի կը յիշէ Ազգը Ս. Երուսաղէմը և նորա անձնուէր հաւատարիմ պաշտօնեաները, կը յիշէ և „կը հարցընէ Ս. Երուսաղէմի ողջութիւնն ու շինութիւնը“, կը յիշէ իւր պարտաւորութիւնը և մինչ ցարդ չը հատուցածը արդարութեամբ կը հատուցանէ և կը շարունակէ հատուցանել իւր կրօնական և ազգային սիրոյն անհրաժեշտ պարտականութիւնը:

Ահա սոքա են Միաբանութեան բոլոր ոյժն ու

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՎՏԱՆԳԸ ԻՐԱԿԱՆ Է

Երուսաղեմ, Երուսաղեմ

Շանաձուկեր կը վիտան կալուածային գործառնութեանց աշխարհին մէջ: Ս. Յակոբեանց Ուխտի անդամ հոգեւորականները - թող ներուի մեզի հաստատել - չէին կրնար եւ չեն կրնար լողալ անոնց հետ, ինչպէս շուրջ 12 տարի առաջ չէին կրցած լողալ Վենետիկի Միխիթարեանները, որոնք կորսնցուցին Միխիթար Արքահօր ազգանուէր հաստատութեան պատկանող թանկարժէք հողաշերտեր եւրոպական գրօսավայրերու մէջ:

Հայկական Վենետիկը սնանկութեան դուռը հասած էր: Պահ մը խնդրական դարձած էր նոյնիսկ միաբաններուն ապրուստը: Եթէ բարեբախտութիւն է, որ հայկական Երուսաղեմը այդպիսի սարսափելի վիճակի մէջ չի գտնուիր, սակայն նպատակի եւ արդիւնքի նոյնութիւնը ակնհայտ է: Վանքին նոր եկամուտ ապահովելու կամ եկամուտը բարձրացնելու համար կալուածներու շահարկումի գործառնութեան մէջ հայկական Երուսաղեմը ԹԵՐԵՒՍ գոհ դարձած է սաղիմեան խաբէութեան:

Այս կասկածն է, որ առաջին հերթին մղած է Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարքը, ՅԵՏՀԱՄԱԶԱՅՆԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ, 1996ին դիմելու կալուածային-ֆինանսական հարցերով զբաղող ընկերութեան մը մասնագիտական կարծիքին, որուն համաձայն.-

Ա. Հայոց պատրիարքարանը ՍԽԱԼԱՄ է կարծելով որ 3 կալուածները, վարձակալական պայմանագրութեան աւարտին, այսինքն 99 տարի ետք, պիտի վերադառնան պատրիարքութեան՝ շէն ու շահաբեր: Այդ կալուածները ձեռքէ ելած են ԱՅԺՄԷՆ:

Բ. Համաձայնուած գինները, երկու կալուածներու պարագային, այսօրուան շուկայի սակերէն 10-15 առ հարիւր պակաս են: Երրորդ կալուածին համար պատրիարքարանին ստացածը կամ ստանալիքը շատ աւելի նուազ է:

Գ. Երեք կալուածներն ալ գրաւագրուած են համաձայնագիրները ստորագրող երկրորդ կողմերէն, այսինքն վարձակալներէն:

Այս կարծիքը, որ ամբողջութեամբ տեղ գտած է Ամեն. Պատրիարքին անունը կրող եւ Տնօրէն Ժողովին ուղղուած Օգոստոս 8, 1996 թուակիր յուշագրի մը մէջ, առ այսօր կը թուի ըլլալ ՄԻԱԿԸ: Զեմք ուզեք զայն նկատել վերջնական, մանաւանդ ճիշդ, բայց եթէ անոր երեք եզրակացութիւնները իրողութիւն են, ի՞նչ է անոնց նշանակութիւնը մեզի համար: Հայ Երուսաղեմի Պատրիարք Ամեն. Թորգոմ Արք. Մանուկեան եւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան Տնօրէն Ժողով ԽԱՐՈՒԱՄ ԵՆ անըմբռնելի միամտութեամբ:

Ընդհանրապէս պէտք չէ հարցականի տակ առնել ազգային որեւէ հաստատութեան անշարժ կալուած շահարկելու որոշումին նպատակը: Ոչ ալ շահարկման եղանակը - գնել, շինել, վարձել, ծախել, ցանել: Բայց երբ կը կարծենք սեխ առած ըլլալ եւ տուն կը վերադառնանք տոպրակ մը սոխով, հարցը կը փոխուի:

Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան Տնօրէն Ժողովը երեք կալուածներու շահարկման հարցը եւ համաձայնագիրներուն քովանդակութիւնը քննած է Դեկտեմբեր, 1991էն Փետրուար 20, 1995 գումարուած 10 նիստերու մէջ: Նոյն Տնօրէն Ժողովի որոշումով համաձայնագիրները ստորագրուած են յաջորդաբար

Յունուար 24, 1993ին, Յունիս 28, 1994ին և Փետրուար 20, 1995ին: Կը հետեւցուի, որ ոչ ոք ինքնագլուխ չարժած է եւ յարգուած է Ուխտին Կանոնը: Բայց 20րդ դարու վերջին տասնամեակին Կանոն, սեւմ եւ աղօթք կը թուի, թէ բաւարար չեն եղած հայկական երուսաղէմը պաշտպանելու շանսն ունենալու յարձակումէն:

Մեր կարծիքով վանական իշխանութեան կողմէ չնախատեսուած, բայց եւ ամենէն սպառնալից վտանգը, բոլորովին աննախատեսելի հետեւանքներով, կու գայ կալուածներուն գրաւագրումէն, որ ներկայացուած է վերոյիշեալ Գ. եզրակացութեամբ: Եթէ վարձակալները, որոնք արդէն իսկ կալուածները գրաւի դրած են իբրեւ երաշխիք փոխառութեանց, չկարենան իրենց յանձնառութիւնները կատարել, պարտապահանջները կը տիրանան կալուածներուն: Այն ատեն հայոց պատրիարքարանին կը մնայ ... սոխի տոպրակը:

Կուգեմք ընդգծել ի պատիւ Ամեն. Թորգոմ Պատրիարքին, որ ան հոգեւոր պետէ մը ակնկալուած քաջութեամբ յօժարած է իր ԻՍԿ ստորագրած համաձայնագիրները ենթարկելու մասնագիտական քննութեան, ապա պարկեշտութիւնն ունեցած է ընդփոյթ աննպաստ յայտնութիւնները հաղորդելու Տնօրէն Ժողովի միաբան եղբայրներուն եւ Իսրայէլի հայ գաղութին ներկայացուցիչներուն:

Պիտի ուզէինք - եւ տրամաբանութիւնը, վարչագիտութիւնն ու շանսն ունենալու դէմ պաշտպանելու բնագոյրը կը պահանջէին - որ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրն ու Տնօրէն Ժողովը՝

Ա. Առաջարկուած ծրագիրները ենթարկած ըլլալին մասնագիտական քննութեան եւ արժեւորման:

Բ. Մասնագէտներու յանձնարարու-

թեամբ ընտրած ըլլալին ամենէն նպաստաւոր առաջարկը կամ առաջարկները:

Գ. Բանակցութեան եւ օրինական փաստաթուղթերու պատրաստութեան ընթացքին ունեցած ըլլալին փորձառու, Ս. Երուսաղէմը սիրող, անոր պայմաններուն լաւագոյն ազգային խղճամիտ դէմքերու ԱՆՆԱԽԱՊԱՇԱՐ եւ ԱՆԿԱԽ խորհուրդը:

Դ. Իրենց որոշումներուն մասնակից դարձուցած ըլլալին Իսրայէլի հայ գաղութին ներկայացուցիչները:

Եթէ վանական իշխանութիւնը այս փայլերը առած ըլլար համաձայնագիրները ստորագրելէ ԱՌԱՋ, Ս. Յակոբը կը շահէր, հայկական Երուսաղէմը կը փայլէր:

Արդար ըլլալու համար պէտք է յայտնենք որ 1990ի առաջին ամիսներէն պատրիարքարանը ունեցած է ամերիկահայ երեք ազգայիններէ բաղկացած ԽՈՐՀՐԴԱՏՈՒ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԻ մը, որուն գոյութեան նոր միայն տեղեկացանք, բայց որուն պաշտօնին եւ դերին շուրջ լռութիւն կը տիրէ անհասկանալիօրէն:

Հայկական Երուսաղէմի երեք կալուածներուն շուրջ գծուած մոռալ պատկերին միակ լուսաւոր կէտը Խորհրդատու Յանձնախումբն է: Պէտք է գայն մուծեն ... յոյսին բերել, որովհետեւ անոր նման մարմիններ պարտին պաշտպանութեան գէնք մը ըլլալ ազգապատկան կալուածներու վրայ շանսն ունենալու յարձակման դէմ:

Մ. ՀԱՅԿԵՆՑ

ՎԵՐՅՈՒՇ ՄԸ ԱՆՑԵԱԼԷՆ

Սփիւռփառ շարաքաթերք մը, մեզի կը յիշեցնէ թէ 1997ը ծննդեան վաթսուոմեակն է Նդիշէ Զարեանցի:

Մեծ բանաստեղծին մէկ քերթուածին հետ կապուած հաւաքական ապրումի մը վերջուշը՝ զիս ետ կը տանի Երուսաղէմի պարման օրերուս:

Ապրիլեան Եղեռնին յաջորդող սերունդին մանկութիւն չտեսած տղաք էինք մենք եւ մեր արիւնին մէջ կը կրէինք ժահրը եւ մեր նեարդներուն ցանցին վրայ՝ ցաւը մեծ ոնիրին: Ցերեկին, մեր սիրտը կ'արիւնէր ու մեր միտքը կը տանջուէր մեր մեծերուն պատմած ջարդին նկարագրութիւններով եւ գիշերն ալ մեր ատաղձարակ երեւակայութեան թելադրած մղձաւանջներուն յանախանքով: Անհանգիստ, ըմբոստ հոգիներ էինք եւ մեր թշնամիին հանդէպ զգացած անգոր կատաղութիւնը՝ զրգռելով Անդրանիկի, Աղբիւր Սերոբի եւ հայ ֆէտայիներու՝ թիրֆերու եւ փրտերու ընդհարումներու պատմութիւններէն՝ վրիժառութեան բարկ զգացումներ կը հրահրէր մեր մէջ:

Անուրախ, տափակ երկուշաբթի օր մը, արտասանութեան պահին, մեր հայերէնի ուսուցիչը ներս մտաւ աղմկոտ դասարանէն: Մեղմօրէն շառագունած դէմքին վրայ ժպիտ մը կ'ուրուագծուէր եւ աչքերուն մէջէն ուրախութիւն կը ճառագայթէր:

«Ձեզի աղուոր նուէր մը քերած եմ, շատ գեղեցիկ քերթուած մը» ըսաւ ան, շեշտով մը, որ տաքցուց, փաղցրացուց իր սովորաբար չոր եւ կարծր ձայնը: Հանդիսաւոր լրջութեամբ, սեւ գրատախտակին վրայ, հատիկ հատիկ մարգարիտներու նման շարեց մարգարիտէ աւելի թանկագին քանքը, Նդիշէ Զարեանցի՝ Գովք Հայաստանի քերթուածին, զոր զգացումով

կարդաց, բացատրեց իմաստը ու նոր բաներուն նշանակութիւնը:

Այս պահուն, փոխադրուած եմ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի դասարանս եւ կը վերապրիմ յուզումը որ համակեց մեզ: Այսօրուան պէս կը յիշեմ որ, այդ օր, բացառաբար երկու պատահարներ տեղի չունեցան: Դասարանին անառակները, կէսօրէ ետք, պարիսպին Դաւիթ մարգարէի դուռէն արարական թաղի պտղատու ծառերուն վրայ չյարձակեցան, եւ մեր ուսուցիչը, որ ամէն դասի անպայման բարոյախօսութիւն կ'ընէր իր սեղանին վրայ շաշտոգ զծափաշին ընկերակցութեամբ, այդ օր քառ չգտաւ ըսելիք. յուզումը կղպեր էր իր քերանը:

Եւ սակայն մեր հոգիները խոշոր փոփոխութիւն մը կրեցին: Ձգացինք հալիլը՝ զրկուած, դժբախտ տղու մեր դառնութեան ու անյուսութեան: Մեր դպրոցի սրահին ճակտի պատէն կախուած էր Մայր Հայաստանի նկարը: Ո՞վ նկարած էր գայն, ո՞վ դրած էր հոն եւ ինչո՞ւ համար, չեմ գիտեր: Ամէն առտու, այդ նկարին առջեւ կը հաւաքուէինք եւ «Հայր Մեր»ը կ'երգէինք: Աղօթքի պահուն սրտի ճմլումով կը դիտէի աւերակներուն մէջ նստած «Մայր Հայաստան»ը եւ լուռ կը կրկնէի անոր ձօնուած քերթուածին առաջին տունը զոր գոց սորված էինք:

«Դուն նստեր ես ճամբաներուն անկիւնը, Մագերդ ի վար իջեր կախուեր է ձիւնը, Մարմնիդ վրայ կը փոսանան մութխոցեր, Եւ աչուրներդ արիւնի լիւն են դարձեր»:

Մայր Հայաստանն ալ նկարին մէջէն տրտում տխուր, բարի, գթոտ աչքերով մեզի կը նայէր: Ի տես այդ նկարին, կը կարծէի, որ մեզի համար ամէն ինչ կորսուած էր եւ մեր հայրենիքը թշուառ անտէր, մեր թշնամեաց ոտնակոխ՝

կործանած աւերակոյտն էր:

Հոգիս լեցուեցաւ անպարոյր ուրախութեամբ մը, որովհետեւ բանաստեղծը կարօտով եւ սիրով լեցուն բառերով կը խօսէր՝ հեփաթանման անոյշ Հայաստանի մը մասին, անոր արնանման ծաղիկներին եւ վարդերուն, մուգ երկինքին, լուսէ լիճին, հնամեայ ֆաղափներուն, ճերմակ գագաթ Արարատին եւ մեր հայրենիքի այն հողաշերտին մասին ուր ամէն առտու արեւը կը ցաթէր ու ինծի արիւնակից հայեր կ'ապրէին, կը ստեղծէին, կ'երգէին, կը նուագէին եւ կը պարէին: Ի՞նչ անկրելի ցաւ էր գիտնալ, որ մեր Սրբազան Լեռը, մեր չար քախտէն՝ դուրս մնացած էր մեր հայրենիքին սահմաններէն: Ան ալ մեզի պէս վտարանդի էր դարձեր:

Այդ օրէն սկսեալ իմ հոգիին մէջ անխախտ մնացած է սերը հանդէպ հայրենիքիս. ինծի համար իմ նայիրեան երկիրը հրաշագեղ է, անոր վերածնունդը՝ հրաշք, ժողովուրդը՝ հրաշագործ, եւ սխրանքը՝ հրաշալի:

«Ես իմ անոյշով «ոչ միայն կը գտնէի Հայաստան «Մայր»ս (ըսի որ ուսուցիչս քարոյախօս էր եւ ֆերթուածին երրորդ տունին չորրորդ տողին «եար»ը փոխանակած էր մեր տարիքին աւելի պատշաճ «Մայր» բառով) այլեւ առաջին անգամ ըլլալով կ'ագդուէի, կը հմայուէի թիուն բանաստեղծութեան գեղեցկութենէն:

Զարեանցի «Գովք Հայաստանին» եւ Սիամանթոյի «Ափ մը Մոխիր Հայրենի Տունը», մեր ամենէն շատ սիրած եւ արտասանած ֆերթուածները եղան: Սէրս հայրենիքիս եւ սէրս գեղեցիկ ֆերթութեան, կը պարտիմ Զարեանցին: Ան, հայ ստեղծագործ ոյժին ակունքէն եւ դարերու խորքէն եկած հանճարին ճանաչն էր որ իր ցոլֆերով քախտորոշ շրջանի մը մէջ՝ լուսաւորեց մեր գրականութեան ուղին եւ վաղաժամօրէն շիջեցաւ:

Արդեօք Հայաստան եւ սփիւռք պիտի ընդառաջե՞ն հայ շարքաթերթին կոչին եւ համագգային տարողութեամբ, միասնաբար եւ արժանավայել շուրջով պիտի նշե՞ն Նայիրեան հրաշունչ պօետին ծննդեան հարիւրամեակը:

ԿԱՐՊԻՍ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՄԵԾ ԵՒ ՓՈՔՐ ՎԱՐԴԱՆԻ ԱՌԵՂԾՈՒԱԾԸ

Քանի մը տարիներ առաջ, տիկինս և ես գացած էինք Սկանտինաւեան երկիրներ շրջագայելու: Շուէտի մայրաքաղաք Սթոքհոլմի մէջ, մեզի խմբովին տարին քաղաքապետարան, ուր պատին վրայ կար 4 x 6 մետրով գունաւոր քարտէսը Սթոքհոլմ քաղաքին: Մեր առաջնորդ թարգմանը Հպարտութեամբ կը պատմէր, թէ իրենց շատ գեղատեսիլ քաղաքը հիմնուած էր 7-րդ դարուն կեդրոնական Եւրոպայէն եկած շուէտացիներու կողմէ, շատ սիրուն երկու լիճերու մօտ որոնք կոչած էին «Կրոսսա Վարդան և Լիլլա Վարդան» որ կը նշանակէ մեծ ու փոքր Վարդան:

«Կան Հարցումներ» կ'ըսէ մեզի առաջնորդը: Մեր խումբին մէջ կային ֆրանսացի, անգլիացի, ամերիկացի և այլ ազգերէ զբօսաշրջիկներ:

«Ես, Հարցում մը ունիմ» ըսի: Ի՞նչ կը նշանակէ արդեօք Վարդան շուէտերէն: Մով, լիճ, ջուր, ծոց, եւայլն: Մեր կայտուկը շուարած, կ'մկմալով, ոչ մը ըսաւ: Զարմացած երեսոս նայեցաւ իմ անտեղի Հարցումիս Համար և աւելցուց. «Ի՞նչ բանէ մղուած կը Հարցնէք այդ Հարցումը: առաջին անգամն է որ անձ մը ինծի նման Հարցում մը կ'ընէ», ըսաւ քիչ մը ջղայնացած:

Որովհետեւ Վարդանը Հայ ազգային նուիրական անուն մըն է, և այդ պատճառով մեր շատ մը դպրոցները, եկեղեցիները և զաւակները կը կոչուին Վարդան: Ե. դարուն, երբ պարսիկները կ'ուզէին կրակապաշտութիւնը տարածել Կովկասի մէջ, շատ մը փոքրիկ թագաւորութիւններ, անոնց գլուխը ըլլալով հայերը, և իրենց զօրավար Վարդանը, պատերազմ մղեցին պարսիկներուն դէմ, և Վարդան զոհուեցաւ քրիստոնէութեան և ազգին Համար և այդպիսով եղաւ Սուրբ Վարդան:

Սիրելի պարոն, պատասխանեցի, Սիլվիի Հայրը այսինքն՝ Պարոն Վարդանը ֆրանսահայ մըն էր և կը ծառայէր Սոֆիայի ֆրանսական դեսպանատան մէջ, ուր Հանդիպած է Սիլվիի մօրը և այդպէս երգչուհի Սիլվի ինքզինքը կը ներկայացնէ իր հօր անունով՝ Վարդան: Այս պատմութիւնը լսած եմ իրենց դրացիներէն, որոնք կ'ապրէին Ֆրանսայի Նիս քաղաքը: «Ա՛հ, այս մէկը չէի գիտեր» ըսաւ:

Ուրեմն հիմա գիտցաք, ըսի խօսքը կարճ կապելով: Մեր առաջնորդը վախնալով որ մեր վիճաբանութիւնը կրնայ անախորժ երեւոյթներ մէջտեղ բերել, ըսաւ. «Պարոններ մի վիճիք, երթամ և մեր տնօրէնութեան Հարցնեմ և շուտով կուգամ» և անյայտացաւ քովընտի անցքէ մը: Քիչ ետք յաղթական երեւոյթով մը վերադարձաւ ու ըսաւ. «Վարդանը շատ հին նուիրական վայրէիկ անուն մըն է»: Կարծեց որ այդ ըսելով խնդիրը կը վերջանար: «Եթէ այդքան նուիրական անուն մըն է ձեր մօտ» ըսի, «ինչո՞ւ ձեր զաւակները Վարդան չէք կոչեր: Եթէ չեմ սխալիր, Վարդան կոչեցեալ շուէտացիի չեմ Հանդիպած»:

Մարդուկնիս կրկին շուարած երեւոյթ մը առաւ և «վայրկեան մը» ըսելով դարձեալ աներեւութացաւ: Քիչ ետքը ետ եկաւ և մեզի յայտարարեց, որ «թէեւ Վարդան անունը Հին Վայրէիկ անուն մըն է, բայց իր այժմէականութիւնը կորսնցուցած է»: «Զի կրնար ըլլաւ, ըսի, որ երբ Ե. դարուն վայրէիկները տեսնելով Հայոց պարտութիւնը եկած և Հաստատուած են կեդրոնական Եւրոպա և երբ տակաւին թարմ էր Վարդանի յիշատակը իրենց մտքին մէջ, և իրենց լիճերը կոչած են մեծ և փոքր Վարդան, յաւերժացնելու Համար իրենց Համար զոհուած Վարդանի անունը»:

Վիճաբանութիւնները կարճ կապելու Համար, մեր առաջնորդը ըսաւ. «Պարոններ ժամանակը կ'անցնի և տակաւին շատ տեղեր ունինք երթալու, ես պատմարան չեմ, և ոչ ալ Հնագէտ. խնդրեմ դիմեցէք անոնց և վստահաբար ձեր փափաքին կը Հասնիք»:

Այդ օրէն ասդին, ես իմ կարգիս վերելի պատմութիւնը պատմած եմ Հայ թէ օտար Հնագէտներու, պատմաբաններու և ոչ մէկը կրցած է իմ Հարցումիս պատասխան մը տալ: Վերջապէս մտածեցի ասիկա յանձնել մտաւորականութեան խնդրելով Հայ թերթերէն որ զայն արտատպեն, թերեւս գտնուին մտաւորական անձեր, որոնք կարենան առեղծուածին պատասխան մը տալ:

ՍԱՐԳԻՍ Գ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ

**ՊԱՏՐԻԱՐԲ ՍՐԲԱԶԱՆ ՀՕՐ ԱՅՑԸ
ՅՈՐԴԱՆԱՆ ԵՒ ԴԱՄԱՍԿՈՍ**

31 Մարտ 1997, Երևույաբքի առաւօտ, Պատրիարք Սրբազան Հայրը Ալեմպի կամուրջի վրայով ճամբորդեց դէպի Յորդանան, այնտեղէն անցնելու համար Դամասկոս, վանքապատկան կալուածներու ստիպողական հարցերու նկատառման պատճառաւ:

Նոյն երեկոյին, Պատրիարք Սրբազանը եւ Յորդանանի մէջ Պատրիարքի Փոխանորդ Գեր. Տ. Վահան Եպս. Թօփալեան խորհրդակցական ժողով մը ունեցան Տեղական Խորհուրդի չորս անդամներուն հետ (Իլյայ Պէննէան, Ներսէս Ներսէսեան, Արքահայ Մահրէճեան եւ Վագգէն Սալպաշեան), նկատի առնելով տեղական կրթական, եկեղեցական, ազգային, պետական, եւ գաղթային հարցեր եւ կացութիւններ:

Յաջորդ օրը, Երեւույաբքի առաւօտ, Պատրիարք Սրբազան այցելեց Ամմանի Իզպաշեան-Պիլլէնկեան Ազգային Վարժարանը, ուր Մանկապարտէզի 50 կարմրագգեստ մանուկները բեմադրեցին Վարդանանց զինուորներուն եւ փափկատուն Տիկնանց ազգանուէր խորհուրդը: Իսկ նախակրթարանի 100 աշակերտները համախմբ երգեցին եւ արտասանեցին, ընդունելով Պատրիարք Սրբազանի գնահատանքն ու սատակէ խաչիկներ: Յետ միջօրէի, ըստ ժամադրութեանց, Պատրիարք Սրբազանը տեսակցութիւններ ունեցաւ Վարչութեանց անդամներու եւ ազգայիններու հետ, իսկ երեկոյին, Ս. Թադէս եկեղեցւոյ մէջ հաւաքուած հասարակութեան խօսեցաւ Հայ Նրուսաղէմի ընդհանուր կացութեան, Պատրիարքարանի բաժանմունքներու գործունէութեան եւ կարիքներու, 2000 ամեակի առիթով միջ-եկեղեցական եւ ազգային տօնակատարութեանց, եւ Հայաստանի մէջ 301 քուակալին Բրիտանիոյ պետական կրօն յայտարարութեան 1700 ամեակի տօնախմբման եւ Հայ ուխտաւորութեան ծրագիրներու մասին, պատասխանելով նաեւ Պատրիարքարանի կալուածներու հետ կապուած հարցումներուն:

Ապրիլ 2, Չորեքշաբթի առաւօտ, Վահան Եպս. Թօփալեանի հետ, կամուր վարորդ ունենալով ժիր եւ խճամիր հայ Նրիտասարդ մը, Վիզէն Մարգարեան, Պատրիարք Սրբազան մեկնեցաւ դէպի Դամասկոս, եւ Սուրբ Սարգիս եկեղեցին ժամանեցին կէսօրուան ժամը 12.30-ին: Գեր. Տ. Գնէլ Արք. Ճերէճեան, իբրեւ առժամեայ հոգեւոր պետը Դամասկոսի Թեմին, եկեղեցական իշխանութեանց եւ կազմակերպութեանց գործակցութեամբ, կազմեր էր երեք օրերու կեցութեան ժամանակացոյցը:

Պատրիարք Սրբազան Հօր ժամանելուն, համալիրի մուտքին, ոչխարի գռնին օրհնութեամբ “Հրաշափառով” մուտք տեղի ունեցաւ Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ մէջ: Գնէլ Սրբազանի “բարի գալուստի” եւ Պատրիարք Սրբազանի Սուրբ Տեղեաց եւ Հայ Նրուսաղէմէն օրհնութեան խօսքերէն յետոյ, այց տրուեցաւ համալիրին մէջ կառուցուած եւ կառուցուելիք բաժանմունքներուն եւ անմիջական թաղին: Տիկնանց Միութեան պատրաստած մատաղի ճաշին հրաւիրուած էին Դամասկոսի մէջ Հայաստանի Հաւատարմատար դեսպան Տիար Դաւիթ Յովհաննէսեան, բեմական մարմիններու Վարչութեանց անդամներ եւ ազգայիններ, որոնց անուանով արտայայտուողներ եղան, անդրադառնալով ազգային եւ եկեղեցական կեանքի ներկայ իրադրութեանց եւ ծրագիրներուն:

Ապա, Պատրիարք Սրբազանը, ժամը 4.30-էն մինչեւ 8.30 խորհրդակցական ժողով ունեցաւ վանքապատկան կալուածներու կացութեանց մասին, ի ներկայութեան Գնէլ Արք. Ճերէճեանի, Վահան Եպս. Թօփալեանի, Հալէպէն եկած փաստաբան Դրիգոր Էպիդաքեանի (Սիրիոյ կալուածոց Պատրիարքարանի գործակատար), եւ Դամասկոսի ազգայիններէն Բիւզանդ եւ Դառնիկ Նազուպեանի, Վագգէն Նազուպեանի, Թագուր Պօյաճեանի, Նորայր Կիրակոսեանի եւ Աւետիս Ոսկեանի:

Ընդհանուր տեղեկատուութենէ յետոյ, Նորայր Կիրակոսեան եւ Աւետիս Ոսկեան յանձն առին Դամասկոսի վանքապատկան կալուածներուն հոգատարութեամբ զբաղիլ: Տիար Դրիգոր Էպիդաքեան նոյն առոն պիտի հոգատարէ Հալէպի եւ Լաքաֆիոյ կալուածները:

Հինգշաբթի ցերեկին պաշտօնական լիազօրագրեր պատրաստել անհրաժեշտ եղաւ, պետական պաշտօնատուներ ներկայացնելու եւ վաւերացնել տալու: Նաեւ խմբովին այցելութիւն տրուեցաւ վանքապատկան տուները, խանութները, բնակիչներուն հետ տեսակցելով եւ բացատրութիւններ տալով:

Ուրբաթ առաւօտ, Դամասկոսի մէջ Հայաստանի Հաւատարմատար Դեսպան Տիար Դաւիթ Յովհաննէսեանի հրաւերով, կազմակերպութեանց եւ համայնքային գործունեայ ներկայացուցիչներ, Հայ Դեսպանատան մէջ ընդունեցին Պատրիարք Սրբազանը եւ իրեն ընկերացող Գնէլ եւ Վահան Սրբազանները: Պարոն Դեսպանը իր գնահատանքը արտայայտեց բոլոր ներկայացուցիչներուն գործակցութեանը, եւ տարբեր մարզերու մէջ իրագործուած արդիւնքներուն համար: Մէկ օրինակը՝ նոյն երեկոյին Հայ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ սրահին մէջ Նրիտասարդաց յանձնախումբին կողմէ ներկայացուած “Հայկական Ճագիր” երաժշտական յայտագիրին էր, Հայաստանէն հրաւիրուած արուեստագէտներու յօրինումներու կատարմամբ:

Հայ Դեսպանատան այցելութենէն յետոյ, Պատրիարք Սրբազանը, եկեղեցւոյ համալիրին մէջ բարեկարգ եւ վերակառուցած Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի դասարաններուն մէջ աշակերտներուն հետ եղաւ, մախֆան՝ Գնէլ Սրբազանի կարգադրութեամբ տեսակցութիւն ունենալը կրօնական համայնքներու (Ասորի Ուղափառ, Յոյն Օրթոտոքս եւ այլ) հոգեւոր պետերու եւ ներկայացուցիչներու հետ:

Պատրիարք Սրբազանի Դամասկոս այցելութեան առիթով, Տիար Բիւզանդ Նագուպեան եւ Տիար Գառնիկ Նագուպեան, Նագուպեան ընտանիքի պապեական աւանդութեան հետեւելով, իրենց ընտանիքներուն անունով, Հինգշաբթի եւ Ուրբաթ կէսօրներուն, Բաշկերտյոյի հրաւիրեցին պատուական հիւրեր եւ բազմաթիւ ներկայացուցիչներ:

5 Ապրիլ, Շաբաթ առաւօտ, Պատրիարք Սրբազան նոյն Բանապարհով Ամման վերադարձաւ: Մեծ Պահոց Դատաւորաց Կիրակիին առիթով, Ս. Թադէոս եկեղեցիին մէջ, Ս. Պատարագը մատոյց Վահան Սրբազան եւ քարոզեց Պատրիարք Սրբազան:

Գահաժառանգ Հասան Իշխանին հետ տեսակցութեան ժամադրութիւն առնուած էր Երեւնշաբթի կէսօրուան համար (Վսեմ. Հիւսէյն Թագաւորը եւ Վարչապետ Մաֆալի Միացեալ Նահանգներ կը գտնուէին): Երկուշաբթի, այցելութիւն տրուեցաւ Միջ-Կրօնական Ուսմանց Արքայական Հաստատութեան կեդրոնին (հովանաւորուած Գահաժառանգ Իշխանին կողմէ) եւ տեսակցութիւն վարիչներուն հետ: Եւ Երեւնշաբթի, ընկերակցութեամբ Վահան Սրբազանին, Պատրիարք Սրբազան առիթ ունեցաւ Գահաժառանգ Իշխանին յայտնելու Պատրիարքարանի եւ հայ համայնքի մաղթանքները Վսեմ. Թագաւորի առողջութեան համար, եւ Քրիստոնեայ համայնքներու հոգեւոր պետերու եւ Պատրիարքութեանց անունով շնորհակալութիւն յայտնելու պետական որոշումին համար որով Քրիստոնէական դաստիարակութեան պատենութիւն կը տրուի Յորդանանի Վարժարաններուն մէջ, եւ շնորհաւորեց Իշխանին ծննդեան 50 ամեակը, ներկայացնելով Վահան Սրբազանի եւ Տեղական Խորհուրդի այս առիթով ապառնուած յուշանուէրը սրընթաց նժոյգներու: Իշխանին հրաւերով Պատրիարք Սրբազան եւ Վահան Սրբազան մասնակցեցան Քրիստոնեայ եւ Մահմետական ներկայացուցիչներու հաւաքոյթին առիթով տրուած ճաշին: Եւ այնտեղէն Պատրիարք Սրբազանը հրաժեշտ առնելով վերադարձաւ Երուսաղէմ:

Ն.

ԵՆՈՐՀԱՌՈՐԱՆՔ

Քրիստոսի Ս. Յարութեան եւ Զատիկի տօնակատարութեանց առիթով, բարի մաղթանքի եւ շնորհաւորանքի գիրեր եւ հեռագրեր յղուեցան Հոգեւոր եւ Կառավարական պետերուն, որոնց շնորհաւորագիրերը ընդունած է Պատրիարք Սրբազան Հայրը.-

- Ամենայն Հայոց Հայրապետ, Նորին Ս. Օծուքին Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին:

- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետ, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսին:

- Հռովմէական Կաթօլիկ եկեղեցւոյ Քահանայապետին՝ Նորին Սրբութիւն Յովհաննէս Պօղոս Բ. Պապին:

- Մոսկուայի եւ Ռուսիոյ Օրթոտոքս եկեղեցւոյ Ամեն. Տ. Տ. Ալէքսէյ Բ. Սրբազան Պատրիարքին:

- Թուրքիոյ Հայոց Ամեն. Տ. Գարեգին Պատրիարք Գազանեանին:

- Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Նախագահ Տիար Միքայէլ Նսայեանին:

- Թեմակալ Առաջնորդներուն, Պետական եւ Ազգային Հաստատութեանց ղեկավարներուն:

ՇԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷՋՄԻԱՇԵՆ

SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS
MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

366

21 Մարտի 1997

ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱՊԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ
Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Ե Ր Ո Ւ Ս Ա Ղ Է Մ

Սիրեցեալ Եղբայր ի Քրիստոս,

Մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի Յարութեան տօնին առիթով Ձեզի կը յղենք Մեր հայրական սիրոյ ողջոյնը ի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն:

Հոգեւոր ցնծութեան մէջ է ողջ քրիստոնեայ աշխարհը վերապրելով Իր Հիմնադրին՝ Աստուծոյ Միածին Որդւոյն մեռելներէն յարութիւն առած ըլլալու խորհուրդը: Մահը պարտուած է անմահութեան դիմաց:

Քրիստոս Իր յարութեամբը մարդուն հոգեկան ոյժ, յուսալից կեանքի և անմահութեան յոյս ներշնչեց:

Ձեզի կ'ուղարկենք Մեր պատգամը զոր վստահաբար կը յանձնէք Ձեր Պատրիարքութեան հաւատացեալներու ուշադրութեանը:

Զատկական տօնին երջանկալից առիթով Ձեր Եղբայրութեանը և Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեանն ու Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան հաւատացեալներուն կը յայտնենք Մեր հայրապետական օրհնութիւնը և սրտագին մաղթանքները Ձեր Պատրիարքութեան գործունէութեան բարգաւաճման և արդիւնալից պտղաբերման համար ի վայելումն յարութեանապաշտ մեր հաւատացելոց:

Մնամք Եղբայրական սիրոյ ողջունիւ,

Աղօթարար

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԱՆԹԻՆԻԱՍ - ԼԻԲՆԱՆ

Թիւ 108/97

Անթիլիաս, Ս. Ջատիկ, 1997

Ամենապատիւ

Տ. Թորգոմ Արքեպսկ. Մանուկեան

Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի

Երուսաղէմ

Սիրեցեալ եղբայր ի Քրիստոս,

Աւագ Շաբթուան այս օրերուն, Քրիստոսի հրաշափառ Յարութեան մեծ տօնին սպասումով կը հրճուին մեր հոգիները: Անգամ մը եւս հոգեպէս կը պատրաստուինք դիմաւորելու Ս. Ջատիկը, որ մարդկութեան պատմութիւնը յեղաշրջող եզակի դէպք մը դարձաւ՝ մարդուն տալով կեանքը ապրելու ու պատմութիւնը ըմբռնելու նոր մօտեցում:

Քրիստոսի Յարութիւնը նաեւ մեր ժողովուրդին պատմութիւնը իմաստաւորեց ու կեանքը այլակերպեց այնպիսի հոգեմտաւոր արժէքներով, որոնք մեր ժողովուրդը առաջնորդեցին խաւարէն լոյս ու մահէն կեանք: Ի՛նչպիսի մարդջական յարութիւն ընթացող մեր ժողովուրդի պատմութեան այս վճռական հանգրուանին, Մեր սրտալից մաղթանքն է որ մեր ժողովուրդի բոլոր գաւակները իրենց անհատական ու ազգային կեանքը ապրին մեր պապերուն հաւատքին գօրութեամբ ու կտակին հաւատարմութեամբ: Թող յարութեան շունչով առաւել եւս պայծառանայ ու գօրանայ մեր ժողովուրդի կեանքը՝ ի Հայաստան, ի Ղարաբաղ եւ ի սփիւռս աշխարհի:

Մեր ջերմ մաղթանքն է, որ Յարութեան շունչով հոգեպէս գօրացած շարունակէք Ձեր գահակալութիւնը՝ գայն արդիւնաւորելով այնպիսի նախաձեռնութիւններով ու իրադրութիւններով, որոնք մեր հայրենիքն ու ժողովուրդը առաւել վճռականութեամբ կ'առաջնորդեն դէպի ամբողջական յարութիւն:

Եղբայրական սիրոյ ջերմ ողջունիւ,

Աղօթակից՝

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵՄԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

SECRETARIAT OF STATE

No. 411.000/G.N.

FROM THE VATICAN, 28 April 1997

Your Beatitude,

His Holiness Pope John Paul II has asked me to thank you for the greetings which you sent to him for the Solemnity of Easter.

Every year the Liturgy leads us to contemplate the One who is the keystone of salvation history. We hear the invitation to renew and deepen our faith by prayerful and assiduous reading of God's word, especially in this year of preparation for the Great Jubilee of the 2000th anniversary of the coming among us of the Son of God.

His Holiness prays that the Risen Lord will continue to lead all his disciples by the power of his Spirit to that complete unity which is destined to offer the world a compelling motive for belief. Upon yourself and the members of your Church he invokes an abundance of divine blessings.

With my own respectful and fraternal good wishes, I remain

Yours sincerely in Christ,

Secretary of State

His Beatitude Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem
St. James Monastery
P.O. Box 14235
91141 JERUSALEM

Патриарх
Московский
и всея Руси

119034 Москва, Чистый пер. 5

Его Блаженству,
Блаженнейшему ТОРКОМУ II,
Армянскому Патриарху Иерусалима

Ваше Блаженство !

В "сей нареченный и святой день", прославляя "во свете неприступнем Суцгао" Воскресшего из мертвых Христа Жизнодавца, сердечно приветствую Вас словами светлого пасхального благовестия:

ХРИСТОС ВОСКРЕСЕ !

В духовном ликовании и благоговейном трепете перед тайной Воскресения торжествует Церковь Христова Святую Пасху. Ныне, когда "поглощена смерть победою" (Ис.25,8), разрушаются адовы темницы и многие обители в доме Отца нашего Небесного, уготованные Им от создания мира, открываются для благословенных (Мф.25,34), да просветит Воскресший Спаситель и наши сердца светом Своего всеславного Воскресения!

От всей души поздравляю Вас с великим праздником Пасхи Христовой и желаю Вам преизобильных милостей Божиих, благословенного мира и крепкого здоровья.

С любовью о Христе Воскресшем

ПАТРИАРХ МОСКОВСКИЙ И ВСЕЯ РУСИ

Пасха Христова
1997 г.
Москва

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ
ԳՈՒՄԳԱԲԸ - ՍՏԱՆԳՈՒԼ

ARMENIAN PATRIARCHATE

TR - 34480 KUMKAPI - ISTANBUL

Tel. : (90 - 1) 517 0970 or 71

Fax : (90 - 1) 516 4833

16 Ապրիլ 1997

Ամենապատիւ

S. Թորգոմ Բ

Պատրիարք Հայոց Ս. Երուսաղէմի

Երուսաղէմ-Իսրայէլ

Ամենապատիւ եւ Սիրեցեալ Սրբազան Եղբայր,

Քրիստոս Յարեաւ ի Մեռելոց:

Մեր Տիրոջ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի Ս. Յարութեան Տօնին առթիւ կու գանք սրտագինս շնորհաւորել Ձեզ լաւագոյն մաղթանքներով:

Կ'աղօթենք առ Բարձրեալն Աստուած, որ անսասան պահէ Ս. Յակոբեանց Առաքելական Աթոռը իր ողջ միաբանութեամբ, Ձեր Եղբայրութեան պարգեւէ քաջառողջ կեանք եւ յաջողութիւն, որպէսզի Ձեր գլխաւորութեամբ Ս. Յակոբեանց Ուխտի զինուորեալ միաբանութիւնը շարունակէ իր նուիրական առաքելութիւնը, ի պայծառութիւն Ս. Եկեղեցւոյս, ի շինութիւն եւ ի մխիթարութիւն մերազն Հաւատացելոց:

Մնամք եղբայրական սիրով ի Քրիստոս,

Աղօթակից՝

Գարեգին Բ

Պատրիարք Հայոց Կ. Պոլսոյ

His Beatitude Torkom II Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem
Jerusalem

At this time of Easter festivities I send you every good wish for peace and health in the pursuit of Your Holy and Apostolic Mission

With sincere wishes and respects,

MICHAEL ESSAYAN

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ-ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Գշ. 18 Մարտ.- Երեկոյեան կատարուեցաւ Մեծ Պահոց երկրորդ հսկումը, ի Ս. Հրեշտակապետաց: Հանդիսապետն էր Տ. Շնորհի Ծ. Վրդ. Գասպարեան, որ նաեւ ֆարոգեց:

Եշ. 20 Մարտ.- Երեկոյեան կատարուեցաւ Մեծ Պահոց հսկումը ի Ս. Յակոբ: Հանդիսապետն էր Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան որ նաեւ ֆարոգեց:

Շր. 22 Մարտ.- Սուրբ Կիւրդի Երուսաղիմացւոյն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Կիրդի Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Կիր. 23 Մարտ.- Քառասնորդաց: Անա-
ռակին: Ըստ սովորութեան առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ, եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Սահակ Արդ. Մաշայեան: Պատարագիչ Հայր Սուրբը «Հայր Մեր»էն առաջ ֆարոգեց:

Գշ. 25 Մարտ.- Երեկոյեան կատարուեցաւ Մեծ Պահոց հսկումը ի Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցին: Քարոզեց Տ. Թեոդորոս Արդ. Զաֆարեան:

Եշ. 27 Մարտ.- Երեկոյեան կատարուեցաւ Մեծ Պահոց հսկումը ի Ս. Յակոբ: Հանդիսապետն էր Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբիկեան, որ նաեւ ֆարոգեց:

Շր. 29 Մարտ.- Սրբոցն՝ Յովհաննու Երուսաղիմայ Հայրապետին եւ Հայրապետաց եւ Վարդապետացն Մերոց:

Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Թեոդորոս Արդ. Զաֆարեան:

- Կէսօրէ ետք, Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով քարձրացաւ Զիթենեաց լեռ, ուր Համբարձման Սրբավայրին վրայ կատարուեցաւ ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

Կիր. 30 Մարտ.- Քառասնորդաց: Տնոսիւն: Առաւօտուն, Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով քարձրացաւ Զիթենեաց լեռ ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Համբարձման Սրբատեղին, ուր եպիսկոպոսական խորով պատարագեց եւ ֆարոգեց Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Գշ. 1 Ապրիլ.- Երեկոյեան կատարուեցաւ Մեծ Պահոց հսկումը ի Ս. Հրեշտակապետաց:

Հանդիսապետն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէրեան, ֆարոգեց Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Եշ. 3 Ապրիլ.- Հսկումին ի Ս. Յակոբ Հան-
դիսապետեց եւ ֆարոգեց Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան:

Ուր. 4 Ապրիլ.- Կէսօրէ ետք Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ «խաղաղական ժամերգութիւն»:

Իրիկեանդէմին, յաջորդ օրուան Քառասուն Մանկունք տօնին առիթով, Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ Հսկման մասնաւոր արարողութիւն: Հանդիսապետն էր Տ. Բագրատ Արդ. Պուրճէքեան որ նաեւ ֆարոգեց:

- Ապա Տ. Բագրատ Արդ. Պուրճէքեանի գլխաւորութեամբ Սարկաւազները Քառասուն Մանկանց նկարին առջեւ կարգաւորուած սեղանին դիմաց ծունկի գալով երգեցին օրուան տօնին յատուկ շարականը:

Շր. 5 Ապրիլ.- Սրբոց Մանկանցն Քա-
ռասնից Որք ի Սեբաստիա կատարեցան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ Քառասուն Մանկանց նկարին առջեւ շտկուած սեղանին վրայէն, որուն դիմացը կաթսայի մէջ կը պլպլային ֆառասուն գոյնզգոյն կանթեղներ, աւանդական սաղապատ լինը խորհրդանշող:

- Կէսօրէ ետք, Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափա-
ռ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր Ս. Գերեզմանին եւ Գիւտ Խաչի այրին ուխտերէն ետք, վերջնոյս կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղ-
եաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէրեան:

Կիր. 6 Ապրիլ.- Քառասնորդաց: Դատարին: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ: Հանդիսապետն էր Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, որ մատուց օրուան Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ եւ «Հայր Մեր»էն առաջ ֆարոգեց:

Պատարագիչ Սրբազան նախագահեց Ս. Գերեզմանին շուրջ կատարուած եռադարձ թափօրին, որ աւարտեցաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

Գշ. 8 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց ֆարոգեց Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեան:

Եշ. 10 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց եւ ֆարոգեց Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոջանեան:

Ուր. 11 Ապրիլ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն էր Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Շր. 12 Ապրիլ.- Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին Մուտն ի Վերապէս: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Լուսաւորիչ սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Դանիէլ Քեհն. Գարանեան:

Կիր. 13 Ապրիլ.- Քառասնորդաց: Գայտեան:

Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Երուսաղէմի Հրեական քաժնին մէջ գտնուող Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Աւստրալիոյ եւ Նիւ Զիլանտայի Առաջնորդ, Հեռաւոր Արեւելի Հայրապետական Պատուիրակ Տ. Աղան Արք. Պալիօգեան: Ժամարար եւ քարոզիչն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Գշ. 15 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց Տ. Աղան Արք. Պալիօգեան: Քարոզիչն էր Տ. Զաքարիա Քինյ. Սարիբեկեան:

Եշ. 17 Ապրիլ.- Աւետման նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն էր Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Երեկոյեան կատարուեցաւ Մեծ Պահոց վերջին հսկումը. հանդիսապետեց եւ քարոզեց Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Ուր. 18 Ապրիլ.- Աւետումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեքսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գեքեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցեց հանդիսապետ Սրբազանը:

Շր. 19 Ապրիլ.- Յիշատակ Յարութեան Ղազարու: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատօնակը մեր վերնամաստան մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այսեւութեան հանդիսաւոր քափօր տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Կիր. 20 Ապրիլ.- Ծաղկազարդ: Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Յարութեան մեր վերնամաստան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Արք. Պուրնէքեան: Ապա կատարուեցաւ եռադարձ մեծահանդէս քափօր Քրիստոսի Ս. Գեքեզմանին եւ Պատանատեղւոյն շուրջ, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ: Թափօրականք ի ձեռին ունէին ձիթեմեաց եւ արմալինեաց ոստեր, իսկ մեր քափօրին կը հետեւէին Ղպտոց եւ Ասորոց քափօրները: Կատարուեցաւ «Անդաստան»: Վանք վերադարձին հայոց քաղի ոստիկանատան մուտքէն, Միաբանութիւնը եւ դպիրները «Որ գլխորհուրդ» շարականը երգելով յառաջացան դէպի

Պատրիարքարան եւ «Պահպանիչ»ով վերջացաւ:

- Կէսօրէ ետք Մայր Տաճարին մէջ կատարուած «Անդաստան»ին հանդիսապետն էր Տ. Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեան:

Տ. Աւետիս Արք. Իփրանեան կարդաց վարագոյրներու քացման մասնակցողներուն անունները: Կատարուեցաւ հանգանակութիւն Ազունիէի Ազգային բուժարանին ի նպաստ:

- «Դոնրացէք»ի արարողութեան նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը, աղոթքի ռեճնալով Տ. Դուսան Վրդ. Ալեանեան եւ Տ. Բագրատ Արք. Պուրնէքեան:

Մայր Տաճարի Աւագ խորանին, փակեալ վարագոյրին ետեւը կը գտնուէր Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Գշ. 22 Ապրիլ.- Աւագ Երեմիայի: Ըստ սովորութեան Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի գաւթի Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատարան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. Զղաճեան: Ժամարարն էր Տ. Սահակ Արք. Մաշալեան:

Սրբոց Թարգմանչաց Երկրորդական վարժարանի աշակերտութիւնը ընդունեց Սուրբ Հաղորդութիւն:

Համդիսապետ Հայր Սուրբը գլխաւորեց Տաճարէն ներս կատարուած «Ուխտաւորաց Թափօր»ը եւ տուաւ քացատրութիւններ:

Գշ. 24 Ապրիլ.- Աւագ Հինգշաբթի (Յիշատակ Ընթրեաց): Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Կարգ Ապաշխարութեան» հանդիսապետն էր Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, որ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցեց Մայր Տաճարի Աւագ խորանին վրայ:

Ուխտաւորներ եւ ժառանգաւորաց սաներ ընդունեցին Ս. Հաղորդութիւն:

- Նոյն առաւօտ, Ապրիլ 24ի Եղեռնին նուիրուած Միաբանական քափօրը, առաջնորդութեամբ Հ.Ե.Մ.Ի. Հ.Մ.Ը.Մ.Ի եւ Ե.Հ.Բ.Մ.Ի սկաւտներու կազմերուն, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր, աղոթքերակից ունենալով, Հայաստանի Պատույ Հիւպատոս՝ Մեծարգոյ Տիար Յոյակ Մոմենեան եւ հայ կաթողիկէ համայնքին հոգեւոր պետ Տ. Անդրէաս Եպս. Պետողեան, ուղղուեցաւ դէպի Ս. Փրկիչ Ազգային Գեքեզմանատունը Արարայի Յուշարձանին աղջեւ կատարելու մեր քիւրաւոր նահատակներուն համար հոգեհանգստեան պաշտօն: Ծաղկեպսակներ դրուեցան: Օրուան Աւետարանը կարդաց Տ. Բագրատ Արք. Պուրնէքեան: Իսկ յիշատակի ուղբերը կատարեց Հ.Մ.Ը.Մ.Ի Ատենապետ Տիար Յակոբ Տէմիրեան:

Այս թափօրը նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր, վերադարձաւ վանք: Բազմութիւն մը պարիսպէն դուրս քաղաքի փողոցներէն քայլեց եղեռնը յուշող պատկերներով: Նոյն կերպով ժամը 2ին, Երիտասարդներ լուռ նստակեաց ցոյց կատարեցին Վանքի մուտքին դիմաց մայրիկն վրայ, իսկ ժամը 4ին բազմութիւն մը քաղաքացիներու հրապարակին վրայ:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Ռոնդուայ»ի սրտագրաւ կարգը նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

- Ժամ մը ետք, ուխտաւորներու թափօր մը, գլխաւորութեամբ Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջղանեանի, այցելեց Քրիստոսի գոյգ բանտերը, Ս. Հրեշտակապետաց վանքին գաւիթը, Զիքենիի ծառին մօտ, նաեւ Ս. Փրկչի կիսաւեր մատուռին, ուր կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան կարգ:

Տ. Սահակ Արդ. Մաշալեան տուաւ քաջատրութիւններ:

- Գիշերուան ժամը 7-11.30 Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «խաւարման կարգ»: «Փառք ի բարձունք»էն ետք Տաճարին խորհրդաւոր մթնոթան մէջ քարոզեց Տ. Գրիգոր Վրդ. Ալեանեան: Ժամերգութեան աւարտին Պատրիարք Սրբազան Հայրը կատարեց «Խաչի բո Քրիստոս»ի խնկարկութիւնը:

Ուր. 25 Ապրիլ.- Աւագ Ուրբաթ (Յիշատակ խաչելութեան): Կէսօրը բիշ անց, Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամասերէն մէջ կատարուեցաւ «կարգ խաչելութեան»: Հանդիսապետն էր Տ. Կիրիւն Եպս. Գաբրիէան:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ երեկոյեան ժամերգութիւն եւ «քաղման կարգ», նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Շր. 26 Ապրիլ.- Աւագ Շաբաթ (Ճրագալոյց Ս. Զատիկի): Առաւօտուն ժամը 9ին Ս. Յարութեան Տաճարին դուռը բացուեցաւ մեր կողմէն. քանային առնուելով Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանի ձեռքէն:

- Ժամը 11ին Միաբանութիւնը՝ Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ մեկնեցաւ Ս. Յարութեան Տաճար: Մէկ անգամ Ս. Գերեզմանին շուրջ դառնալով մտան Տեսչարան: Ս. Գերեզմանի դրան կնքուեցին եւ Յունաց թափօրէն ետք, մեր լուսահանը՝ Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան Յունաց Տ. Տիոտորոս Պատրիարքին հետ մտաւ Ս. Գերեզման: Լուցուած միակ կանթեղէն իրենց ձեռքի մոմերու խուրճը վառելով, լուսամուտէն դուրս տուին նուիրական լոյսը: Ակնբարքի մը մէջ լուսակիրներու կողմէ փոխանցուելով մեր վերնամասերէն պատշգամբին մէջ իր տեղը գրաւող Պատրիարք

Սրբազան Հօր ձեռքը կը հասնի, որ պատշգամբէն կ'օրհնէ խոնկեցած բազմութիւնը:

Տեղի ունեցաւ եռադարձ թափօր: Թափօրականք երգեցին «Քրիստոս Յարեաւ» շարականը: Լուսահան Հայր Սուրբը եպիսկոպոսական խոյրով գլխաւորեց թափօրը:

Մեր թափօրին կը հետեւէին Ղպտոց եւ Ասորոց թափօրները: Վանք դարձին, ճամբու կէսին, կազմուեցաւ թափօր: Պատրիարք Սրբազան Հայրը շուրջառով եւ խաչ ու գաւազան ի ձեռքին իսկ լուսահան Հայր Սուրբը, շուրջառով եւ լուցուած մոմը ապակիէ պահպանակի մէջ կրելով, շարականի երգեցողութեամբ եւ զանգահարութեամբ մտան Մայր Տաճար: Պատրիարք Սրբազան Հայրը Մայր Տաճարի դասին մէջ կարդաց Ս. Զատկուան Աւետարանը եւ Պահպանիչով արձակեց ժողովուրդը, աւետելով «Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»:

- Ժամը մը ետք ճրագալոյցի արարողութիւն կատարուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ: Ժամարարն էր Տ. Արամ Վրդ. Արեշեան: Պատարագի վերջաւորութեան կատարուեցաւ նախատօնակ, գլխաւորութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Այս բոլորը գացին սեղանատուն ժամարար Հայր Սուրբը կարդաց Ս. Զատկուան Աւետարանը եւ բոլորը ընթերցեցին:

Կիր. 27 Ապրիլ.- Զատիկ Յարութեան Տեառն: Կէս գիշերէն երկու ժամ ետք, Միաբանութիւնը Տ. Սեւան Եպս. Ղարապետի գլխաւորութեամբ մեկնեցաւ Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գողգոթայի ուխտէն ետք մեր վերնամասերէն մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութեան մէկ մասը, մինչեւ «Հարց»: Այս իջնելով Ս. Գերեզմանին շրջափակը, մնացեալը շարունակուեցաւ, թափօրական զննցով: Մեր թափօրին կը հետեւէին Ասորոց եւ Ղպտոց թափօրները:

Կատարուեցաւ «Անդաստան»: Իսկ Պատանաւորները վրայ կարդացուած Աւետարանէն ետք տեղի ունեցաւ «Խաչի Բո Քրիստոս»:

- Մէկ ժամ ետք Պատրիարք Սրբազան Հայրը միաբանութեան հետ մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Տ. Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեան օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց եւ քարոզեց Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ:

- Վանք դարձին Միաբանութիւնը, դպիրներ եւ ուխտաւորներ Հայոց թաղի մուտքէն «Այսօր յարեաւ» շարականի երգեցողութեամբ քարձրացան Պատրիարքարան:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Մայրավանքի մեծ բակին մէջ կատարուած Զատկական մեծ «Անդաստան»ին:

Բշ. 28 Ապրիլ.- Յիշատակ Մեռելոց Բ. օր

Ս. Զատիկի: Պատրիարք Սրբազան Հայրը, օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց եւ քարոզեց Մայր Տաճարի Աւագ խորանին վրայ: Սպասարկողներն էին Ս. Կոմիտաս եւ Ս. Համբարձում վարդապետները: Բուրվառակիրներն էին Ս. Էմմանուէլ եւ Ս. Թեոդորոս Աքեղաները: Ապա Պատրիարք Սրբազան Հայրը ամպիոպանիին ներքեւ Ս. Խաչափայտի մասունքն է ձեռնի, իսկ Միաբան հայրեր մասունքներով, դարձան եռադարձ թափօր, որմէ ետք Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը «Այսօր յարեալ» շարականի երգեցողութեամբ բարձրացան Պատրիարքարան, ուր Պատրիարք Սրբազան Հայրը բոլորին նշխար բաժնեց:

Գշ. 29 Ապրիլ.- Գ. օր Ս. Զատիկի: Մայր Տաճարի Ս. Գլխադրի մատուռին մէջ պատարագեց Ս. Էմմանուէլ Արք. Աթաշանեան:

Շր. 3 Մայիս.- Յիշատակ Գլխատման Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին: Մայր Տաճարի ձախակողմեան դասին մէջ գտնուող Ս. Յովհաննու Կարապետին նուիրուած խորանին վրայ պատարագեց Ս. Զաքարիա Քենյ. Սարիքեկեան:

Կիր. 4 Մայիս.- Նոր Կիրակէ (Կրկնագատիկ): Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց լուսահան Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

Կէսօրէ ետք տեղի ունեցաւ «Անդաստան» հանդիսապետն էր Ս. Սեւան Եպս. Դարիպեան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Բշ. 24 Մարտ.- Յունաստանի Անկախութեան (1821) տարեդարձին առիթով, Նաշընըլ Հօթէլին մէջ տրուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցան Պատրիարք Սրբազան, Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Սեւան Եպս. Դարիպեան:

Բշ. 31 Մարտ.- Առաւօտուն Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Ս. Սեւան Եպս. Դարիպեան գացին Պապական նուիրակին, շնորհաւորելու համար անոնց Ս. Զատիկը:

- Նոյն առաւօտուն Պատրիարք Սրբազան Հայրը նամբողոյց դէպի Յորդանան, ապա անցնելու համար Սուրիա, Դամասկոսի մէջ զբաղելու համար վանապատկան կալուածներու կարեւոր հարցերով:

Գշ. 1 Ապրիլ.- Առաւօտուն Միաբանութիւնը Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեանի գլխաւորութեամբ գնաց ֆրանչիսկեաններուն (Քուսթոսին) եւ լատինաց Պատրիարքարան շնորհաւորելու համար անոնց Ս. Զատիկը:

- Ապա Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան շնորհաւորութեան գացին Անկլիկան եկեղեցւոյ Գեր. Եպիսկոպոսին:

- Նոյն օրը Ս. Սեւան Եպս. Դարիպեանի գլխաւորութեամբ մի քանի Միաբան Հայրերու գացին Յոյն կաթողիկոսներուն եւ լուսեբաղաններուն շնորհաւորելու համար անոնց Ս. Զատիկը:

Գշ. 23 Ապրիլ.- Երեկոյին, Ապրիլեան Եղեռնի Յուշատօնի 82րդ տարեդարձի առիթով, Միացեալ Յանձնախումբի ջանքերով, ժողովրդային հաւաքոյթ մը տեղի ունեցաւ Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր հանդիսավար Ս. Բագրատ Արք. Պուրնէֆեանի բացման խօսքով, յայտագրին մէջ բաժին առին ժառանգաւոր սաներ խմբերգներով եւ արտասանութեամբ, իսկ ուղերձներով արտայայտուեցան Սարո Նազգաշեան Հ.Ե.Միութեան, Օհան Կիրեղեան Հ.Մ.Ը.Միութեան, եւ Արամ Խաչատուրեան Ե.Հ.Բ.Միութեան անունով:

Գշ. 29 Ապրիլ.- Առաւօտուն, ֆրանչիսկեան Միաբանութիւնը, Իսրայէլի Պետական կազմը, Պապական նուիրակը, Պաղեստինեան Աֆգաֆի կազմը, Լատինաց Ամեն. Պատրիարքը, Մարօնիթներու Եպս.ը, Յոյն կաթողիկ Եպս.ը, Լուսեբաղանները, Հապէշաց Եպս.ը իրենց Միաբանութիւնով եկան շնորհաւորելու համար Հայոց Ս. Զատիկը:

- Նոյն օրը Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը գնաց Յունաց Ամեն. Պատրիարքին, շնորհաւորելու համար անոնց Ս. Զատիկը:

- Կէսօրէ ետք, ժամը 5ին Դպտոց Արքեպիսկոպոսը եւ Ասորոց Եպիսկոպոսը իրենց Միաբանութիւններով եկան շնորհաւորելու համար հայոց Ս. Զատիկը:

Գշ. 30 Ապրիլ.- Առաւօտուն Ս. Սեւան Եպս. Դարիպեանի գլխաւորութեամբ, մի քանի միաբան հայրեր գացին, Դպտիներուն, Հապէշներուն եւ Ասորիներուն շնորհաւորելու համար անոնց Ս. Զատիկը:

- Նոյն օրը առաւօտուն Յունաց միաբանութիւնը եկաւ շնորհաւորելու համար Հայոց Զատիկը:

Բշ. 12 Մայիս.- Երուսաղէմի քաղաքապետ Եհուտ Օլմէրքի հրաւերով, Դաւիթի Բերդին «Երուսաղէմի պատմութեան քանգարանին» մէջ, Իսրայէլի Տօնին առթիւ, ներկայ գտնուեցան Ս. Անուշաւան Մ. Վրդ. Զոհանեան, Ս. Գուսան Վրդ. Ալեանեան եւ Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

Գշ. 13 Մայիս.- Վերափոխման «կրօնաւոր» ներ եւ կրօնաւորութիւններ» ընկերութեան կողմէ կազմակերպուած պատարագին, նախագահութեամբ Ս. Միշէլ Սապպահ Լատինաց Պատրիարքին, հաւաքօսի Ս. Պետրոս վերանորոգուած եկեղեցւոյ նաւակատիւն առթիւ, ներկայ գտնուեցան Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Ս. Թեոդորոս Արք. Զաքարեան:

ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՆՊԱՍՏԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԻ ՇՐՋԱՆԻՆ

CHRISTIAN AND MISSIONARY ALLIANCE ISRAEL FIELD 988		183
DATE <i>June 19, 90</i>		82-5 1070
TO THE ORDER OF <i>American Aid Fund</i>		\$ <i>1700.00</i>
<i>One thousand seven hundred</i>		DOLLARS
 United Bank United Bank of Colorado Springs - N.A. 638-1381 • 25 North Tejon • Colorado Springs, CO 80903		
FOR <i>American Aid - UCC</i>		<i>H. Louis Zeigler</i>
⑆ 070000551 ⑆ 240 518 ⑆		0183

ՏԱՅՈՑ
ARCHATE

June 15, 1990

Գերապատիւ
Տ. Խաժակ Ժ. Վրդ. Գարսամբան
Առաջնորդ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ
Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան Թեմին,
Նիւ Եօրք

Սիրելի Հայր Խաժակ,

Ձեզի կը ղրկենք փոխգիր մը \$ 1700 (Հազար եօթ հարիւր տուր) գումարի մը որ մեզի փոխանցուեցաւ Յունիս Յին: Այս գումարը համեմատեալ արժանազորի The Christian and Missionary Alliance կազմակերպութեան մէջ: Յաւելեալ գումարներ եւս պիտի փոխանցենք Առաջնորդարանիդ թեման մէջ:

Այս բոլորը պէտք է յանձնուին Թեմիդ Հայաստանի երկրաշարժին Օգնութեան եւ վերակառուցման Յանձնախումբին, եւ արժանաւորել որպէս Երուսաղէմի Հայոց եւ Գաղղիաբնակչութեան նպաստ: Կը խնդրենք որ ամբողջ գումարը ստանալէն յետոյ, զայն յատկացնէք Սոսիալականի մէջ կառուցուելիք որբէ մէկ բաժանմունքին ի նպաստ, ինչպէս յիշատակութիւնը արժանազանութեամբ "Երուսաղէմի Հայոց եւ Գաղղիաբնակչութեան նուէրը Հայաստանին":

Համեմատեալ ստացագիրը ղրկել մեր հասցէին:

Սիրոյ ողջունել
Աղօթարար

Robert Zeigler
Թորոնթ Արքեպս. Մանուկեան
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ

ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

DIOCESE OF THE ARMENIAN CHURCH OF AMERICA, 630 SECOND AVENUE, NEW YORK, N.Y. 10016-4885 212 686-0710

August 10, 1990

His Beatitude Archbishop Torkom Manoogian
Patriarch of Jerusalem
Armenian Patriarchate
P.O. Box 14001
Jerusalem (Old City), Israel

Your Beatitude:

Thank you for your generous donation on behalf of "The Jerusalem Armenian Community and the Patriarchate" to the Armenian Diocese Earthquake Fund for the victims of the tragedy that has befallen our brothers and sisters in Armenia. Each contribution brings continued hope and strength to the Armenian people.

With your caring support and with their own courage, Armenians will rebuild their towns, their schools, their churches and will begin the brave and painful task of putting their broken hearts back together. This rebuilding has already started in Stepanavan with the Diocesan housing project. The first building of 16 apartment units is nearly complete.

We are grateful for your continued humanitarian concern which will inspire all those who have suffered through this tragedy. May God's blessings be with you always.

Respectfully yours,

Fr. Khajag Barsamian
Primate

ՊԱՏՐԻԱՐԻԱՐԿԱՏԻ ՆԱԶՈՅ

ARMENIAN PATRIARCHATE

18

Թուական
Date

Սեպտեմբեր 20, 1991

Գերազնորի
Տ. Խաժակ Եպս. Պարսամեան
Առաջնորդ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ
Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան Թեմին
Նիւ Եորք.

Սիրելի Սրբազան,

15 Յունիս 1990 թուակիր մեր նամակով, Երուսաղէմէն դրկած էինք փոխգիր մը 1,700 (հազար եօթը հարիւր) տոլարի, երկրաշարժի առիթով Ստեփանաւանի մէջ կառուցուելիք բնակարաններու ի նպաստ:

Այժմ կը ներկայենք 45,000 (քառասուն հինգ հազար) տոլարի մեր փոխգիրը (թիւ 2219, Սեպտեմբեր 18, 1991 թուակիր) եւ կը խնդրենք որ 46,700 (քառասուն վեց հազար եօթը հարիւր) տոլարի ընդհանուր գումարը յատկացնէք Ստեփանաւանի մէջ կառուցուելիք բնակարաններուն ի նպաստ, հետեւեալ յիշատակութիւնը արձանագրելով. «Երուսաղէմի Հայոց եւ Պատրիարքութեան նուէրը Հայաստանին»:

Ծնորհակալ պիտի ըլլանք եթէ այս գումարին ընկալագիրը դրկէք Երուսաղէմ մեր հասցէին, եւ տեղեակ պահէք մեզ խնդրուած արձանագրութեան եւ յիշատակութեան մասին, հաղորդելու համար զայն Երուսաղէմի մեր համայնքին եւ Երկրաշարժի Ցանձնխումբին:

Սիրոյ ողջունի

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐԲ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Պատրիարք Էրուսաղէմի

REV. TORKOM MANOOGIAN 830 SECOND AVE. NEW YORK, NY 10016		2219 1-30/210
PAY TO THE ORDER OF <u>Diocese of the Armenian Church</u>		<u>18 Sept. 1991</u>
<u>Forty Five Thousand and NO</u>		\$ 45,000.-
MANUFACTURERS HANOVER <small>MEMBER FEDERAL RESERVE BANK</small> 510 THIRD AVENUE NEW YORK, N.Y. 10016		DOLLARS
FOR <u>Eastern USA - Jerusalem</u> <u>Armenian Community/Patriarchate</u>		<u>Rev Torkom Manoogian</u>
10 2 6000 3061 6 6 3 10 50 27 2 6 5 11		2219

ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

DIOCESE OF THE ARMENIAN CHURCH OF AMERICA, 630 SECOND AVENUE, NEW YORK, N.Y. 10016-4885 212 686-0710

Թի 581

Սեպտեմբեր 21, 1991

Ամենապատիւ

S. Թորգոմ Արք. Մանուկեան

Պատրիարք Երուսաղէմի

Երուսաղէմ.

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր,

Ստացած եմ Սեպտեմբեր 20, 1991 թուակիր Զերդ Սրբազնութեան նամակը եւ ներփակեալ 45,000 (քառասունհինգ հազար) տոլարի փոխգիրը՝ Երուսաղէմի Հայոց եւ Պատրիարքութեան կողմէ Ստեփանաւանի մէջ կառուցուելիք բնակարաններու հիմնադրամին ի նպաստ:

Նախապէս ստացուած ըլլալով 1,700 (հազար եօթը հարիւր) տոլարի նուիրատուութիւն մը, ձեր փափաքին համաձայն, ընդհանուր գումարը՝ 46,700 (քառասունըվեց հազար եօթը հարիւր) տոլարը ամբողջութեամբ պիտի յատկացուի Ստեփանաւան քաղաքին մէջ կառուցուելիք բնակարաններուն ի նպաստ՝ հետեւեալ յիշատակութիւնը արձանագրելով. «Երուսաղէմի Հայոց եւ Պատրիարքութեան նուէրը Հայաստանին»:

Կը խնդրեմ որ ընդունիք անձնապէս իմ եւ Առաջնորդարանիս Հայաստանի Վերականգման Յանձնախումբի խորին շնորհակալութիւնը՝ այս մեծագումար նուիրատուութեան համար: Բարի եղէք մեր երախտագիտական զգացումները փոխանցել նաեւ Երուսաղէմի սիրելի հայ բնակիչներուն:

Ստեփանաւանի մէջ բնակարաններու կառուցման աշխատանքները երբ իրենց աւարտին հասնին՝ Երուսաղէմի Հայոց եւ Պատրիարքութեանի օժանդակութեամբ կառուցուած բաժնին եւ արձանագրուած յիշատակարանին մասին կը տեղեկացնեմ Զերդ Ամենապատուութեան:

Քաջառողջ եւ երկար կեանքի լաւագոյն բարեմաղթութիւններով.

Կը մատչիմ ի համբոյր Զերդ Ամենապատուութեան Ս. Աջոյն
Խոնարհաբար

Խաժակ Եպս. Պարսամեան
Առաջնորդ

Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ Է ՀԵՏԵԻԵԱԼ ԳԻՐԲԵՐԸ

1. ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
Ազատուհի Սիմոնեան: Տպարան Կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Անթիլիաս, Լիբանան, 1995 էջ 117
2. ԵՐԿՐԷՆ ՀԵՌՈՒ ԵՐԿՐԻՆ ՀԵՏ
Թորոս Թորանեան: Հոդ հայրենի: Պէյրուս, 1994 էջ 144
3. ՄԹՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵՒԻ ՏԱԿ (խորագրութիւն)
Թորոս Թորանեան: Գիրքիս Ծննդոցի վկային՝ Հայկ Ալլավերտեանին, եւ ի Խորոց Սրտի Սումկայիթի եւ Հայաստանի Երկրաշարժի Ձոռներուն ...: Գրատուն Կիլիկիա, Հալէպ 1994 էջ 109
4. ՀԱՅԱՍՏԱՆ
Հրանդ Անէմեան: Երկիր Խռովի եւ Հրաշափառ Յարութեան: «Նոր Կեանք» Մատենաշար, թիւ 10 Լոս Անճելէս 1993 էջ 126
5. ԼՈՒՍԱԶՈՒԿ, ԲԱՅՑ ՅՈՒՍԱՎԱՌ ՀԱՅՐԵՆԻՔ
Հրանդ Անէմեան: «Նոր Կեանք» Մատենաշար, թիւ 15: Տպագրուել է թիւ 3 տպարանում, 22 Երեւան 1994 էջ 150
6. ԼՈՒՍԱՄԱՏԵԱՆ
Վահան Քինյ. Կոստանեան (Պատրոս.), Սարգիս Աւագ Քինյ. Անդրէասեան (խմբ.): Փաստաթիւն, Գալիֆորնիա, 1995 էջ 84
7. «ՀԱՅՐ ՄԵՐ»Ի ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ ԸՍՏ ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՎԱՑՈՒ
Արքահամ Վարդապետ Մկրտչեան: Մատենաշար Աստուածաշնչի Մեկնողական Հայ Գրականութեան թիւ 1: «Մոմիկ» Մշակութային Միութիւն Երեւան, 1992 էջ 82
8. 19ԴԻ ԴԱՐԻ ՀԱՅ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ՄՏՔԻ ՔՆՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆ
Հ. Ղ. Միրզոյեան: Երեւանի Համալսարանի Հրատարակչութիւն 1983 էջ 413:
9. ՄԱՅՐ ՑՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԵՌԱԳՐԱՑ
Հ. Սահակ Վրդ. Ճեմնեմեան: Մատենադարանին Միփթարեանց ի Վեներիկ Հատոր Զ. Պատմագիրք Հայոց-Կանոնագիրք: Գրիգոր Նարեկացի - Ներսէս Շնորհալի, Ներսէս Լամբրոնացի - Աղօթագիրք: Վեներիկ Ս. Ղազար 1996 էջ 1263
10. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՐԶՆԿԱՑԻ ՊԼՈՒԶ
Արմենուհի Երզնկացի-Սրապեան: Կեանք եւ Գործը: Երեւան Նայիրի 1993 էջ 254
11. ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ
Շուշիկ Տասնապետեան: Համագգայինի Վահէ Աթեան Տպարան, Պէյրուս, 1988 էջ 119
12. ՆՈՐ ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ
Շուշիկ Տասնապետեան: Տպարան Միփայլ Վարանդեան Երեւան 1992 էջ 80
13. ՄՈՎՍԷՍ ԽՐԵՆԱՑԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ: Հայ Մատենագիրներ:
Մովսէս Խորենացի: Թարգմանութիւնը, ներածութիւնը եւ ծանօթագրութիւններն ակադեմիկոս Ստ. Մալխասեանցի Հայաստան Հրատարակչութիւն, Երեւան 1968 էջ 418:
14. ԱՐՑԱԽԻՆ ՀԵՏ, ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՄԱՐ
Արցախին հետ, Ղարաբաղի համար: Համագգայինի Վահէ Աթեան տպարան, Պէյրուս, 1990 էջ 253

(Հարունակելի)

ՏԻԿ. ՍԻՐԱՐԺԻ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ

Քարտուղարուհի Կիլպէնկեան Մատենադարանի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

- Յարութիւնը Կեանքի Ուղեցոյց	Վեհ. Գարեգին Ա.	153-156
- Աղօթք (Յովհաննէս Գառնեցի)	Զաւէն Արք. Զինչիւնեան	157-165
- Վարդանանց Հերոսամարտը	Անուշաւան Ծ. Վ. Զղջանեան	166
- Խաչը եւ Յարութիւնը	Վարդան Ա. Քինյ. Տիւլկերեան	167-169
- Աստուած Անվիճշտ եւ Անայլա՞յլ	Ալպէտ Նորատունկեան	170-177
- Արտաքսման Կիրակին	Վաչէ Ծ. Վ. Իգնատիոսեան	178-182
- Փարիսեցիքն ու Մաքսաւորը	Զաքարիա Քինյ. Սարիքէկեան	183-186

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

- Հարութի Որդւոյն Պանդխտութիւնը	Lord Byron	
- Good-Bye	Թրգմն. Մ. Մանուկեան	187
- Մնաս Բարով	Ralph Waldo Emerson	188
- Կալանաւոր Երուսաղէմ	Ռալֆ Ուալտօ Էմըրսոն	
- Կարօտ Զուարթ Բաներու	Թրգմն. Շէն-Մահ	189
- Զիս Մի՛ Թողուր Տէր	Անել	190
	Վահէ Վահեան	191
	Բագրատունի	192

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

- Նարեկացի	Ա. Ղազինեան	193-198
------------	-------------	---------

ԳՐԱԿԱՆ

- Դիտելով Զուրի Կարիլ Մը	Ժեռար Պէսիէտ	
- Մատեան Տոհմային Գիտութեան	Թրգմն. Սիլվի Սըղըրքեան	199
	Խաչատուր Վարդանեան	200-203

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

- Երկու Կանոններ Վարդապետի Աստիճանի Տրչութեան	Սամուէլ Ծ. Վ. Աղոյեան	204-207
- Երկարնակների Հարցումը Մեզ	Տաթևացի.	
	Թրգմն. Յակոբ Քէօսէեան	208-210

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

- Կրօնք եւ Գիտութիւն	Նուարդ Եաղլեան	211-220
----------------------	----------------	---------

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ

- Հրաչեայ Անտոնեան եւ Լեզուաբանական Անդրադարձներ	Զենոբ Քինյ. Նալպանտեան	221-226
---	------------------------	---------

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

- Ճանչանք Մեյփսթիդեկ Արք. Մուրադեանը		227-228
- Երուսաղէմի Միաբանութիւնն Ինչո՞ւ չէ Հոգացած Հաստատ Եկամուտ Ունենալ	Մամբրէ Վրդ. Մարկոսեան	229-237

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

- Վտանգը Իրական է	Մ. Հայկենց	238-239
- Վերյուշ Մը Անցեալէն	Կարպիս Շալեան	240-241
- Մեծ և Փոքր Վարդանի Առեղծուածը	Սարգիս Ֆ. Փափագեան	242
- Պատրիարք Սրբազան Հօր Այցը Յորդանան և Դամասկոս		243-244

ՇՆՈՐՀԱԽՈՐԱԿԱՆՔ

		244
- Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա. Վեհ. Կաթողիկոսէն		245
- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Ա. Վեհ. Կաթողիկոսէն		246
- Հռովմէական Եկեղեցւոյ Յովհաննէս-Պօղոս Բ. Պապէն		247
- Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Ալեքսէյ Բ. Սրբազան Պատրիարքէն		248
- Թուրքիոյ Հայոց Գարեգին Բ. Սրբազան Պատրիարքէն		249
- Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Նախագահ Միքայէլ Շալեանէն		249

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

250-253

Հայ Երուսաղէմի Նպաստը

Հայաստանի Երկրաշարժի Շրջանին

254-257

ՅԱՆԿ ԳԻՐԲԵՐՈՒ

258

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

259-260

8 Ապրիլ 1997, Յորդանանի Գահաժառանգ Իշխան Հասանի հրաւերով, խորհրդակցական հաւաքը Իսլամ-Քրիստոնեայ մերկայացուցիչներու.

8 Ապրիլ 1997, Վահան Եպս. Թօփալեանի եւ Պատրիարք Սրբազան Հօր հանդիպումը Յորդանանի Գահաժառանգ Իշխան Հասանի հետ եւ Իշխանին մերկայացումը Բանդակը սրարշաւ նժոյգներու.

20 Ապրիլ 1997 Ծաղկազարդ․

23 Ապրիլ 1997 Եղեռնի 82-րդ յուշատունը ժառանգաւորաց Վարժարանի Սրահին մէջ․

24 Ապրիլ 1997 Նդեռնի 82-րդ յուշատունին առիթով բափօրը վանքի դուռն դէպի Ս. Փրկիչ:

24 Ապրիլ 1997 Նդեռնի 82-րդ յուշատունի առիթով բափօրը Ս. Փրկիչի մուտքն դէպի Արարայի Յուշարձանը:

24 Ապրիլ 1997 Սևազ Հինգշաբթի, Ոտնուալ. Անկլիխան Եպս-ը կը կարդայ Անգլերէն Վերջին Աւետարանը.

24 Ապրիլ 1997 Սևազ Հինգշաբթի, Ոտնուալ. Ս. Յակոբայ Տաճարի Ատեանին մէջ, պետութեանց մերկայացուցիչներ եւ Հայ Ուխտաւորներ.

24 Ապրիլ 1997 Աւագ Հինգշաբթի, Ոտնլուայ. Ս. Յակոբայ Տաճարի ձախակողմեան դասի մէջ, դեսպաններ եւ հրաւիրեալներ.

24 Ապրիլ 1997, Աւագ Հինգշաբթի, Ոտնլուայ. Ս. Յակոբայ Տաճարի աջակողմեան դասի մէջ, եղբայրականներ եւ հրաւիրեալներ.

24 Ապրիլ 1997, Աւագ Հինգշաբթի, Ոտնլուայ. Ս. Յակոբայ Տաճարի աջակողմեան դասի մէջ, Բաղաճապետարանի, Ոստիկանութեան, Կրօնից նախարարութեան ներկայացուցիչներ.

26 Ապրիլ 1997 Աւագ Շաբաթ. "Լոյսի Օր" Հ.Մ.Ը.Մ-ի սկաւտներ կ'առաջնորդեն Պատրիարք Սրբազան եւ Միաբանութիւն դէպի Յիսուսի Գերեզմանը.

26 Ապրիլ 1997 Աւագ Շարաք "Լոյսի Օր" Հ.Մ.Ը.Մ-ի սկաուտներ կ'առաջնորդեն Միաբանութիւն եւ ուխտաւորներ դէպի Ս. Յարութեան Տաճար.

26 Ապրիլ 1997, Աւագ Շարաք "Լոյսի Օր" Հ.Ե.Մ-ի սկաուտներ կ'առաջնորդեն Ուխտաւորներ եւ Միաբանութիւն դէպի Ս. Յարութեան Տաճար.

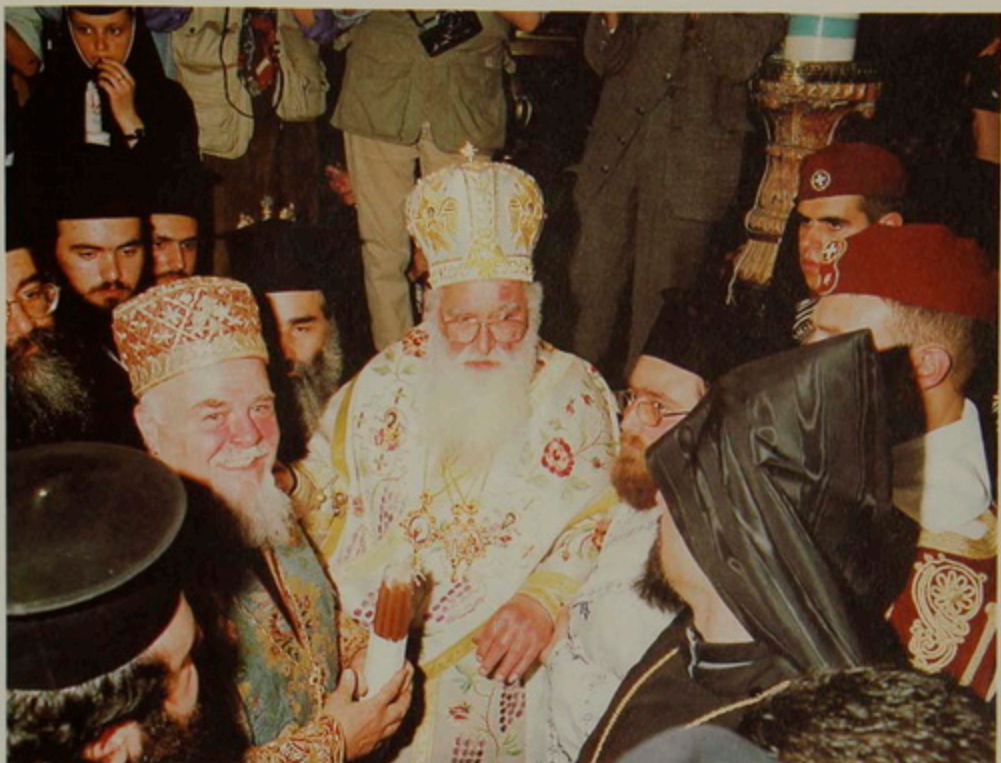

26 Ապրիլ 1997 Աւագ Շաբաթ «Լոյսի Օր» Հ.Ե.Մ-ի սկաւտներ կ'առաջնորդեն Պատրիարք Սրբազան եւ Միաբանութիւն դէպի Բրիստոսի Ս. Գերեզմանը.

26 Ապրիլ 1997 Աւագ Շաբաթ. Բրիստոսի Գերեզմանը մեղրամոմով կնքուած նախքան Լուսավառութեան արարողութիւնը. Յունաց հետ դրան մօտ կանգնած՝ Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեան, Կոմիտաս Վրդ. Շերպէրեան.

26 Ապրիլ 1997 Աւագ Շաբաթ. Գրիստոսի Գերեզմանէն Լուսավառութեան կը պատրաստուին Յունաց Պատրիարքը Տ. Տէոփորոս եւ Հայոց Լուսահան Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան.

26 Ապրիլ 1997 Աւագ Շաբաթ. Գրիստոսի Գերեզմանէն Լուսավառութեան արարողութիւն. Լուսահան Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան.

27 Ապրիլ 1997 Ս. Զատիկ. Վանքի մեծ բակին մէջ "Անդաստան".

27 Ապրիլ 1997 Ս. Զատիկ. Վանքի մեծ բակին մէջ "Անդաստան".

27 Ապրիլ 1997 Ս. Զատիկ - Վանքի մեծ բակին մեջ "Անդառառան"։

